

LS C 641/5

OBSCURA

Naše historie
LS 20

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY

* 2 5 5 4 7 4 8 9 4 *

KNIHOVNA JANA PALACHA
FILOZOFICKÁ FAKULTA UK

Inv. č.: CS 03057/2027

Slovo redakce

Milé čtenářky, milí čtenáři,

páté vydání Obscury jsme se rozhodli částečně věnovat tématu „historik ve veřejném prostoru“, k němuž se vztahuje tradiční anketa, krátký rozhovor a esej od autora působícího převážně mimo akademickou sféru. Většinu stránek ovšem jako obvykle zaujmají Vaše články, které jsou v tomto čísle neobyčejně pestré a sahají od japonského císaře Godaiga přes vzducholodě a pachy po podnikatelské baroko 90. let. Na široké pestrosti se podíleli i studenti působící mimo Filosofickou fakultu, již do čísla přispěli několika texty.

Devadesátá léta se již delší dobu stávají hlavním badatelským polem několika historiků. Zájem o nedávnou dobu se projevil i v Obscuře díky Ivance Průchové, jež perspektivou hmotné kultury, podnikatelského baroka, nahlíží na postkomunistické období. Jejím článku se v rámci rubriky „Možnosti dialogu“ dostalo pozornosti od akademika Jakuba Machka, který sice nevyučuje na žádném historickém ústavu, ale intenzivně se zabývá populární kulturou. Do tohoto čísla jsme se rozhodli zařadit i jednu nezvykle dlouhou studii zaměřenou na vzducholodě Zeppelin, jež se významně zapsaly do dějin letectví. Naši pozornost si jistě zaslouží i článek o arménské genocidě od Marka Jandáka, jehož přednáška na Filosofické fakultě se strhla v ideologickou hádku. Marek nás svým článkem uvádí do problematiky arménské genocidy a zároveň nám nabízí malou ochutnávku ze své připravované knihy. Kromě klasických historických článků nám do redakce přišly i dvě recenze, které představují v českém prostředí již poměrně etablovanou knihu od Christianne Brenner Mezi východem a západem a nedávno vydanou kolektivní monografii Martina Šandery a Zdeňka Berana Poděbradská éra v zemích Koruny české.

Vaše články jsme proložili několika našimi rubrikami – „Tahouny historiografie“, zabývajícími se Foucaultovým vlivem na historiografii, „Historiky na Erasmu“, tentokrát z Paříže, a „Kunstem“, pojednávajícím o Bunker Kunstu, od Ondřeje Bělíci.

Závěrem bychom chtěli poděkovat všem, kdož se na Obscuře podíleli, zvláště studentům z redakce: Verče Němcové, Bohumilu Melicharovi i korektorce Rutce Benešové. Slova díky patří i poslední zakládající člence časopisu Katce Chládkové, která se rozhodla své působení v Obscuře

ukončit. Děkujeme rovněž Spolku studentů historie a Studentské radě za finanční podporu i Aničce Kolářové a Ondrovi Crhákovi za sazbu a grafiku.

Příjemnou četbu a obohacující zbytek semestru

Jan K. Černý a Karolína Bukovská

Obsah čísla

Slovo redakce.....	1
Obsah čísla.....	3
Jaká by měla být role historika ve veřejném prostoru?.....	4
Historik ve veřejném prostoru: O výzvách, možnostech a limitech popularizace historické vědy.....	6
Tahouni historiografie: Okouzlení Foucaultem.....	13
Vyšlismus devadesátých let: Podnikatelské baroko.....	20
Možnosti dialogu.....	27
Císař Godaigo.....	29
Internationalism in Science: Case of Revue celtique.....	39
Halič: miesto stretu 2 armád v prvej fáze jesennej kampane.....	45
Vztah člověka k zápachu v každodenním životě.....	52
Arménská genocida: Pokus o rekapitulaci.....	57
Recenze: Christiane Brenner: Mezi východem a západem: české politické diskurzy 1945–1948.....	65
Recenze: Martin Šandera a Zdeněk Beran: Poděbradská éra v zemích České koruny.....	68
Kunst: Bunker Kunst, nebo Bunker Ruin?.....	71
Kunst: Koudelka fotografuje Svatou zemi.....	72
Historici na Erasmu.....	75
Válka s příchutí vodíku: Cesta k nasazení vzducholodí Zeppelin v první světové válce.....	79

Jaká by měla být role historika ve veřejném prostoru?

Anketa

*„V ideálním případě by historik mohl (nechci přikazovat, že nutně musí) komentovat aktuální dění a poukazovat na jeho historické souvislosti. Vstupovat do veřejných diskuzí a nebát se vědomě výchovně působit texty, vystoupeními i třeba jako poradce filmových tvůrců. Víím ale, že má představa už je svým způsobem ohranou mantrou. Je otázkou, kolik kompetentních odborníků se schopností srozumitelně oslovit a zaujmout někoho jiného než současné „Bildungsbürgertum“ (tedy čtenáře *ŽaSu* či diváky *Historie.cs*) vlastně akademická historická obec má. A kolik z nich je respektováno a zváno ze strany médií.“*

Jan Randák, Ústav českých dějin

„Historik by se neměl uzavírat do „slonovinové věže své odbornosti“, měl by být tím, kdo aktivně vstupuje do veřejného prostoru, kdo veřejný diskurz na aktuální témata spoluutváří. Nejsem dalek toho, abych řekl, že to je přímo jeho „povinnost“, součást jeho společenské odpovědnosti.“

Martin Kovář, Ústav světových dějin

„Historie je vědou společenskou, její pěstování pro ni samotnou postrádá smyslu. Aby mohla plnit své role, identitotvornými počínaje a prostě kratochvilnými konče, musí historik „s kůží na trh“, vstoupit s profesním portefeuille do veřejného prostoru, hovořit, publikovat a měl by publikovat i práce adresované širší veřejnosti, vystupovat v televizi, rozhlase. Přitom by neměl propadnout pokušení stát se „soudcem“, ideologií angažovaným znalcem. Cílem je zprostředkování porozumění – obeznané prostřednictvím mezi minulostí, současností a budoucností. Zkrátka: historik a historie do veřejného prostoru nevyhnutelně patří, ale trochu jinak, než si představují ti, kteří si ji osobují jako argumentační klacek.“

Eduard Kubů, Ústav hospodářských a sociálních dějin

Historik ve veřejném prostoru.

O výzvách, možnostech a limitech popularizace historické vědy

Svým rozhovorem pro časopis *Týden* vyvolal Matěj Spurný v lednu tohoto roku nejen bouřlivé a mnohdy nevkusné diskuze, ale také znovu otevřel otázku tážající se po roli historika ve veřejném prostoru. Nastolená otázka se dotýká zvláště nás, studentů historie, neboť řada z nás bude jednou ve společnosti vystupovat a bude se podílet na formování veřejného mínění. Proto jsme se rozhodli v pátém vydání *Obscure* věnovat tomuto tématu širší prostor a zeptali jsme se jednak v rámci ankety tří akademiků z jednotlivých historických ústavů na FF UK, jednak jsme se odhodlali položit několik otázek přímo historiku Matěji Spurnému a také historiku i spisovateli Vlastimilu Vondruškovi.

Zmíněné dva historiky jsme vybrali předně z jednoho důvodu. Oba poměrně výrazně působí v české společnosti, avšak každý z nich volí jiné prostředky komunikace. Matěj Spurný vstupuje na veřejnost zejména prostřednictvím panelových diskuzí, přednášek a publikací čtivých odborných knih. Naproti tomu Vlastimil Vondruška ovlivňuje veřejné mínění především produkcí historických románů, rozhovorů v českých médiích a značným množstvím svých „talk show“ v městských knihovnách. Poprosili jsme oba mailovou korespondencí o rozhovor a zaslali jsme jim předem připravené otázky, přičemž první otázka byla shodná s anketní otázkou: Jaká by měla být role historika ve veřejném prostoru? Dvě následující byly pro oba historiky totožné a měly ukázat jejich názor na popularizaci historie. Čtvrtá otázka byla koncipována více konfrontačně, neboť jsme se v ní ptali Matěje Spurného, co si myslí o vlivu popularizátorů historie a naopak Vlastimila Vondrušky na kritiku jeho děl z řad akademiků. Rozhovor pak měla uzavírat podobná otázka pro oba historiky, která se zaměřovala na nenávisť na internetu. Matěj Spurný se rozhodl nám na jednotlivé otázky odpovědět, avšak s Vlastimilem Vondruškou jsme se pro větší efektivitu jeho výpovědi nakonec dohodli na eseji, jíž zodpověděl jen některé položené otázky, poněvadž k určitým záležitostem (pracím jiných autorů) se ze zásady nevyjadřuje. Oběma historikům bychom na závěr chtěli poděkovat za vstřícnost a ochotu se s otázkami poprat.

Jelikož jsme se již při utváření tohoto tématu setkali s několika nedorozuměními ohledně toho, že historikovi připisujeme zvláštní postavení ve ve-

řejném prostoru, chtěli bychom ještě dodatečně uvést jednu maličkost. Nechceme nikterak popírat, že každý občan nese svůj díl odpovědnosti za veřejný prostor, ale z pohledu dějin je více než patrné, že historik má k působení ve veřejném prostoru blíže než ostatní profese, zvláště pak v českých zemích, jejichž politiku a směřování společnosti formovala řada vystudovaných historiků či osobností zabývajících se historií. Historik se totiž na rozdíl od entomologa, zahradníka či pekaře ve své profesi věnuje člověku a společnosti, což anticipuje jeho větší zapojení do veřejného dění oproti zmíněným profesím, které však nechceme nijak dehonestovat.

za redakci Obscure

Jan K. Černý

Odpovědi Matěje Spurného

Jaká by měla být role historika ve veřejném prostoru?

Většina historiků do veřejného prostoru nevstupuje vůbec a je to škoda. Ti, kteří tak činí, v něm hrají v zásadě tři typy rolí: jsou mluvčími hlavami, státotvornými stvrzovači nebo kritickými intelektuály. Mluvící hlavy dodávají „fakta“ a hrají roli „objektivních“ odborníků tam, kde to média z nějakého důvodu potřebují. Státotvorná role v českém prostředí spočívá ve vyprávění takových příběhů z našich dějin, které potvrzují jejich tradičně etno-nacionální a monokulturní pojetí. Role kritického intelektuála, která je podle mě nejpotřebnější, spočívá naopak v kritickém pohledu pod povrch zdání a mýtů, v kladení někdy i nepříjemných otázek a v nacházení odpovědí, jež nemusí konvenovat s očekáváním většiny.

Nese podle Vás historik zodpovědnost za dění a nálady ve společnosti?

Spoluzodpovědnost za dění a nálady ve společnosti nese každý její člen, ale vzdělanci mají přirozeně zodpovědnost větší. Vzhledem k povaze historického poznání od nás jako od historiků společnost právem očekává, že to, co se s ní děje, jsme schopni analyticky zkoumat a vykládat. Historik je trénován, aby neulpíval na povrchu jevů a momentálním zdání, ale aby pronikal do hloubky, snažil se porozumět příčinám věcí a sledoval proměny společnosti v dlouhodobém horizontu. Tyto kompetence můžeme uplatňovat nejen ve vztahu k minulému, ale, je-li to třeba, i ve vztahu k podstatným trendům současnosti.

Do jaké míry musí historik, který chce působit na veřejnosti, slevit ze své akademické odbornosti?

Příležitostně musí slevit v preciznosti vyjádření, což je dáno prostorem, kterého se mu v médiích dostává, i možnostmi jeho potenciálních čtenářů, diváků či posluchačů. Neměl by ale slevovat, pokud jde o hloubku poznání, které se veřejnosti snaží zprostředkovat a o něž se jeho vyjádření opírají. Zároveň by ve svém působení neměl podléhat momentálním trendům, neměl by vycházet vstříc očekáváním. Měl by proto stavět na svojí badatelské zkušenosti a odpustit si laciné analogie, neměl by se podbízet vděčnými příběhy, pokud od podstaty spíše odvádějí, než aby přispívaly k jejímu porozumění. Neměl by sázet na emoce, ale na kritický rozum.

Je přípustné vystupovat v rámci veřejné angažovanosti mimo svoji odbornou specializaci?

Nejsme jednodimenzionální. Nejsme pouze experti v tom či onom oboru, ale také občané, čtenáři, lidé uvažující o proměnách světa kolem nás. Hranice specializace je navíc u humanitních a sociálních věd poměrně špatně stanovitelná. Je těžké říci, co z toho, čím prochází společnost a jak se proměňují její členové, se vůbec netýká oborů, jako jsou filosofie, sociologie, historie či psychologie.

Co si myslíte o vlivu „historiků popularizátorů“, kteří mají v současnosti velký společenský ohlas?

Jsem pro popularizaci historie, ale role těch, kdo se na ní spolupodílí, musí být vždy zřejmá a přiznaná. Aby „konzumenti“ věděli, kdo je „praktikující“ historik, který je zvyklý kriticky pracovat s prameny a jehož interpretace vycházejí z analytické práce, kdo je pamětníkem událostí a kdo je například spisovatel píšící historické romány, filmař nebo prostě lidový vypravěč, který se zakoukal do té či oné epochy dějin. Ti všichni mohou ve veřejném prostoru plnit důležité funkce, nemají ale být zaměňováni, a už vůbec by se sami neměli vydávat za něco jiného, než ve skutečnosti jsou. Pokud se například spisovatelé, kteří romantizují nějaké postavy nebo dějinné epochy, v nichž našli zalíbení, prohlašují za historiky, cíleně matou své čtenáře. Že to diskredituje historii jako obor, přitom není to nejhorší. Podstatnějším problémem je, že takoví lidé povyšují mýty a stereotypy na historickou pravdu a že cíleně stírají rozdíl mezi fabulací a kritickou vědou. To je vlastně krajně postmoderní přístup – což je vzhledem k většinou dost konzervativnímu habitu takových vypravěčů, často jakýchsi do minulosti zakoukaných vlajkonosů české monokulturní ideologie, přinejmenším pozoruhodné.

Jaký postoj zaujímáte k projevům nenávisti na internetu? Vnímáte je jako reálnou hrozbu?

Internet je vzhledem k anonymitě toho prostředí eldorádem všech, kteří si chtějí vylít vztek nebo léčit pochroumané sebevědomí zastrašováním či urážením jiných, zejména veřejně činných lidí. Ne všechny výhrůžky tak lze brát jako reálnou hrozbu, ne všechny názory jako svědectví o celospolečenské atmosféře. Přesto ale není možné tyto věci přehlížet. Tady mi nezbývá než zopakovat, co jsem řekl již počátkem tohoto roku pro časopis Interview: Jde z toho strach v tom smyslu, že kdyby se situace ještě vyhrotila a ony anonymní hlasy dostaly ještě více podpory, tak by třeba

vzaly do rukou kámen a šly ho někam hodit. V takových situacích se z normální demokratické společnosti může stát něco jiného, jako třeba když dobří Češi házeli kameny do oken Karla Čapka nebo když, dávno předtím, než sem přišli nacisté, začali být Židé vylučováni z advokátní a lékařské komory.

Matěj Spurný

Absolvoval německá studia a historii na Karlově univerzitě, studoval také moderní dějiny na Humboldtově univerzitě v Berlíně. Je jedním ze zakladatelů občanského sdružení Antikomplex, které mimo jiné významně posunulo polistopadovou reflexi důsledků nuceného vysídlení sudetských Němců.

blog.aktualne.cz/blogy/matej-spurny.php

Odpověď Vlastimila Vondrušky

Jaká by měla být role historika ve veřejném prostoru?

Jakou roli by měl mít historik ve veřejném prostoru, vysvětlím raději úvahou než odpověďmi na jednotlivé otázky. Možná budu říkat věci, které znáte nebo které nepovažujete za relevantní. Pokud se dopustím takové chyby, rada je jednoduchá, nečtěte dál. Pokud však vydržíte až do konce, i když třeba nebudete se vším souhlasit, moc vás prosím, přemýšlejte o tom, jakou odpovědnost nám studium historie dává.

Měl jsem to štěstí, že jsem mohl historii studovat u profesorů, jakými byli Petráň, Kvaček či Hroch. To bylo v sedmdesátých letech minulého století, záhy poté, co byla zahájena normalizace. Na katedře historie se tehdy velký důraz kladl na studium pramenů, na všestranné metody jejich interpretace a na hledání souvislostí. Naši vyučující nám opakovali: „Nevěřit, nevěřit a nevěřit, pramen vytržený ze souvislostí může vést k mylným závěrům. Vše, co nám předkové zanechali, psali lidé chybní a omylní. A stejně omylní lidé ty prameny dnes interpretují.“

Teprve později jsem pochopil, že to, co nás učili, byla svým způsobem odpověď na tehdejší normalizační dění. A když o tom přemýšlím, je to rada platná pro každou dobu, i pro tu naši. Vše, co nám vyprávějí kroniky a najdeme v archivech, stejně jako to, co nám předkládají dnešní média, politici či rozmanití komentátoři, může a také nemusí být pravda. Nejde samozřejmě o holá fakta, ale především o hodnocení a zařazení událostí do souvislostí dané doby. Právě historik by se měl povznést nad ideologii a držet se vědeckých metod a koncepcí, které budovaly celé generace historiků. Vše se samozřejmě vyvíjí, nicméně existují určité základní modely vývoje společnosti, které jsou nadčasové právě proto, že jsou prověřené staletími vývoje evropské civilizace.

Jako druhý obor jsem studoval etnografii a její metody jsou postaveny (nebo tehdy alespoň byly) na faktu tradice. Tradice není ovšem nic jiného než kontinuita onoho proudu, jímž se lidské dějiny pohybují vpřed. Společnost se vyvíjí, ale hranice onoho vývoje jsou limitovány právě tradicemi chápanými v nejširším smyslu slova. Naše myšlení se po staletí formovalo na křesťanském základě (i evropský ateismus vychází z křesťanství). V těchto mantinelech se formovala podoba rodiny, systém obcí, morálka, společenské, právní, kulturní a koneckonců i politické (byť sekulární) normy. Tenhle univerzální kadlub dal vzniknout rozmanitým aplikacím, které

můžeme nazývat evropskými národy. Na onom společném základě se vytvářely formálně odlišné jevy, které tvoří podmnožinu nazývanou národní povědomí. Kdo jiný než historické vědy by měl tohle chápat, studovat a interpretovat?

Nerespektovat tradiční struktury a násilně je měnit se v historii pokoušeli mnozí, ale vždycky neúspěšně. Jsem zastáncem toho myšlenkového proudu, který hájí význam tradičních hodnot.

Není nic smutnějšího, než když se do výkladu dějin vnáší ideologie dikтованá vládci. Víím, o čem mluvím. V době mého mládí se žádalo, aby se dějiny vykládaly podle Moskvy. Dnes se žádá, aby se dějiny vykládaly podle Bruselu. Pokud to dělají politici, ideologové, novináři a rozmanití aktivisté, je to pochopitelné. Čí chleba jíš, toho píseň zpívej. Neměli by tomu však podléhat historici a vykládat dějiny podle módních zpolitizovaných koncepcí, které v mnoha ohledech popírají téměř vše, co při studiu společnosti vytvořili naši předchůdci. Historik by neměl tvrdit něco, co nemá v užším smyslu oporu v pramenech, ale v širším smyslu by neměl tvrdit ani nic, co stojí zcela mimo prověřené modely interpretace vývoje společnosti.

Jak jepičí život měl výklad dějin podle teorií vnucovaných Moskvou? A stejně jepičí život bude mít podle mého názoru výklad dějin vnucovaný (obrazně prosím!) Bruselem. Moderní popírání tradičních hodnot pracuje na stejném schématu, na jakém se pracovalo za komunismu. Pohled na dějiny byl dán ideologickými díly, v jejichž jménu se „ohýbaly“ prameny. Marxismus, stejně jako politický aktivismus, do vědy nepatří.

Tím samozřejmě není řečeno, že dnešní historici musí kráčet úplně stejnými stezkami jako předešlé generace historiků. Každý by měl mít svůj rozum a hledat své řešení, ale vždy by měl s pokorou respektovat odkaz předešlých vědeckých generací.

Studium historie nám dává unikátní možnost pokoušet se zkušenosti našich předků aplikovat na současný vývoj, ale nepodléhejme iluzi, že naši předkové byli hlupáci a teprve my víme, co je správné, spravedlivé a korektní. Naši předkové měli stejně jako my ohledy k slabším, sny o štěstí, touhu po spravedlivé společnosti, ale vždycky museli rozumně hledat rovnováhu mezi představami a možnostmi. A to bychom měli dělat i my.

Poctivý pohled do minulosti není jen sbírkou příběhů a dat, je to také výklad nadčasových souvislostí. A také nástroj, jak eliminovat módní výstřelky. Politickým představám o centralizaci Evropy do rukou bruselské

administrativy samozřejmě vadí svébytnost jednotlivých národů a je logické, že se snaží národy jako takové vymazat z mapy Evropy. Ale tyto politické představy (které mi až příliš připomínají představy o beztržní společnosti, kterou nám do hlav vtloukali v časech mého mládí) může seriózní historie těžko akceptovat. Protože vývoj evropské civilizace má už nejméně tisíc let své tradiční pilíře, na nichž tato společnost stojí. Je možné, že se v dalších generacích tyto pilíře zhroutí a dospějeme ke společnosti beztržní, bezpohlavní a beznárodní, ale k tomu by mělo směřovat snažení aktivistů, a nikoli historiků, protože v samé podstatě našeho oboru je úcta k minulosti a tradicím.

Historici vždycky na veřejnosti vystupovali, aby lidem zprostředkovali obecné zkušenosti a předkládali jim vzory, dobré i ty špatné. Prezentace historie může ovlivnit společenské postoje, ale samozřejmě jen do určité míry, protože se nemůže chovat svévolně a odtrženě od své doby. Vždycky v minulosti, kdy náš národ procházel kritickým obdobím, se lidé obraceli do minulosti a tam hledali povzbuzení a poučení.

Tím povzbuzením nejsou odborné články, které běžná veřejnost nečte, ale kvalitní popularizační činnost, stejně jako literární, přednášková či výstavní. V minulosti se mnoho historiků veřejně angažovalo jako popularizátoři dějin, spisovatelé, lektori, kustodi muzeí, duše vlastivědných spolků atd. Téměř vždy to bylo ku prospěchu společnosti, protože historické metody interpretace společenských jevů jsou rozhodně propracovanější a objektivnější než výstřelky politiků a zjednodušující představy médií.

Toto poslání samozřejmě není snadné a každý k němu může přistoupit jinak. Nemusíme si vždycky notovat, ale podstatné je, aby každý poctivě a podle svého nejlepšího vědomí a svědomí říkal to, o čem je na základě své erudice přesvědčený.

Vlastimil Vondruška

Historik, publicista a autor historických románů a detektivek. Vystudoval etnografii a historii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Působil v Československé akademii věd a v Národním muzeu v Praze. Vlastimil Vondruška patří v současnosti k nejčtenějším českým autorům.

Tahouni historiografie

Okouzlení Foucaultem. Průlom do paradigmatu sociálních a kulturních dějin na příkladu Dějin šílenství

Bohumil Melichar

Foucault, Michel: Dějiny šílenství v době osvícenství: hledání historických kořenů pojmu duševní choroby, Praha, 1993

V praxi současné historické vědy se jménu slavného francouzského filosofa nelze vyhnout. Foucault jako by byl všude, pokud není zmíněn jako autorita, zastoupí jeho místo – tedy místo autora jako subjektu, který ho upřímně fascinoval – jeden z jeho klíčových pojmů: diskurs, moc, genealogie, archeologie nebo sociální praxe. Úspěch jeho přístupu, dle mého názoru, spočívá v potenciálu řešit palčivé problémy historického bádání, které vznikly s rozvojem lingvistických metod zdůrazňujících zásadní roli jazyka v procesu vytváření sociální reality.

Foucaultovo dílo jako řešení problémů lingvistického obratu

Lingvistický obrat nejen zaútočil na objektivitu historiografie jako vědeckého oboru, ale hlavně otevřel otázku po vztahu materiální reality a jazyka jako určitého determinujícího faktoru. Rýsuje se zde primát jazyka, jehož důsledky ve vši vyhraněnosti shrnul Georg Iggers: „Prameny samotné, či alespoň dokumenty sloužící jako prameny, jsou také lingvistickými konstrukty, texty, které – pokud nejsou čistými daty – obsahují rétorické strategie. Avšak i statistické údaje jsou výsledkem selekce a interpretace těch, kdo je shromažďovali.“¹ Zatímco pro historiky klasické školy tento poznatek znamenal hlavně útok proti jejich celoživotní snaze dostat se skrze hlubinné pramenné sondy až k historické realitě, Foucault z bohatství tohoto nového vědění udělal středobod svého pojetí minulosti.

Teze definující prameny jako lingvistické konstrukty může vyvolat určitou představu dvou paralelních světů. Světa jazyka – tedy reality zprostředkované prameny – a světa konkrétního jednání aktérů (bitev, sňatků, pohřbů, morových ran a hladomorů) s celou jeho materiální podstatou. Tyto světy jako by od sebe byly odděleny jakousi neproniknutelnou prázdnotou. To, co tuto prázdnotu dokáže zrušit, je Foucaultův koncept diskur-

1 Iggers, Georg. Dějepisectví ve 20. století: od vědecké objektivnosti k postmoderní výzvě, Praha, 2002, str. 115.

su.² Diskurs je v jeho pojetí jakýsi živý proud kolektivní řeči, jež roste s každou promluvou jednotlivců. Podstata diskursu, v teoretické rovině, nezávisí na tom, „co řeč říká (významová stránka), ale na faktu, že je něco v nezanedbatelném objemu řečeno“.³ Na první pohled se jedná o chaotickou konstrukci bez vztahu k realitě, ale tím, co diskursu dává jeho řád, je spojení s tím, co zakládá moc: „...diskurs – to nám ukázala psychoanalýza – není jednoduše tím, co zjevuje (nebo skrývá) touhu; je to také předmět touhy; a protože – historie nás o tom nepřestává poučovat – diskurs není pouze tím, čím se projevují boje nebo systémy nadvlády, ale i tím, pro co a čím se bojuje, je mocí, které se snažíme zmocnit“.⁴ Ve Foucaultově pojetí je Nietzscheova „vůle k moci“ vůlí mluvit – vůlí k pravdě, přesněji řečeno, vůlí získat moc definovat svojí promluvou pravdu a označit lež. Tato moc zakládá možnosti vylučování a umlčování „pomýlených“, kteří se nevejdou do prostoru vytyčeného diskursem. Její výkon vede k sociální praxi – tedy k jednání historických aktérů.

Ukázku toho, jak uplatňování moci nad diskursem probíhá v materialitě konkrétní minulé reality, přináší slavná mikrohistorická studie o osudech mlynáře Menocchia: „... jeden z Menocchiových synů, Ziannuto, kdo na radu některých přátel svého otce šířil na veřejnosti zprávu, že otec je šílený či posedlý. Vikář tomu však nedopřál sluchu a proces pokračoval. Byl tu sice pokus odbýt Menocchiový názor, zejména pak jeho kosmogonii jako souhrn bezbožných, ale neškodných výstředností (sýr, mléko, červi – andělé, Bůh – anděl stvořený z chaosu), avšak byl zavržen. O sto nebo sto padesát let později by Menocchia pravděpodobně zavřeli do ústavu pro choromyslné, s diagnózou náboženské blouznění. Ovšem uprostřed protireformace byly způsoby exkomunikace odlišné...“⁵ Menocchio byl umlčen, naprosto vyčleněn z podílu na formování diskursu tím, že byl fyzicky zlikvidován.

2 Tento problém řešil ve svém díle i sociolog Pierre Bourdieu, který si vypomohl metaforou trhu, na kterém se uplatňují autoři promluvy na základě kapitálu řečeného; viz Bourdieu, Pierre: Co se chce říct mluvením: ekonomie jazykové směny, Praha, 2014.

3 Růžička, Jiří. Diskurz, In: Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě, Lucie Storchová (eds.), Praha, 2014, str. 77.

4 Foucault, Michel. Řád diskursu. Nástupní přednáška na College de France 2.12.1970, In: Diskurz, autor, genealogie, Praha, 1994, str. 9.

5 Ginzburg, Carlo. Sýr a červi: svět jednoho mlynáře kolem roku 1600, Praha, 2000, str. 38.

Logika bláznince: diskurs jako nástroj pro sociální vylučování v průběhu historického vývoje

Vývoj podobných procesů vyčleňování, umlčování a internace je hlavním tématem Foucaultovy disertace „Dějiny šílenství“, ze které vystupuje většina – zatím jen mlhavě definovaných – tezí jeho díla. Jedná se o první svazek ambiciózního intelektuálního projektu hledání podstaty západní civilizace skrze studium deviantních forem existence: „Potvrdilo se mi, že studium šílenství – odcizení v nejhlubším slova smyslu – je středobodem antropologie, studia člověka. Ažyl je útočištěm těch, které už nelze nechat žít v našem mezilidském prostředí. Takže právě oklikou přes něj je možné toto prostředí a problémy, jež neustále klade normálnímu člověku, pochopit.“⁶ Foucault před námi nechává defilovat šílenství skrze dějinná období (až ve svém pozdějším díle je popisuje jako epistémy)⁷ a ukazuje ho ve všech rozličných podobách, které na sebe vzalo. Svoji pouť začíná na renesanční lodi bláznů, která stála na zvláštní hraně absolutní svobody rozkoše a uvěznění – z lodi není úniku. Za šílenstvím jako by se skrývalo zvláštní, pro běžného člověka nedostupné vědění naivity, za kterým možná číhá poznání satana.

Šílenství však klopýtá dál k éře barokní nádhery, která ho do sebe zapojuje jako jeden ze svých mnoha optických klamů, jež dává na odiv a zároveň nad nimi uplatňuje nároky kontroly. Na jedné straně se veřejně manifestují volby knížat bláznů, na druhé straně „lod' už nikdy nebude onou unikavou a absolutní hranicí, kotví teď pevně mezi věcmi a lidmi. Připoutaná pod dohledem. Není to už bárka, ale špitál“⁸ – rodí se osvěcenecké pojetí šílenství, největší zlom na jeho cestě dějinami.

V roce 1656 byl založen Všeobecný špitál jako útulek, kam byla vykázána veškerá chudina bez rozdílu – sdružoval celou skupinu lidí, od bláznů, povalečů, morálně zkažených a úpadkových individuí přes libertiny až po sexuální volnomyšlenkáře. „Funkce ani cíle špitálu nemají nic společného s myšlenkou léčby. Je to instance pořádková ... Požadavek internace

6 Foucault pro Le monde 27.7.1985, cit. dle Eribon, Didier: Michel Foucault (1926–1984), Praha, 2002, str. 88.

7 Srozumitelnou definici Foucaultova pojmu episteme podal Didier Eribon: „...každou dějinnou epochu charakterizuje určitá podzemní konfigurace daná její kulturou, určitý rastr vědění, jímž je určován veškerý vědecký diskurs, veškerý tok vysloveného. Toto historické a priori, toto hluboké podloží, definující a vymezující, co určitá epocha může či nemůže pojmut...“; viz Eribon, Didier: Michel Foucault (1926–1984), Praha, 2002, str. 175.

8 Foucault, Michel. Dějiny šílenství v době osvícenství: hledání historických kořenů pojmu duševní choroby, Praha, 1993, str. 31.

– požadavek, v němž se spojil zřetel ekonomický s mravním – se zrodil z určitého pojetí práce...dělicí čáru vytyčovala práce a zahálka.⁹ Nerozum – jakýsi nedostatek Descartova racia – měl být odstraněn převýchovou, jež znamenala řád, kázeň a tvrdou práci. Úplná absence rozumu (tedy šílenství) však znamená úplnou absenci lidství: „...už to není obluda v lidském nitru, ale zvíře podivného ustrojení, bestialita, z níž vymizel člověk.“¹⁰ Šílenec tak může být libovolně spoután okovy, uvězněn v miniaturní kobce, skvěle zvládá vlhko a mráz, aniž by potřeboval oblečení – mezi ním a zvířetem nebyl vnímán zásadní rozdíl.

Ostatní společnost měla z prostoru internace strach, věřilo se, že je centrem blíže nedefinované nákazy zla, vytěsněného na samý okraj. Zla, jež se může kdykoliv šířit mezi běžnou populací a zapříčinit její mravní úpadek. Tento mravní rozměr internace i šílenství samotného byl jednou z příčin další postupné změny vedoucí k novému pohledu na šílenec, typickému pro moderní dobu: „Až se tato velká a za osvícenství jednotná zkušenost nerozumu rozštěpí, až se šílenství octne se vším všudy v oblasti morálky a stane se už jen nemocí, pak ono shora vytyčené rozlišení dostane nový obsah: to, co bylo nemocí, se zařadí do oblasti organického; to, co se vztahovalo k nerozumu, k transcendenci jeho promluvy, poklesne na záležitost psychologickou. Zrodí se psychologie, ne však jako pravda šílenství, ale jako znamení, že je šílenství od své pravdy, již byl nerozum, odtrženo a je už pouze jakousi bezvýznamnou úchylkou...“¹¹ Moderní doba nesená symboly svobody Velké francouzské revoluce se pustila do boje s oním uzavřeným zlem přímo za zdmi špitálů. Slavné reformy lékaře Phillipe Pinela měly liberalizaci a humanizaci celého systému skoncovat s nelidským útlakem šílenců. Pouta padala z jejich zápěstí, strava se zlepšila, místo slámy a prohníklých sklepních místností jim byl přiznán nárok na lůžko. Zdá se, že: „... šílenství bylo konečně rozpoznáno a začalo se s ním zacházet podle pravdy, k níž byli všichni tak dlouho slepí.“ Tyto mýty v sobě ale tají zákrok, nebo spíš řadu kroků, jež v tichosti zformovaly jak svět útlaku, tak léčebné metody i konkrétní zkušenost šílenství. Šílenec jakožto lidská bytost, nadaná původně rozumem, už není vinen tím, že je šílený; ale jakožto šílený má ve svém šílenství, jímž není vinen, cítit odpovědnost za všechno, čím jeho nemoc může narušovat morálku či společnost, a tresty, jež ho stihnou, přičítat za vinu jen sobě: „...je tedy třeba přehodnotit: osvobození bláznů, zrušení nátlakových metod, vytvoření lidského prostředí – tím vším se pouze ospravedlňují kroky, jejichž pravá po-

⁹ Tamtéž, str. 35, 46

¹⁰ Tamtéž, str. 55

¹¹ Tamtéž, str. 127

vaha byla zcela jiná. Tuze ve skutečnosti vytvořil útulek, v němž nahradil svobodný teror šílenství bezvýhodnou úzkostí zodpovědnosti; strach už nevládne z druhé strany mříže, ale přímo v hradbách vědomí.¹²

Tak vypadá pravá povaha moderního útulku pro duševně nemocné i moderních psychiatrických a psychologických metod léčby. Foucaultovy „Dějiny šílenství“ jsou dějinami proměn výkonu moci nad duševně nemocnými – od kázeňské technologie těla, jež nasazuje pouta, bije, vězní a nutí k práci v nelidských podmínkách, k moci usídlené přímo v hlavách chovanců, blížící se plíživé biomoci uplatňované nad běžnou populací.¹³ Tento systém útlaku nesený institucí špitálu či útulku stojí na postavě lékaře: „Postupně s tím, jak se do medicíny a zvláště do psychiatrie tlačí pozitivismus, praxe psychiatra je stále nejasnější, jeho moc záračnější, a dvojice lékař nemocný se hrouží stále hlouběji do jakéhosi podivného světa... nyní se věří a prvním věřícím je nemocný, že lékařova schopnost léčit šílenství spočívá v esoterismu jeho vědění, v jakémsi takřka démonickém tajemství poznání; nemocný se tak čím dál tím víc odevzdává do rukou lékaře...“¹⁴ Lékařovu autoritu zakládá celé vědecké zkoumání duševní poruchy od pojetí šílenství jako poruchy tělesných šťáv, nesené starými hippokrato-galénovskými teoriemi, až k Freudově psychoanalýze. Produkce spisů krytá veškerou vážností expertního vědění znamená možnost uchopit diskurs a s ním moc označit nemocného jako toho, kdo má být umlčen a internován. V tomto ohledu je teorie o povaze pramenů jako selektivních a interpretativních lingvistických konstruktů základem Foucaultova přístupu k dějinám, protože základem mocenského postavení historických aktérů je právě možnost konstruovat.

Foucaultovy Dějiny šílenství a zaběhlé paradigma sociálních dějin

Poučeného čtenáře při četbě Foucaultova historického díla stále provokuje zvláštní příbuznost jeho témat s náměty vědců dávno etablovaných pod značkou „dějiny mentalit“. Podobnost není patrně pouze náhodná – nezdá se například příliš zarážející, že o vydání „Dějin šílenství“ se vy-

¹² Foucault, Michel. Dějiny šílenství v době osvícenství: hledání historických kořenů pojmu duševní choroby, Praha, 1993, str.159–160, 163–164

¹³ O povaze biomoci v pojetí Michela Foucaulta viz Foucault, Michel: Je třeba bránit společnost: kurs na Collège de France 1975–1976, Praha, 2006 a Foucault, Michel; Senellart, Michel; Ewald, François a Fontana, Alessandro: Zrození biopolitiky: kurz na Collège de France (1978–1979), Brno, 2009. Fungování kázeňské technologie těla rozpracoval v knize „Dohlížet a trestat“, viz Foucault, Michel: Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení, Praha, 2001, str. 207–226.

¹⁴ Foucault, Michel: Dějiny šílenství v době osvícenství: hledání historických kořenů pojmu duševní choroby, Praha, 1993, str. 185.

sokou měrou zasloužil autor knihy s podobně konstruovaným názvem „Dějiny smrti“¹⁵ Phillip Aries. Je nutné přiznat, že v případě neexistence historiografické školy Annales by Foucault patrně skončil – jak trefně formuloval ve své přednášce o řádu diskursu – jako pravdivé monstrum za hranicemi vědeckého diskursu. Foucault však nepsal dějiny mentalit, šel za ně nejen pojetím diskursu a moci, ale také svým genealogickým přístupem k minulosti. Pokud Marc Bloch zkoumal ve svém díle o královských léčitelských obřadech skupinu „pověř a legend, které tvoří monarchické zázračno“¹⁶, musel si uchovat přesvědčení, že fenomény jako pověra nebo legenda existují v podstatě nezávisle na čase. Naopak Foucaultova genealogie dějin vychází z toho, že „za věcmi se nachází něco zcela jiného: nikoli jejich bytostné a nečasové tajemství, nýbrž tajemství toho, že nemají podstatu, nebo že jejich podstata byla kus po kusu sestrojena z útvarů, které jí nenáležely“¹⁷. Na základě této teorie jsou vystaveny teze, že „sadismus není název, jehož by se dostalo praktice staré jako sám Éros, je to masivní kulturní fakt, který se objevil právě až koncem 18. století... zrodil se z internace a v internaci...“¹⁸ nebo dokonce, že „až do 19. století, ne-li až dodnes, žádné objektivní poznání šílenství neexistuje, že jde jen o formulování určité (mravní, sociální atd.) zkušenosti iracionality v termínech vědecké analogie.“¹⁹ Foucaultova kniha není o dějinách šílenství, ale o tom, jak bylo šílenství konstruováno, protože podle něj objektivně žádné šílenství neexistuje.

Foucaultovo novátorství bylo a stále je historiky přijímáno velice rozporuplně. Zatímco někteří jeho žáci a následovníci se nebojí tvrdit, že „... Foucault je dokonalý historik, představuje dovršení historie“²⁰, Georg Iggers v něm naopak vidí rozporného autora písčícího sice z důsledně historické perspektivy, ale pro kterého historie ztratila jakýkoliv význam.²¹ Je však zřejmé, že ať k Foucaultovu dílu zaujmeme jakékoliv stanovisko, jeho vliv na moderní historiografii je natolik značný, že ho nelze ignorovat.

15 Aries, Philippe. Dějiny smrti, Praha, 2000.

16 Bloch, Marc. Králové divotvůrci: studie o nadpřirozenosti přisuzované královské moci, zejména ve Francii a Anglii, Praha, 2004, str. 27.

17 Foucault, Michel. Nietzsche, genealogie, historie, In: Diskurz, autor, genealogie, Praha, 1994, str. 77.

18 Foucault, Michel. Dějiny šílenství v době osvícenství: hledání historických kořenů pojmu duševní choroby, Praha, 1993, str. 136.

19 Z Foucaultovy korespondence, cit. dle Eribon, Didier: Michel Foucault (1926–1984), Praha, 2002, str. 102.

20 Veyne, Paul. Jak se píšou dějiny, Červený Kostelec, 2010, str. 393.

21 Iggers, Georg. Dějepisectví ve 20. století: od vědecké objektivnosti k postmoderní výzvě, Praha, 2002, str. 113.

Bohumil Melichar

Jsem studentem 2. ročníku navazujícího magisterského studia na UHSD. Věnuji se zejména meziválečnému dělnickému hnutí se zvláštním zřetelem na radikální ideologie a sociální konflikty. Snažím se propojovat metody historiografie s koncepty dalších příbuzných humanitních věd při zkoumání minulosti. Rubrika „Tahouni historiografie“ by měla sloužit všem studentům, kteří se potřebují rychle seznámit s dnes již klasickou produkcí, která nějak významně ovlivnila náš obor, popřípadě příbuzné disciplíny. E-mail: bmelichar@seznam.cz

Vyšlismus devadesátých let: podnikatelské baroko

Ivanka Průchová

„Je to svoboda. Je to znak toho, že si lidi můžou stavět, na co maj.“ Tak uvozuje svůj komentář ke stavebnímu stylu podnikatelského baroka architekt David Vávra. Podnikatelské baroko je v jistém smyslu i znak doby, ve které vzniklo. Svérázné stavby odráží habitus a životní styl svých majitelů, a jsou proto hodny pozornosti badatele v oblasti kultury, neboť mohou odhalit taktiky¹, jimiž chtěly nově vznikající elity prezentovat svůj společenský status.

Noví páni

Podnikatelské baroko se spojuje především s porevolučním obdobím devadesátých let, v němž se mimo jiné rekonstruovala sociální stratifikace a docházelo k utváření nových podnikatelských elit, které pocítovaly potřebu se vůči minulému režimu hodnotově vymezit. I v dobových novinových článcích komentujících styl podnikatelského baroka proto často zaznívá, že si obyvatelé příměstských vil chtěli kompenzovat dětství, které strávili na uniformním šedivém sídlišti. Tak se vysvětlují křiklavá barevnost a stylový eklekticismus, které jsou pro podnikatelské baroko typické. Vila na předměstí zároveň velmi dobře reprezentuje exkluzivitu, soukromí a svobodu intervenovat do prostoru zcela na základě svých přání, a tak jej opanovávat.

Stavby podnikatelského baroka mají vskutku ambici býti panstvím, a to i v tom smyslu, že samotná jejich podoba má reflektovat vůli pána. Pokud zde vůbec nějakou roli sehrává architekt, tak pouze tu, že jde svému klientovi „na ruku“ a snaží se vyhovět jeho přáním a v souladu s tím vytěžit bohatou nabídku materiálů a dekorací, které se v devadesátých letech objevily na trhu. Většina těchto staveb ovšem nepodléhala „osvícenskému vedení“ architekta a vznikla kombinací typizovaného domku z katalogu a přání jeho budoucího obyvatele. Architekt pak zpětně sehrává roli kritika, který tyto domy označuje za nevкус a posměšně komentuje jed-

1 Pojem taktika je zde užít ve smyslu, jak s ním pracuje Michel de Certeau. Ten se jím vymezuje vůči konceptu strategie Pierra Bourdieua. Zdůrazňuje přitom jedincovu schopnost orientace ve strategiích vycházejících „shora“ a kreativitu při vymýšlení, jak strategiemi takticky klíčit s ohledem na svůj vlastní prospěch.

notlivé historizující prvky a celkovou nefunkčnost, jako je tomu například v pořadu Retro, v dílu tematicky zasvěceném fenoménu podnikatelského baroka.²

Podnikatelské baroko je jisté nesmazatelným svědectvím společenských změn, které nastaly po sametové revoluci, nicméně je záhodno upozornit i na jisté kontinuity. Vilové čtvrti na okrajích velkých měst jsou fenoménem mnohem starším. V případě Českých zemí vznikaly čtvrtě nových boháčů ještě za monarchie. Po první světové válce vznikly v Praze honorační čtvrtě Ořechovka či Baba, které se vyznačovaly vysokou architektonickou úrovní. Otázkou, která často zaznívá, je, proč se nové elity devadesátých let vyznačovaly tak nevyvinutým smyslem pro vkus na rozdíl od svých prvorepublikových protějšků. Přičítá se to na vrub zejména období státního socialismu, během něhož se nedostávalo dostatečných stimulů, pomocí nichž by se vkus mohl tříbit. Éra rakouského mocnářství se na druhé straně údajně vyznačovala decentností a vysokou úrovní kultury, kterou poté zdědilo i nově vzniklé Československo.³

Postmoderní budování

Co se týče úniku do soukromí a touhy být za městem a blíže přírodě, kde často chybí obvyklá infrastruktura, soudím, že zde figurovaly především dvě inspirace. První byla rámována zkušeností normalizace a ta druhá vycházela z recepce západní kultury a z cestování.

Stáhnutí se do soukromí, které se nezřídka kdy stávalo hlavním polem osobní seberealizace, společně s důrazem na zájmy úzkého rodinného kruhu, jsou poměrně charakteristickým vzorcem jednání v období normalizace. Hovoří se o tom v souvislosti s výzkumem normalizační každodennosti a s trávením volného času. Velká pozornost se věnuje fenoménu chataření, které je svázáno nejen s upřednostňováním pobytu v soukromí a touhou uniknout veřejným a pracovním záležitostem města, ale také s praxí kutilství. Blanka Činátlová ve své studii⁴ popisuje volnočasové aktivity vázané na princip Do-It-Yourself. Vnímá kutilství jako formu lidové tvorivosti, jako autentickou lidovou kulturu. Zdá se mi vhodné na tyto nor-

2 www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10176269182-retro/212411000360031/obsah/351829-jak-se-zrodilo-podnikatelske-baroko (náhled 01.04.2017)

3 Takto se argumentuje například ve článcích internetových deníků idnes a lidovky zpravy.idnes.cz/prahu-zaplavilo-podnikatelske-baroko-d85-/domaci.aspx?c=A010801_104855_praha_lin (náhled 01.04.2017)

4 ČINÁTLVÁ, Blanka, Invaze barbarů do české kultury: Antropologický rozměr domácího umění, in: BÍLEK, Petr, ČINTÁLOVÁ, Blanka (eds.), Tesilová kavalérie, Příbram, 2010, s. 154–165.

malizační praxe chataření a kutilství poukázat v kontextu s pojednávaným tématem, neboť podle mě vykazuje styl podnikatelského baroka podobné motivace, ale v pozměněných, kapitalistických podmínkách. Blanka Činátlová přičítá fenoménu kutilství předmoderní povahu, přičemž odkazuje na pojednání Léviho-Strausse o myšlení přírodních národů. Navrhuji, aby se na kutilství názíralo i jako na východisko postmoderního myšlení, které dekonstruuje řád a z jeho pozůstatků sestavuje koláž. Kutil i projektant podnikatelského baroka jsou bezesporu sběrači, a ne zahradníci, vypočítáme-li si baumanovským dělením.⁵ Sbírají ale tak, že si vybírají – kutil to, co se mu může hodit a projektant to, co mu připadá hezké a malebné. Podnikatelské baroko je charakteristické a dráždivé zejména zálibou ve vršení stylu či, chceme-li, ve vytváření palimpsestu. Zásadní je i to, že se uchyluje k reprodukcím a náhražkám, čímž otevřeně přiznává, že historii pouze imituje, a to vybíravě a nepřesně.

Podle názoru mnohých architektů zadavatelé opulentních podnikatelských sídel načerpávali inspiraci ze svých cest a poté ji eklekticky vtělovali do svého projektu. Architekti se tedy při komentáři zpackanosti dané stavby baví tím, že na ní nacházejí tyto cizí prvky. Jan Rampich například na jedné stavbě vyzoruje inspiraci ladovskou ilustrací, francouzským napoleonským stylem, pohádkovým zámekem a středověkem. David Vávra poukazuje na televizní inspiraci, když o podobných stavbách hovoří jako o Dallasu. Nakolik byl obraz amerického světa, prezentovaný v kultovních seriálech typu Dallas, formativní pro utváření vkusu podnikatelské elity, je otevřenou otázkou. Fenomén amerických suburbs, jenž má kořeny především v padesátých letech, se ovšem s oblibou replikuje i zde, když v devadesátých letech rostou v blízkosti velkých měst satelitní městečka. Zatímco v Americe již od šedesátých let čelil tento trend kritice, jež upozorňovala na četné problémy života na předměstí, neovlivnily tyto stinné stránky preference českých bohatých vrstev po převratu.

Baroko 2.0

Ve Spojených státech se v souvislosti s opulentní, nekvalitní architekturou hovoří o tzv. McMansion. Tento název odkazuje na širší koncept mcdonaldizace společnosti, který představil roku 1993 sociolog George Ritzer. Poukazuje se přitom na celkový charakter amerického životního stylu, který se připodobnil chodu fast foodů. Proč se v Česku ujal termín podnikatelské baroko vysvětluje architekt Jiří Horský: „Slovo podnikatel mělo za komunismu špatný zvuk a negativní konotace si díky vytunelova-

ným bankám a podnikům uchovalo i dnes, baroko je v české architektuře významným obdobím, ale opět máme tendence vnímat ho negativně jako cosi tvarově přebujelého.“⁶ Podobně jako termín McMansion postihuje podnikatelské baroko dle mého soudu i životní styl podnikatelů jako takový. A to včetně barokního mementa mori, kterého jsme svědkem v dnešní době, kdy tyto na provoz nákladné stavby chátrají a jejich majitelé sedí ve vězení jako třeba Radovan Krejčíř, či je potkal dokonce horší osud, o čemž svědčí konec Františka Mrázka. Barevnost fasád a nesoulad s okolní zástavbou fungovaly jako prodloužení módních trendů patrných ve stylu oblékání – ramenatá a pouťově barevná saka a nabírané kalhoty byly ozvláštňovány drahými hodinkami a řetízky. V tomto se podnikatelé blížili postavám tehdejšího showbyznysu. Touha vynikat nad okolím byla mezi self-made many běžná a odráží se dozajista i v architektuře domů, jež obývali. Lze uvést hned několik aspektů, jež odlišovaly tyto stavby od okolí. Šlo o předimenzovanost stavby nejen ve vztahu vůči okolním domům, ale často i ve vztahu k velikosti pozemku. Dům pokrýval parcelu téměř beze zbytku tak, že ho od plotu odděloval přinejlepším úzký pruh zeleně či pás tují, jež do té doby bylo zvykem sázet na hřbitovech. Nehledě na to byla tato zbytková zahrada chráněna vysokým plotem, který tvarově odpovídal antické reminiscenci. Ozdobné balustrády na neužívaných balkonech potvrzují toto vydělení se vůči okolí na vyšší úrovni horizontu. Jako by dům vzkazoval, že svoboda se neměří volností, ale majetkem. Tento architektonicky posílený společenský status podnikatelské elity je doplněn asymetricky pořádanou dekorací, která předstírá tradici. Často se jedná o nesořodé „citování“ stylů, což ovšem podtrhává myšlenku svéhlavé svobody, jak si ji v chaotických devadesátých letech definovala podnikavá elita. Jedná se o svobodu, která nebere v potaz onu míru poctivosti, jež by v našem případě učinila přítrž smíchávání chronologicky a geograficky nesořodých prvků, umělých materiálů a sériově vyráběných ozvláštňujících dekorací. Barokizující tendence k opulentnosti, které zpravidla nemají s barokem mnoho společného, zastávají idylizující funkci, která nesořodé žánrové směsici propůjčuje genius loci.

Položím-li si otázku, jakou mají stavby podnikatelského baroka výpovědní hodnotu o době, v níž vznikly, musím retrospektivně docenit, že v tomto ohledu představují tyto artefakty nedávné minulosti velice kvalitní materiál pro badatele. Svědčí hned o několika rovinách, na nichž lze populární kulturu devadesátých let rámcově ukotvit. Odráží v prvé řadě zbrklou fázi

6 zpravy.idnes.cz/prahu-zaplavilo-podnikatelske-baroko-d85-/domaci.aspx?c=A010801_104855_praha_lin (náhled 01.04.2017)

mcdonaldizace společnosti. Dobovou estetiku utvářela individuální přání, přičemž historizující tendence byly podle mého soudu výrazem hledání kořenů, jež by pomohly stabilizovat podnikatelovo postavení ve společnosti, která se ještě zcela neorientovala v kapitalistickém symbolickém systému. Jinými slovy, vnější reprezentace, jíž se dávalo na odívání bohatství a životní styl nové elity, se ucházela o získání praktického uznání stran společnosti. Zároveň měla ambici prezentovat se jako nová norma, od níž se napříště budou určovat měřítka stylu. V jistém ohledu lze mluvit o úspěchu, vezmu-li v potaz rozmach a oblíbenost satelitních městeček, prefabrikovaných domků a nekvalitních materiálů. Nepochybně došlo v této době také k posílení role, kterou při odměřování společenské prestiže sehrával majetek.

Přebujelost forem je podle Jana Rampicha vyústěním situace, kdy se „před námi rozevřel prostor svobody jak mongolská step před stádem koní Převalského“.⁷ Ztotožním-li se s přístupem kulturních studií, které vnímají kulturu v bourdieuvském duchu jako terén, na němž probíhá boj o významy,⁸ pak lze tento asertivní prvek stylu podnikatelského baroka do sociálního prostoru číst jako snahu konstruovat na základě této architektonické reprezentace sociální identitu, která si vůči svému okolí nárokuje exkluzivitu a moc. Asymetrie, nesourodost a hypertrofie organizují znakový systém, který se vnějšímu pozorovateli jeví jako mnohovýznamné tajemství.

Slátané významy

Tomáš Kulka ve své knize *Umění a kýč*⁹ vnímá jako jednu z oblastí, kde se kýč může projevit, i architekturu. Kritici podnikatelského baroka často zdůrazňují jeho kýčovitost, aniž by ovšem výslovně poukázali na to, čím konkrétně tato kýčovitost v architektuře vzniká. Běžnou výtkou adresovanou této „pokleslé“ architektuře je, že se zde kvantita upřednostňuje před kvalitou do té míry, že dům vlivem nekvalitního užitého materiálu nepřežije ani své majitele, což ale, jak jsem uvedla na příkladu Františka Mrázka, nepředstavuje železné pravidlo. Dále se kýč asociuje s fenoménem slátaniny, kterou architekti ve svých komentářích dekonstruuují, aby laiky seznámili s širší paletou inspirací, jež nejenže byla nevкусně smíchána,

⁷ <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10176269182-retro/212411000360031/obsah/351829-jak-se-zrodilo-podnikatelske-baroko> (náhled 01.04.2017)

⁸ DANIEL, Ondřej, KAVKA, Tomáš, MACHEK, Jakub a kol., *Populární kultura v českém prostoru*, Praha, 2013, s. 15.

⁹ KULKA, Tomáš, *Umění a kýč*, Praha, 2014, s. 150–158.

ale navíc byla autenticita původních motivů a materiálů bez výčitek svědomí nahrazena podvrhem, aby se ušetřilo.

Kulka udává hned několik různých definic kýče. Na tomto místě bych uvedla dvě a konfrontovala je s fenoménem podnikatelského baroka, přičemž vynikne, jak se lze pomocí dvou odlišných perspektiv dobrat k uspokojujícímu rozuzlení. V kapitole, jež se věnuje kýči a turismu, ztotožňuje Kulka kýč se suvenýrem, replikou či imitací původní umělecké tvorby.¹⁰ Z toho lze vyvodit, že množina inspirací a umělých imitací, které podle expertních názorů architektů tvoří základ podnikatelského baroka, mají ke Kulkově interpretaci blízko. Ráda bych se pozastavila nad zkušeností turistů, kterou lze podle mého názoru nahlížet v existenciálním postmoderním duchu. Turista si vybírá destinace, aby tak mohl modelovat obraz světa, a odnáší si z míst suvenýry jako pomyslné střípky koláže, která je reflexí jeho zkušenosti. Suvenýry zároveň slouží jako miniatura, jež v sobě uzavírá a zároveň nutně banalizuje místo, které pomyslně zastupuje. Turista je baumanovský sběrač – sběrač na fotografiích fixovaných zážitků a suvenýrů. S nadsázkou by se o dekorativních motivech podnikatelského baroka dalo hovořit jako o suvenýrech vyskládaných bez ladu a skladu vedle sebe, jež svému okolí dosvědčují zcestovalost projektanta, podobně jako o tom svědčí miniatura Eiffelovy věže, keramický Buddha, zarámovaná fotografie dítěte na velbloudu a korál na krbové římse v interiéru.

Spojitosť kýče a postmoderní zkušenosti nám ovšem problematizuje druhá Kulkova definice, která kýč nahlíží jako cosi, co je transparentním znakem, který přímočaře odkazuje na to, co označuje, a tím plní ideologické poslání. Sbírká tuctových suvenýrů a okázalá směska replik mohou svádkem k jednoduchému čtení; malá Eiffelova věž odkazuje na velkou Eiffelovu věž, stejně jako betonové balustrády odkazují na vznešenost antického stylu. Chtěla bych ale v souladu s předchozím výkladem prosadit čtení architektury podnikatelského baroka jakožto sbírky či koláže, která k pozorovateli promlouvá jako celek. Smysl díla (stavby) lze v tomto případě nalézt v asymetrické a provokující souhře jednotlivých prvků, a nemá proto opodstatnění nejprve dílo rozebrat a poté jeho jednotlivé části z estetického hlediska odsoudit.

Stavba podnikatelského baroka není jeden transparentní znak či zaběhlé klišé. Je to labyrint do sebe poměrně inovativně vklíněných znaků a odkrývání vztahů této sémantické hry může vyústit v dobrodružství. Jednotlivé znaky představují vskutku kýč, v tom se s Kulkou shodují. Ale jejich

¹⁰ souvislosti.cz/archiv/kulka2-94.htm (náhled 01.04.2017)

unikátní uspořádání odráží kánonem nespoutanou imaginaci, jež nepochybně vykazuje estetickou hodnotu.

Jak dlouho bude podnikatelské baroko svědčit o éře devadesátých let je přirozené z naší pozice těžko zodpověditelné. Něco mi však napovídá, že se budovy, jež tento sloh reprezentují, rozpadnou v prach mnohem dříve než velkoryse vyprojektované stavby barokního období, a budou tak v jistém ohledu svědčit o pomíjivosti lidského snažení sice méně exaltovaně, ale věrněji než jejich slohový vzor.

Kritici podnikatelského baroka se zřídka omezují čistě na zpackanou architekturu. Implicitním přesahem jejich narážek je povzdechnutí v duchu: „*Jak jsme jim to mohli dovolit?*“ Důležitým nástrojem kritiky je v souvislosti s tímto typem staveb termín vyšlismus. Označuje něco, co původně mělo dopadnout jinak a lépe, nicméně to dopadlo, jak to dopadlo. S trochou nadsázky by se tímto termínem dala označit i divoká devadesátá léta jako celek. Nejhorší na vyšlismu je, že se špatný výpočet objeví až tehdy, kdy je projekt hotov.

Ivanka Průchová

Na FF studuji čtvrtým rokem historii. V rámci studia se soustřeďuji zejména na přístupy sociálních dějin. Ve volném čase se učím polsky a poslouchám rap.

Možnosti dialogu

Vyšlismus devadesátých let: podnikatelské baroko

Jakub Machek

Pokud se badatel začne zabývat kulturou či estetikou odlišnou od té, která je mu blízká, a která je zároveň manifestací životních postojů jiné sociální skupiny, je velmi těžké udržet si vůči ní neutrální, nehodnotící vztah. Natolik silně je styl spojený se skupinovou identitou a hlavně s vyhraňováním se vůči ostatním skupinám. Estetika je tak základním poznávacím znamením používaným k rozlišování příslušníků z vlastní skupiny a ze skupin cizích. Cizost je pak primárně vnímána jako estetický odpor, který nám podvědomě staví vlastní vkus nad vkus těch druhých, odlišných. Na tomto skupinovém vymezení je vystavena i koncepce kýče. Vkus je tak možné spolu s Pierrem Bourdieuem chápat jako nástroj vymezování se sociálních skupin a kýč je potom nástrojem elitní (vzdělanecké) skupiny, jak prosazovat a obhajovat svoji nadřazenou pozici. Souvisí tedy úzce s vlastnictvím kulturního kapitálu.¹

Ivana Průchová se ve svém textu o architektuře podnikatelského baroka úspěšně pokusila tento automatický předsudek odmítnout a nabídnout zajímavější a produktivnější přístup k výraznému fenoménu proměny sídelní struktury v devadesátých letech. Oceňuju její snahu studovat tuto architekturu jako výpověď o své době i závěrečnou úvahu o souhře jednotlivých znaků do nového významu.

Pokud mám k jejímu promyšlenému textu něco dodat, navrhol bych v souladu s kulturními studii zcela vynechat zmíněný koncept kýče. Popisovaný houževnatý odpor k stavbám podnikatelského baroka by se dal chápat jako vymezování se nositelů kulturního kapitálu (vzdělanců a „starých“ bohatých) vůči novým zbohatlým, kteří rychle nabrali ekonomický kapitál, ale chyběl jim právě ten kulturní, spjatý s původem a vzděláním. Zdůrazňování odlišnosti, exemplární kýčovitosti vkusu zbohatlých stavebníků, plnících si své sny o úspěchu a společenském vzestupu, je možné vnímat jako snahu předchozích lépe postavených sociálních skupin bránit se přílivu nové krve. A z pozice architektů a dalších nositelů vzdělaneckého kulturního kapitálu i jako snahu bránit svou stávající klientelu, kterou vychovávají k správné kultuře, i jako snahu vybudovat si z osob nově stou-

1 Více ke vztahu estetiky a společenského uspořádání například v Pavel Zahrádka: *Vysoké versus populární umění*, 2009.

pajících po společenském žebříčku klientelu novou, která dříve či později pochopí, za jaký vkus se stydět a jakým se naopak úspěšně reprezentovat. Jedná se o fenomén tradičně spojený s převraty a prudkými proměnami společnosti, jak o tom svědčí i historie pojmenování nouveau riche.

Sarkastické odsudky architektů a celou polemiku ohledně podnikatelského baroka lze potom popsat jako střet sociálních skupin a jejich odlišných habitů, při kterém nejsou důležité samotné stavby a jejich architektura, ale to, že reprezentují odlišné sociální skupiny. Stavebnický eklekticismus podnikatelských parvenu je odmítán, přičemž s podobným přístupem přišel už na počátku 70. let architektonický postmodernismus, který prosazoval míchání odkazů na různorodé architektonické styly a hlásil se k inspiraci z Las Vegas,² které svou blikající obžernou vizualitou není pestřým satelitním městečkům devadesátých let až tak vzdáleno. Ovšem oproti stavbám postmodernismu nebyla šmoulí architektura podložena teorií uznávaných odborníků a neměla tak šanci být mezi architekty a intelektuály uznána, na rozdíl od přijetí širokou veřejností, která si věžičky a šestiúhelníkové rizality začala přistavovat i ke starším domům ve snaze je modernizovat a aktualizovat.

Císař Godaigo

Adéla Tůmová

Úvod

Za pádem každého politického režimu stojí dlouhá řada různých faktorů. Nejinak je tomu i u kamakurského šógunátu (1185–1333), který se držel v Japonsku u moci více než století. Rovněž za jeho pádem stojí celá řada změn, nikoliv jen jedna nebo dvě osoby. Jednou z osob, které však měly na kolapsu celého systému podíl, byl císař Godaigo.

Je nutné položit si otázku, zda cílem bylo svrhnout šógunát a přenést moc zpět do rukou císaře, nebo jen posílit pravomoci císařského dvora a zachovat vládu šógunátu. Zároveň je potřeba shrnout problémy, v jakých se japonská společnost v první polovině 13. století nalézala, jaké problémy řešil kamakurský šógunát a jaká byla situace na císařském dvoře, kde docházelo k soustavnému oslabování pozice císaře, ať již se jednalo o konflikt mezi dvěma větvemi císařského rodu, nebo uzurpování si císařských výsad ve prospěch jiných úřadů.

Následník trůnu

Ve druhé polovině 13. století prošlo Japonsko řadou hospodářských, společenských a technologických změn, které ovlivnily i situaci politickou. V hospodářství se zavedlo po sklizení rýže pěstování druhé plodiny, zemědělské přebytky se prodávaly na vznikajících trzích a do společnosti začalo pronikat užívání peněz. Tyto změny se ještě urychlily po neúspěšných mongolských pokusech o invazi do Japonska, kdy se část šógunátních¹ vazalů zadlužila u vrstev specializujících se na půjčování peněz.² Kamakurský šógunát, který byl hlavní mocenskou silou celé jedno století, nedovedl na tyto změny dostatečně reagovat a postrádal vůdčí osobnost, což nakonec vyústilo v jeho pád roku 1333. Naproti tomu v táboře jeho oponentů se vyskytla řada schopných mužů, z nichž formálně nejvyšší postavení zaujímal postava císaře Godaiga, který byl oním kamínkem spouštějícím lavinu, když se postavil Kamakuře s cílem navrátit císařskému trůnu moc a vliv, jakou měl v době Heian.³

1 Označení vládní administrativy, která existovala v Japonsku od roku 1192 do roku 1867. Císař zůstal formálně hlavou země, faktickou moc držela ale v rukou vojenská feudální správa v čele s šógunem.

2 Z. VASILJEVOVÁ, Dějiny Japonska. Nakladatelství Svoboda, Praha 1986, s. 159

3 Označení pro historické období v letech 794–1185. Název je odvozen podle jména

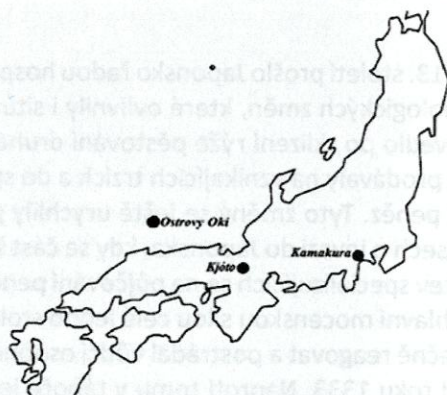
² Viz třeba Robert Venturi: Learning from Las Vegas: the Forgotten Symbolism of Architectural Form, 1972/1977.

Společenské problémy po mongolských nájezdech

Roku 1274 a 1281 došlo ke dvěma mongolským pokusům o invazi na japonské ostrovy. Ačkoliv obě invaze byly odraženy a nedošlo k výraznějším škodám na japonském pevnině, přesto výrazně ovlivnily budoucí vývoj.⁴

Po první nečekané invazi roku 1274 byl posílen obranný systém, kdy vazalové byli organizováni do hlídkových jednotek na Kjúšú.⁵ Každá jednotka se skládala z mužů ze dvou nebo tří provincií a jejím úkolem bylo po dobu tří měsíců hlídkovat na Kjúšú. Během tohoto období byl bojovník mimo domov, nemohl se tedy věnovat svým povinnostem, navíc musel být během této doby podporován svou rodinou, neboť veškeré výdaje (stravu, péči o koně) si musel hradit z vlastních zdrojů, což výrazně zatěžovalo rodinné finance. Řada vazalů byla nucena prodávat a zastavovat půdu, aby na tyto náklady získala finance.⁶

Problém ještě zhoršil fakt, že po odražení útoků neexistovala žádná kořist nebo půda, kterou by bylo možno samurajům za odměnu rozdělit, a tak částečně nahradit jejich ztráty. Vydáním takzvaných aktů dobrovolnosti (tokusei), které nařizovaly navrácení půdy původnímu majiteli a anulování dluhy, se nepodařilo nepříznivou situaci vazalů zvrátit.⁷

hlavního města Heian (dnešní Kjóto). in. K. YAMAMURA, *The Cambridge History of Japan, The Cambridge History of Japan* (v. 3), Cambridge University Press, Cambridge 1990 s. 152

4 E. REISCHAUER, O. CRAIG, *Dějiny Japonska*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2000, s. 50

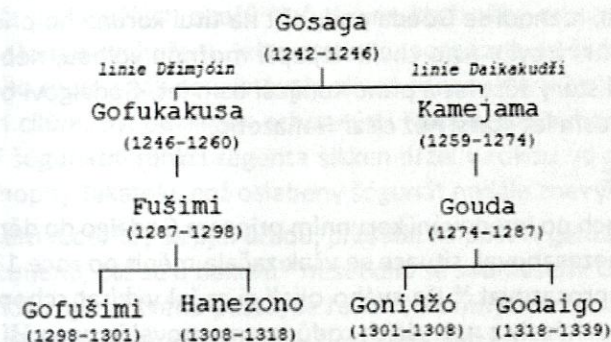
5 Z. VASILJEVOVÁ, *Dějiny Japonska*. Nakladatelství Svoboda, Praha 1986, s. 166

6 E. REISCHAUER, O. CRAIG, *Dějiny Japonska*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2000, s. 58, Z. VASILJEVOVÁ, *Dějiny Japonska*. Nakladatelství Svoboda, Praha 1986, s. 171

7 Z. VASILJEVOVÁ, *Dějiny Japonska*. Nakladatelství Svoboda, Praha 1986, s. 171

Nástupnictví v císařském rodě

Od roku 1272 byl císařský rod rozštěpen na dvě linie, které se v držbě císařského titulu střídaly – Džimjóin odvozenou od potomků excísaře Gofukakusy (vládl 1246–1259) a linii Daikakudži odvozenou od jeho mladšího bratra, excísaře Kamejamy (vládl 1259–1274). Obě linie měly svou vlastní držbu šóenů⁸, kde často vznikaly spory. Těchto sporů v císařském rodě často využíval šógunát, který ovlivňoval volby budoucího následníka trůnu, obzvláště pokud považoval některého z císařů nebo excísařů⁹ za hrozbu.¹⁰

Rodokmen císařů s roky vlády

Budoucí císař Godaigo¹¹ se narodil roku 1288 do linie Daikakudži. Původně se nepředpokládalo, že by usedl na trůn, neboť byl druhým synem císaře Goudy (vládl v letech 1274–1287). Jeho případné nástupnictví se

8 Forma držby půdy v soukromých rukou (především aristokratických rodů a bohatých klášterů), tzv. vrchnostenský statek (šóen). in. Z. VASILJEVOVÁ, *Dějiny Japonska*. Nakladatelství Svoboda, Praha 1986, s. 91

9 V 10. století došlo k oslabení císařské moci a vykonavatelem vlády se stal regent. Post regenta drželi členové rodu Fudžiwarů. Když došlo k oslabení pozic Fudžiwarů, císař Širakawa se pokusil převzít moc. Úřad regenta byl zachován, ale neměl již žádný vliv. Protože pozice císaře byla spíše ceremoniální a vždy ovlivňována vlivnými rody a dvorskými úřady, byl zaveden systém excísařů (insei), kdy úřad excísaře byl nezávislý na státních institucích, mohl vydávat listiny se stejnou platností jako císařské edikty a neschválené císařem. V období Heian měl excísař rovněž vlastní vojenskou družinu. in. Z. VASILJEVOVÁ, *Dějiny Japonska*. Nakladatelství Svoboda, Praha 1986, s. 127

10 K. YAMAMURA, *The Cambridge History of Japan, The Cambridge History of Japan* (v. 3), Cambridge University Press, Cambridge 1990 s. 164–166

11 Vlastní Godaigovo jméno bylo Tokuhara, pro větší přehlednost jsem se však rozhodla používat jeho císařské jméno i pro dobu dřívější. Jména císařům byla dáována posmrtně, sám Godaigo si však jméno vybral již za svého života podle císaře Daiga (vládl v letech 897–930).

začalo projednávat až roku 1301 na návrh excísaře Kamejamy, který si vnuka oblíbil a zároveň se domníval, že v zájmu linie by bylo dobré, aby se korunním princem namísto Gonidžóova syna Kunijošiho (narozen 1300) stal někdo starší. Už roku 1302 však Kamejama svůj názor změnil, neboť se mu narodil syn princ Cuneakira a excísař tak začal na post korunního prince prosazovat jeho. Daikakudži linie se tak rozštěpila na tři frakce, kdy část byla pro prince Cuneakiru, část pro Gonidžóova syna, prince Kunijošiho, a část pro Godaiga.¹²

Roku 1305 však Kamejama zemřel a hlavou linie Daikakudži (sórjó) se stává Gouda. Když roku 1308 náhle zemřel císař Gonidžó a císařem se stal Hanazono, rozhodl se Gouda podpořit na titul korunního prince právě Godaiga, který byl v tuto chvíli nejlepší možnou volbou, neboť princ Cuneakira byl starý šest let a princ Kunijoši osm let. Godaigovi bylo dvacet, byl tak o osm let starší než císař Hanazono.¹³

Korunní princ

V prvních letech po jmenování korunním princem Godaigo do dění u dvora výrazněji nezasahoval, situace se však začala měnit po roce 1314, kdy se začal více prosazovat.¹⁴ Do svého okolí si začal vybírat schopné osoby, které nepocházely z nejvyšších rodů, a prosazoval je na vyšší posty u císařského dvora (např. Jošida Sadafusa nebo Hino Tošimoto).¹⁵ Ačkoliv formální hlavou linie byl Gouda, Godaigo začal vystupovat v některých záležitostech samostatně, k čemuž využíval svého titulu korunního prince, ačkoliv to nebylo obvyklé.¹⁶

V této době se navíc začala projevovat nespokojenost šógunátu s vládou excísaře Fušimiho, a bylo jen otázkou času, kdy jej šógunát odstaví od moci tím, že odvolá císaře Hanazona. Roku 1317 poslal šógunát ke dvoru zprávu, v níž oznamoval, že císař Hanazono má abdikovat, a doporučoval, aby se obě linie dohodly na jméně nového korunního prince, který se stane císařem po Godaigovi. Následujícího roku šógunát souhlasil, že císařem se stane Godaigo, titul excísaře bude držet Gouda a korunním princem bude syn Gonidžóa Kunijoši. Aby ale zůstalo zachováno střídání linií a Daikakudži si nevybudovala příliš silnou pozici, vydala Kamakura

12 A. E. GOBLE, Kenmu : Go-Daigo's Revolution, Harvard University Press, Cambridge, MA 1996, s. 8

13 Tamtéž. s. 11

14 A. E. GOBLE, Kenmu: Go-Daigo's Revolution, Harvard University Press, Cambridge, MA 1996 s. 12

15 Tamtéž, s. 13

16 Tamtéž. s. 15

nařízení známé jako kompromis Bunpó, který upravoval nástupnictví.¹⁷ Podle tohoto řádu se měl korunním princem po nástupu Kunijošiho na trůn stát syn Hanazona Kógon, císařská vláda byla omezena na deset let a Godaigovi potomci byli vyloučeni z nástupnictví. 29. března 1318 se tak Godaigo stal císařem.¹⁸

Vládnoucí císař

Godaigo v roli císaře 1318–1324

Godaigova situace po nástupu na trůn se v mnohém lišila od jeho předchůdců. Předně, on sám se úřadu ujal jako dospělý třicetiletý muž, nikoliv jako řada nedospělých císařů¹⁹ před ním, kteří záhy odstupovali a čekali, až se stanou excísařem. Jeho matka nepocházela ze žádného velkého dvorského rodu, a tak neexistovala vlivná osoba, která by jej podřizovala vlastním cílům. Byl obklopen schopnými lidmi a měl výhodu i v tom, že nejvyšší šógunátní funkci regenta šikken držel v rukou od roku 1316 nepřilíš schopný Takatoki, což oslabený šógunát nadále znevýhodňovalo.²⁰

Ve stejném roce, kdy se ujal úřadu, prosadil na post regenta *kampaku* lčidžó Učicuneho, což se u bakufu²¹ nesetkalo se souhlasem. Ceremonie, při níž se lčidžó ujímal svého postu, se řada významných dvorských šlechticů raději neúčastnila, aby nevzbudila hněv šógunátu.²²

Roku 1321 došlo k důležité změně, když Gouda rezignoval na post excísaře.²³ Godaigo se rozhodl využít této situace a začal reorganizovat dvor-

17 K. YAMAMURA, The Cambridge History of Japan, The Cambridge History of Japan (v. 3), Cambridge University Press, Cambridge 1990 s. 169

18 A. E. GOBLE, Kenmu: Go-Daigo's Revolution, Harvard University Press, Cambridge, MA, s. 18, K. YAMAMURA, The Cambridge History of Japan, The Cambridge History of Japan (v. 3), Cambridge University Press, Cambridge 1990 s. 169

19 Úřad císaře byl považován za spíše ceremoniální. Císař mohl vydávat edikty, neměl však žádnou moc, kterou by mohl jejich dodržování vynucovat. Navíc většina císařů se stala držiteli titulu ve velmi mladém věku, Godaigův předchůdce císař Hanazono se stal císařem v patnácti letech, Gonidžó v šestnácti letech, císaři Gofušimimu bylo teprve deset let. Proto faktickou moc držel v rukou spíše excísař, který mohl jednat na císaři nezávisle. I pozice excísaře však postupem času ztrácela svůj původní vliv, kvůli sporům o nástupnictví a nedostatku financí. Kamakurský šógunát k odstoupení císaře i excísaře musel dát souhlas.

20 K. YAMAMURA, The Cambridge History of Japan, The Cambridge History of Japan (v. 3), Cambridge University Press, Cambridge 1990 s. 170.

21 Tímto termínem se v japonštině označuje systém vojenské vlády, v češtině se většinou používá pojem šógunát.

22 G. SANSOM, A History of Japan, 1334–1615, Stanford University Press, Stanford 1961, s. 5.

23 Systém vlády excísařů (insei) byl pokusem císaře Širakawy vymanit se z vlivu regentů.

ské instituce, do kterých dosazoval schopné úředníky a učence z nižších rodů.²⁴

První pokus o jakýsi zásah proti šógunátu se začal připravovat roku 1324. V Kjótu se ustanovila tajná společnost Burei-kó, která lehkomyšlnými večírky, pitkami a zábavami, při nichž se nemusela dodržovat dvorská etiketa, maskovala setkání osob spolčených proti Kamakuře.²⁵ Spiknutí však bylo odhaleno a část účastníků, včetně jednoho z blízkých Godaigových společníků Hina Tošitoma, byla zatčena a poslána do vyhnanství. Do příprav měl být zapleten i samotný císař, tomu se však před kamakurskými úředníky podařilo obhájit a zůstal nepotrestán. Tato mírná reakce však šógunátu nepomohla, naopak nadále podkopávala důvěru v jeho pozici.²⁶

Godaigo v roli císaře 1325–1331

Ačkoliv incident Šóču postavení císaře přímo nezasáhl, bylo nutné zvýšení opatrnosti. Godaigo dal sloužit řadu modliteb a rituálů, během kterých se tajně uvalovaly kletby na šógunát.²⁷

Jeho synům, princům Jojošimu a Takajošimu, bylo umožněno účastnit se velkých dvorských ceremonií a připravovat se tak na možnou vládnoucí funkci.²⁸ Dalším důležitým krokem bylo získat na svou stranu vlivné kláštery z okolí Kjóta, dva další Godaigovi synové, princ Morinaga a princ Munenaga získali vysoké posty v hierarchii sekty Tendai.²⁹

Roku 1329 dal Godaigo sloužit další řadu antišógunátních modliteb, tentokrát se však šógunát postavil na odpor a vydal zákaz. Godaigo však přesto nechal sloužit rituály až do roku 1330, kdy šógunát zakročil a nechal některé z mnichů zatknout a poslat do vyhnanství, což bylo jasné

Zatímco post císaře byl spíše náboženský a ceremoniální, excísař mohl více zasahovat do politického dění. V okamžiku, kdy excísař Gouda rezignoval a úřad nebyl obsazen, vytvořilo se mocenské vakuum, které se Godaigo rozhodl využít a z pozice císaře tak obsáhl i oblasti, které dříve opanoval excísař.

24 Z. VASILJEVOVÁ, *Dějiny Japonska*, Nakladatelství Svoboda, Praha 1986, s. 172, A. E. GOBLE, Kenmu: Go Daigo's Revolution, Harvard University Press, Cambridge, MA 1996 s. 44

25 G. SANSOM, *A History of Japan, 1334–1615*, Stanford University Press, Stanford 1961, s. 6

26 G. SANSOM, *A History of Japan, 1334–1615*, Stanford University Press, Stanford 1961, s. 6

27 A. E. GOBLE, Kenmu: Go-Daigo's Revolution, Harvard University Press, Cambridge, MA 1996, s. 68

28 Tamtéž, s. 75

29 K. YAMAMURA, *The Cambridge History of Japan, The Cambridge History of Japan* (v. 3), Cambridge University Press, Cambridge 1990 s. 172.

varování císaři.³⁰

V říjnu roku 1330 zemřel princ Jojoši, kterého Godaigo prosazoval jako svého dědice. Císař, který věděl, že nyní může kdykoliv usednout na trůn korunní princ Kógon, začal jednat otevřeněji a sbírat síly, se kterými by mohl povstat proti šógunátu, přesněji zaútočit na Rokuharu.³¹ Tento plán však byl prozrazen osobou blízkou samotnému císaři a šógunát zasáhl. Hino Tošimoto byl už podruhé zatčen a poslán do vyhnanství, podezření padlo i na samotného císaře. Zatímco šógunát váhal, zda má proti Godaigovi vystoupit, ten se rozhodl jednat. Jelikož byl zbaven svých vojevůdců, sám se postavil do čela povstání, opustil špatně hájitelné Kjóto i s císařskými insigniemi, a uchýlil se na horu Kasagi poblíž Nary, kde se rozhodl vzdorovat šógunátu.³² Po krátkém obléhání byl však místní klášter dobyt a Godaigo přiveden zpět do Rokuhary, kde bylo rozhodnuto, že bude poslán do vyhnanství na ostrově Oki.³³ Císařem byl jmenován Kógon a excísařem se stal Gofušimi.³⁴

Rebelující císař a pád kamakurského šógunátu

Situace v Japonsku v době Godaigova exilu

Ačkoliv vlastní Godaigovo povstání bylo potlačeno, odpor proti šógunátu, který se rozšířil mezi lid, se potlačit nepodařilo.³⁵ Císařův syn princ Morinaga vyvolal povstání, ke kterému se připojila řada příslušníků vojenské šlechty, jedním z podporovatelů byl i schopný vojevůdce Kusanoki Masahige. Když se Masahigemu podařilo uštědřit porážku i šógunátním vojskům, přidala se na stranu rebelů i řada šógunátu dosud věrných rodů.³⁶

Díky spojení s pevninou se Godaigovi podařilo naplánovat útěk z ostrova Oki³⁷ a na pobřeží se opevnit na hoře Mount Funanoue, kde se k němu

30 A. E. GOBLE, Kenmu: Go-Daigo's Revolution, Harvard University Press, Cambridge, MA 1996, s. 101.

31 Název paláce, kde v Kjótu sídlil šógunát.

32 K. YAMAMURA, *The Cambridge History of Japan, The Cambridge History of Japan* (v. 3), Cambridge University Press, Cambridge 1990 s. 173.

33 Ostrov v Japonském moři, dnes prefektura Šimane.

34 G. SANSOM, *A History of Japan, 1334–1615*, Stanford University Press, Stanford 1961, s. 9.

35 K. YAMAMURA, *The Cambridge History of Japan, The Cambridge History of Japan* (v. 3), Cambridge University Press, Cambridge 1990 s. 172–173.

36 A. E. GOBLE, Kenmu: Go-Daigo's Revolution, Harvard University Press, Cambridge, MA 1996, s. 128

37 Uprchl na rybářské lodě a před hlídkami se skrýval pod pytlí sušených ryb. in. A. E. GOBLE, Kenmu: Go-Daigo's Revolution, Harvard University Press, Cambridge, MA

připojila řada lokálních rodů.³⁸ Bakufu proti Godaigovi vyslala svá vojska, hlavní velení bylo svěřeno Ašikagovi Takaudžimu. Ten se však namísto toho, aby se postavil proti Godaigovi, prohlásil za potomka Minamotů³⁹, vtáhl do Kjóta, Godaigo později nad touto akcí přijal záštitu a zlegalizoval ji.⁴⁰

Reformy éry Kenmu

Protože moc kamakurského šógunátu byla zničena a žádný z vojevůdců na Godaigově straně se nepokusil ustanovit vlastní linii velení, stal se hlavní politickou silou Godaigo, který se po návratu do Kjóta prohlásil císařem, Kógon byl zbaven trůnu (ve skutečnosti bylo popřeno, že by vůbec vládl).⁴¹

První Godaigovou snahou bylo potvrdit si, že veškerá moc patří císaři, za tímto účelem vydal edikt zabývající se držbou půdy. Protože konfiskace půdy by vyvolala odpor, bylo rozhodnuto, že každý vlastník půdy si musí svou držbu nechat potvrdit císařským výnosem. Tento výnos tak nepřímo potvrzoval, že vlastník půdy uznává svrchovanou autoritu císaře.⁴²

Byly formovány nové instituce, které se měly zabývat jak držbou půdy – *zassó kecudanšó*,⁴³ tak ochranou samotného města. Vojenská kancelář (Mušadakoro) měla za úkol organizovat strážní jednotky z provincií k policejní i vojenské ochraně města – to mělo oslabit vliv Ašikagy Takaudžiho.⁴⁴

Změny bylo nutné provést i v císařském rodě, kde byl zrušen systém excísaře insei, stejně jako úřad regenta kampaku. Excísaři Hanazono a Gofuši-mi si sice mohli podržet svůj pozemkový majetek, jejich potomci však už neměli nárok usednout na císařský trůn. Korunním princem byl jmenován Godaigův syn princ Cunejoši.⁴⁵

1996, s. 129.

38 G. SANSOM, A History of Japan, 1334–1615, Stanford University Press, Stanford 1961, s. 15.

39 Rod Ašikaga opravdu odvozoval svůj původ od jednoho ze synů Minamoto Joritoma. in G. SANSOM, A History of Japan, 1334–1615, Stanford University Press, Stanford 1961, s. 15.

40 K. YAMAMURA, The Cambridge History of Japan, The Cambridge History of Japan (v. 3), Cambridge University Press, Cambridge 1990 s. 184.

41 Tamtéž, s. 182.

42 A. E. GOBLE, Kenmu: Go-Daigo's Revolution, Harvard University Press, Cambridge, MA 1996, s. 143–145.

43 Z. VASILJEVOVÁ, Dějiny Japonska. Nakladatelství Svoboda, Praha 1986, s. 175

44 A. E. GOBLE, Kenmu: Go-Daigo's Revolution, Harvard University Press, Cambridge, MA 1996, s. 155.

45 Tamtéž. s. 175–180.

K posílení vlivu v oblasti Kantó hodlal Godaigo do Kamakury poslat jednoho ze svých synů, původně se rozhodl pro Norinagu, ale z obavy, že by ho jeho syn Morinaga mohl sesadit z trůnu, poslal do Kamakury pod dohledem Ašikagy Tadajošiho jeho bratra Ašikagu Takaudžiho.⁴⁶

Spory s Ašikagou a Godaigův pád

Zatímco císař se pomocí svých reforem snažil posílit prestiž císařského trůnu, cílem Ašikagy Takaudžiho bylo zformovat nové bakufu, a snažil se tedy získat titul seii taišógun, který mu ovšem Godaigo odmítl udělit, udělil jej však svým dvěma synům Morinagovi a Norijošimu.⁴⁷ Dalším bodem sporu bylo udílení odměn a vysokých postů členům císařské rodiny a dvorské šlechty, kvůli čemuž začal Godaigo ztrácet přívržence z řad vojenské šlechty.⁴⁸

Roku 1335 se pozůstatkům šógunátních vojsk podařilo dobýt zpět Kamakuru a zmatku během útěku z města využil Ašikaga Tadajoši, který nechal principi Morinagovi setnout hlavu. Takaudži se rozhodl dobýt město zpět a vytáhl se svým vojskem z Kjóta bez císařova svolení. Tohoto neuposlechnutí využil Godaigo a prohlásil Ašikagu za nepřítele trůnu.⁴⁹

Takaudži nyní povstal v otevřené revoltě proti trůnu. Podařilo se mu porazit císařské vojsko a na čtyři dny ovládnout Kjóta, poté byl ale nucen stáhnout se až na Kjúšú, kde neměl žádné vojenské spojení. Pomocí územních a majetkových slibů se mu však podařilo získat zdejší rody na svou stranu, jeho činy pak formálně zaštitil císař Kóon.

Pátého měsíce začal Ašikagův pochod zpět na Kjóta. V bitvě na řece Minatogawě⁵⁰ porazil císařská vojska vedená Kusunoki Masahigem a Nittou Jošisadou.⁵¹ Po ztrátě svého vojska byl Godaigo opět nucen opustit Kjóta a císařem se stal princ Jutahito jako císař Kómjó. Godaigo však Kóm-

46 Toto obvinění vznesl sám Ašikaga Takaudži, který se tak pravděpodobně chtěl zbavit schopného prince, který mu mohl být konkurencí, na Godaigovo rozhodnutí však měly vliv i osobní důvody – jeho oblíbená dáma Ano Renši protežovala své vlastní syny a chtěla tak nevlastního potomka odstranit z cesty. in K. YAMAMURA, The Cambridge History of Japan, The Cambridge History of Japan (v. 3), Cambridge University Press, Cambridge 1990 s. 184–185.

47 K. YAMAMURA, The Cambridge History of Japan, The Cambridge History of Japan (v. 3), Cambridge University Press, Cambridge 1990 s. 185.

48 Z. VASILJEVOVÁ, Dějiny Japonska. Nakladatelství Svoboda, Praha 1986, s. 174–175

49 K. YAMAMURA, The Cambridge History of Japan, The Cambridge History of Japan (v. 3), Cambridge University Press, Cambridge 1990 s. 186

50 Prefektura Hjógo.

51 Po prohře Kusunoki spáchal sebevraždu, Nitta Jošisada stál proti Ašikagovi až do roku 1338, kdy zemřel v bitvě.

jóoův titul zpochybňoval, tvrdil, že pravé císařské insignie má v rukou on a Komjóova korunovace je tudíž neplatná. Ve městě Jošino⁵² se prohlásil jediným právoplatným císařem a císařský rod se tak rozštěpil na Jižní (v Jošinu) a Severní dynastii (v Kjótu). Roku 1339 pak císař Godaigo v Jošinu zemřel. Stal se však po mnoha letech císařem, který se snažil zasáhnout do vývoje země a politiky.⁵³

Závěr

Cílem císaře Godaiga bylo svrhnout kamakurský šógunát a navrátit císařskému trůnu moc, jakou měl v osmém století. Ačkoliv svržení šógunátu se mu podařilo, byť byl nakonec nahrazen šógunátem Muromači, navrátit zpátky postavení císaře z doby minulé již nešlo, neboť na celkovou situaci působilo více a jiných faktorů.

Císaři Godaigovi se však nedá upřít velký vliv, který na tyto změny měl. Byl schopným a rázným panovníkem, jenž se pokoušel reformovat císařské instituce a dát jim více pravomocí. Je pravda, že jeho pozici posílila i doba, v níž se chopil trůnu – kamakurský šógunát postrádal pevné vedení, ve společnosti byla řada protišógunátních tendencí, kdyby však císař Godaigo svým jednáním nezdůraznil neschopnost šógunátu rázně zakročit, s největší pravděpodobností by situace nevzala tak rychlý spád a konec šógunátu Kamakura by nastal až později. Význam císaře Godaiga spočívá i v tom, že byl na dlouhou dobu posledním panovníkem, který se pokusil zvrátit politickou situaci a restaurovat císařskou moc. Po porážce Godaiga se císařský dvůr stáhl zpět do své izolace v Kjótu a prakticky rezignoval na zásahy do politiky země. Tento stav trval přes pět set let až do restaurace Meidži roku 1868.

Adéla Tůmová

Jsem studentkou navazujícího magisterského oboru Historie – obecné dějiny a bakalářského oboru Japonská studia. Zabývám se vývojem mezinárodních vztahů na Dálném východě v 19. století (především v Číně a Japonsku)..

52 Město v prefektuře Nara.

53 Z. VASILJEVOVÁ, Dějiny Japonska. Nakladatelství Svoboda, Praha 1986, s. 174–175, K. YAMAMURA, The Cambridge History of Japan, The Cambridge History of Japan (v. 3), Cambridge University Press, Cambridge 1990 s. 186

Internationalism in Science: Case of Revue celtique

Martina Reiterová

Introduction

Nothing is more international than the creation of national identities.¹

The study of scientific internationalism in the nineteenth century seems to be more complex than one would suppose. The research concerning this issue deserves deeper reflexion on the relationship between internationalism and the phenomenon of nationalism which was felt strongly in the period. Even though these two concepts give the impression of mutual contradiction, they are closely connected. It is not by accident they both appear in the same period.²

Bearing that in mind, I seek to analyse the example of international scientific project through an outlined international/national perspective. The subject of my analysis is a scientific journal dealing with Celtic philology that is called the Revue celtique. It was established in 1870 in Paris as an independent project made by the scholars of Celtic studies.³ Within the first years, the individual volumes were published every two or three years, even though the journal was originally supposed to be an annual. This intention was fulfilled few years after the establishment of the journal. The journal had been published until 1933 under the name Revue celtique. After the Second World War, it was re-established and has been published to this day under the name of Études Celtiques. For the purpose of this study, I examine the first ten volumes of the Revue celtique published between 1870 and 1889.

In the following lines I will attempt to shed light on the character of the Revue celtique in the context of a drawn national/international dichotomy. To put it simply, I will ask whether the journal accomplished to be

- 1 A.-M. Thiessová, Vytváření národních identit v Evropě 18. až 20. století, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, p. 9.
- 2 M. H. Geyer and J. Paulmann, 'Introduction. The Mechanics of Internationalism', in M. Martin H. and J. Paulmann (eds.), The Mechanics of Internationalism: Culture, Society, and Politics from the 1840s to the First World War, 1st ed., New York, Oxford University Press, 2001, p. 6 – 7.
- 3 "Celtic" is in the period already understood in the modern sense, describing the specific commonality of Brittany, Wales, Scotland and Ireland.

a purely international project or if the national intention influenced it as well. I argue that the *Revue celtique* retained its international orientation due to the opposition of other more popular forms of "Celtism" having a nationalist intention. The first part of the essay examines the reflexion on the relationship of the international and national concepts in the scientific context. The second and more extensive part of the paper considers the international nature of the *Revue celtique*. This paper does not have the ambition to elaborate the drawn analysis in the full scale, as other primary sources, for instance correspondence, would be needed for such a goal.

Definition of Concepts in Scientific Context

In science, "national" and "international" are widely interconnected concepts. According to Ernest Gellner, high culture is the most essential element of nationalism, and consequently of the creation of the nation as well.⁴ Science is doubtlessly considered to be a part of high culture, which also applies to the national context. However, the existing presupposition related to science, its universalism, still remains one of the main features of its nature. The fact that science can be national may seem contradictory with regard to its mentioned universalism. As Elisabeth Crawford claims, it is somewhat ironic that the most common form of the scientific inquiry in the nineteenth century was writing of national history.⁵ Moreover, if the independent science had gathered findings which were contradictory to the national ideology, it could hardly have been participating in the national movement.⁶ Though the internationalizing can consequently strengthen the national identity. Transfer of culture and ideas within the international space constitutes one of the fundamental causes of the emergence of national movements in Europe.⁷ Similarly, though the scientific activity stays universal and international in its nature, at the same time it deals with national concerns and supports national interests.

Nevertheless, the internationalization of science was an important process which made it recognized. In practice, the outgrowth of the process may be seen in the research collaboration on a common project. It resulted from the nineteenth-century diffusion of scientific works and

communication among the scientists via correspondence networks and journals. The central players were international scientific organisations and congresses set up by these scientists.⁸ A group of experts in a certain scientific field could purposefully internationalize their science in order to achieve its status and recognition.⁹ The incidental intention of the newly established scientists could be interpreted as opposition to the "amateur" scientists who were able to dominate a certain field on a national scale. For some initiatives, making "their" science international represented an important goal for various reasons.

International Character of *Revue celtique*

The *Revue Celtique* emerged as an initiative of a group of scholars around Henri Gaidoz, a professor of geography and ethnology in Paris. Taking an inspiration from German philological school, his intention was to establish an effective scientific platform for Celtic studies up to that day (1869) non-existent.¹⁰ As he wrote in a foreword of the first volume of the *Revue celtique*: "*There is therefore an element which makes the progress in Celtic studies difficult - it is the absence of union among the scholars growing it. We work separately, consequently we work in obscurity.*"¹¹ Gaidoz accentuates his statement by referring to the British Isles as "*the main refuge of the Celtic races.*"¹² He explicitly expresses the aim of the journal. It attempted mainly to make the scientific research in the Celtic field international and to open an international debate about it. It is not by accident that, in the first place, Gaidoz wanted to entitle the journal *Revue celtique internationale*.¹³

Another premised purpose of the *Revue celtique* was to provide Celtic studies with a "real" scientific basis. According to Gaidoz, the Celtic studies in France suffered from the established investigation of the so called "Celtomanes" who made the Celtic field seem doubtful in general in the eyes of academics.¹⁴ Therefore, one might argue that the latter mentioned purpose hides a national intention, namely to sustain French

8 E. Crawford, *Nationalism*... p. 38.

9 M. H. Geyer and J. Paulmann, 'Introduction'... p. 17.

10 C. Gauthier, 'La Revue Celtique (1870 – 1933). Historique', Béroze, *Encyclopédie en ligne sur l'histoire des savoirs ethnographiques*, 2008, <http://www.berose.fr/?La-Revue-celtique-1870-1933>, (accessed 20 January 2015).

11 H. Gaidoz, 'Au lecteur', *Revue Celtique*, 1870 – 1872, Tome I, p. V, gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6480789j, (accessed 28 October 2014).

12 Idem.

13 C. Gauthier, 'La Revue Celtique'...

14 C. Gauthier, 'La Revue Celtique'...

4 E. A. Gellner, *Nations and Nationalism*, Oxford, Basil Blackwell, 1988, p. 57.

5 E. Crawford, *Nationalism and Internationalism in Science, 1880 – 1939: Four Studies of the Nobel Population*, Cambridge, Cambridge University Press, 1992, p. 1.

6 M. Hroch, *V národním zájmu: Požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století v komparativní perspektivě*, Ústav světových dějin FF UK, 1999.

7 M. H. Geyer and J. Paulmann, 'Introduction'... p. 5.

scientific research in the field of Celtic studies. One would be certainly right to some extent. However, at the same time this objective opposes the ideas of the nationalists (mostly Bretons) which used the findings of the "ancient ancestors of the Celtic civilisation" as an argument for their own agenda. In Gaidoz's words: "[...] scientific anthology as is the *Revue celtique* whose intention is to gather material of objective science[...]."¹⁵

Looking at the list of co-operators and subscribers of the very first volume, one would denominate the journal as internationale indeed.¹⁶ Besides France and England, some co-operators came from countries like Belgium, India or Switzerland. The same applies for the list of subscribers, where one might even find countries like Russia or South Africa. In any case, it is natural that the majority of them¹⁷ came from France since most of the published articles were written in French language and the state of origin of the journal was France. Similarly, the fact that the rest of the co-operators and subscribers came mostly from the countries and regions having the so-called Celtic culture (language, megaliths, etc.) seems to be logical.¹⁸ In the third volume of the journal (the last one where the list of co-operators and subscribers was printed) the proportion of the international co-operators and subscribers is similar as in the first volume. The number of them is of course higher due to rising prestige of the *Revue celtique*.¹⁹ Therefore, one can observe that the international character of the journal stayed invariable and that, in the course of eight years, the *Revue celtique* gained a respectable amount of foreign followers.

As it was already mentioned above, the articles published in the *Revue celtique* were not written only in French. For instance, almost a third of the articles in the first volume were written in English²⁰ and in the fo-

15 H. Gaidoz, 'Au lecteur'... p. VI.

16 'Liste des collaborateurs', 'Liste des souscripteurs', *Revue Celtique*, 1870 – 1872, Tome I, p. X – XVI, <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6480789j>, (accessed 28 October 2014).

17 14 out of 27 co-operators, 84 out of 191 subscribers

18 Out of 27 co-operators, 4 were Bretons, 3 Welsh, 2 Irish. Out of 191 subscribers, 20 were Irish, 18 Bretons, 13 Welsh, 10 Scots and 1 Cornish.

19 23 out of 44 co-operators are French. For the subscribers, the trend is supposedly the same, however the list of English subscribers is not present. 'Liste des collaborateurs', 'Liste des souscripteurs', *Revue Celtique*, 1876 – 1878, Tome III, p. XI – XVI, gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6205534r, (accessed 20 January 2015).

20 9 out of 32 articles in English, 'Table des matières', *Revue Celtique*, 1870 – 1872, Tome I, p. VII – VIII, <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6480789j>, (accessed 28 October 2014).

llowing volumes, it did not change. The average proportion of English articles in the first ten volumes (1870 – 1889) is established at 30 %, and one article is written even in German.²¹ The former quantitative analysis of the language of articles and the state of origin of the co-operators and subscribers fully supports the statement regarding the international character of the *Revue celtique*. No other commentary is needed.

The above mentioned intentions of the *Revue celtique* concerning the international recognition of the journal and the national recognition of the Celtic studies were both accomplished. Under the leadership of Henri Gaidoz, the journal conquered an important place within the European scientific public and succeeded in introducing an international debate in the field.²² Gaidoz announced in the foreword to the sixth volume: "*The Celtic philology is nowadays established and organized. [...] Our journal has created Celtic unity, a sort of scientific Zollverein. Our ambitious tentative of 1869 is nowadays justified.*"²³ In the French context, due to the activity of the journal, a department of Celtic philology was created in 1876 at the university *École des hautes études* in Paris and in 1881 at *Collège de France* as well.²⁴ The *Revue celtique* deserves to be considered as one of the successful international projects of the pre-war European science.

Conclusion

To conclude, in view of the previously mentioned findings it seems that, for the *Revue celtique*, the intended scientific internationalism and universalism stayed preserved. One of the main reasons for it was the presence of the nationalist "Celtic" enthusiasts from whom Henri Gaidoz wanted to dissociate his journal. Their disagreements were clearly visible when Henri Gaidoz and other scholars co-operating on the journal refused to participate at the Welsh international congress in 1899 where neo-druidism and "neo-bardism" were practised.²⁵ The above mentioned data proves that the direction of the journal remained invariable (at least

21 R. Thurneysen, 'Zur Irischen Accent – und Verslehre', *Revue Celtique*, 1883 – 1885, Tome VI, p. 309 – 347, <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6422741p>, (accessed 22 January 2015).

22 C. Gauthier, 'La Revue Celtique...

23 H. Gaidoz, 'Adieux au lecteur', *Revue Celtique*, 1883 – 1885, Tome VI, p. VI, <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6422741p>, (accessed 22 January 2015).

24 C. Gauthier, 'La Revue Celtique...

25 E. Chartier, 'La construction de l'interceltisme en Bretagne, des origines à nos jours', PhD Thesis, Université Rennes 2, 2010, p. 213.

until Gaidoz's death in 1910).²⁶ As a consequence, the Revue celtique stayed international and neutral. I take the liberty to quote Henri Gaidoz for the last time: "When we came in 1869 with an ambitious idea to give an authority to Celtic philology, our project was received with scepticism. [...] others thought the studies deal with neo-druidism [...] Our first volume published in May 1870 dissipated these concerns thanks to the benevolent and unprejudiced contribution of the Celtists from the whole Europe [...]"²⁷

Martina Reiterová

Jsem absolventkou magisterského oboru TEMA: European Societies: Identity and Development, v jehož rámci jsem studovala na semináři obecných a komparativních dějin FF UK. Zaměřuji se na studium nacionalismu a regionalismu a zabývám se především problematikou tzv. Malých národů. Tématem mé diplomové práce je výzkum vnitřní reprezentace Bretonců v regionálním diskurzu v období před První světovou válkou. Mezi mé vedlejší zájmy patří paměťová studia a problematika kulturního dědictví.

Halič – miesto stretu 2 armád v prvej fáze jesennej kampane

Matúš Burda

20. storočie môžeme označiť ako storočie vojny. Množstvo lokálnych konfliktov či dve svetové vojny zmenili európsky kontinent či už z hľadiska politiky, hospodárstva, sociálnych štruktúr alebo kultúry. Habsburská monarchia sa po boku svojho spojenca, Nemecka, rozhodla narušiť 50-ročný mier v Európe. Monarchia, oslabená vnútornými spormi, konzervatívnym spôsobom vedenia krajiny či slabým výkonom ekonomiky, vyhlásila vojnu srbskému národu, pričom si neuvedomovala, že dlhotrvajúca vojna môže prispieť až k zániku. Po zvládnutí mobilizácie sa hraničné korunné územia krajiny Františka Jozefa I., medzi ktorými bola aj Halič, stali bojiskom znepriatelených armád.

Halič v rámci Rakúsko-Uhorska do roku 1914

Multietnická dualistická monarchia rodu Habsburgovcov sa po rakúsko-uhorskom vyrovnaní z roku 1867 dostávala do značnej vnútornej krízy. Spomínaný ústavnoprávny akt a revízia ústavy z decembra 1867 rozčlenila tradičnú stredoeurópsku konzervatívnu monarchiu na dve takmer nezávislé štátne útvary, ktoré spájala iba osoba panovníka a ministerstvá financií, zahraničia a vojny. Samostatná domáca politika, orientujúca sa na asimiláciu minorít, viedla k nepokojom medzi majoritou, čiže Rakúsky- mi Nemcami a Maďarmi, a menšinovými národnosťami. Okrem deľby štátnej moci došlo aj k prerozdeleniu korunných území a podriadení sa zákonom či už Predlitavska alebo Zalitavska.¹

Územie Haliče, rozprestierajúca sa dnes na pohraničí Ukrajiny a Poľska na úpätí Karpát medzi riekami Visla a Prut, pripadlo rakúskej časti monarchie.² Od samotného aktu vyrovnania sa centrálna vláda vo Viedni snažila konsolidovať pomery v odľahlej korunnej krajiny, ktorej oficiálny názov znel Haličské a Vladimírske kráľovstvo. Región bol považovaný za zaostávajú a množstvo rodín sa rozhodlo odísť do iných častí Rakúska či Uhorska alebo do zahraničia. Obyvateľstvo Haliče bolo etnicky aj konfesijné heterogénne. Na vyše 78 500 km² žilo viac ako 6 800 000 obyvateľov

1 SEGEŠ, Vladimír – MRVA, Ivan. Dejiny Uhorska a Slováci. Bratislava : Perfekt, 2012. s. 299-384 ISBN 978-80-8046-586-5.

2 HONZÁK, František a kol. Evropa v proměnách staletí. Praha : Libri, 2001. s. 180-181. ISBN 80-85983-00-1.

26 C. Gauthier, 'La Revue Celtique'...

27 H. Gaidoz, 'Adieux au lecteur'... p. V.

poľskej, rusínskej či nemeckej národnosti. Nesmieme zabudnúť ani na početné skupiny Židov. Na prelome storočí sa zhoršilo postavenie rusínskeho etnika, pretože armádne velenie sa obávalo kolaborácie Rusínov s Rusmi v prípadnej vojne na východe. Sledovanie rusofilov, politických predstaviteľov, duchovenstva a inteligencie vyvolávalo vnútorné nepokoje a zvyšovalo napätie medzi obyvateľstvom. Keďže Halič priamo hraničila s Cárskym impériom, rakúsko-uhorské armádne velenie a vytváralo viaceré koncepty na obranu historického regiónu.³ Výstavba železničnej siete, vojenské cvičenia v Haliči a Karpatoch či kontrolné stanice na hraniciach utvrdzovali Haličanov, že s ich územím sa počíta ako s priestorom pre nástup cisárskych a kráľovských vojsk.⁴

Aj preto malo Armeeoberkommando (ďalej len AOK), vrchné armádne velenie dunajskej monarchie, pred vypuknutím bojového konfliktu pripravené viaceré alternatívy. Rakúsko-uhorské velenie na čele s Conradom von Hötzendorfom podceňovalo ruskú mašinériu a ich mobilizačný proces, ktorá, ako sa neskôr ukázalo, prebehla bez závažných problémov. Rakúsko-uhorské velenie plánovalo s mohutnou ofenzívou v smere na Ruské Poľsko, kde mali prekvapiť práve sa zhromažďujúce cárske jednotky a vyradiť tak celé impérium z vojny. Stavka, ruské vrchné velenie ozbrojených síl, však promptne zmobilizovalo svoje jednotky, čím vytvorili predpoklad pre úspešný útok. Rakúsko-uhorská armáda zostala musela, nečakane, čeliť cárskym vojskám, ktoré boli naprieč celým kontinentom podceňované a považované za neschopné. Dualistickej monarchie mala napomôcť nemecká armáda. Tá mala podľa predvojnových plánov poraziť Francúzsko maximálne do 8 týždňov od začatia vojny. Avšak Francúzi odolali a neumožnili nemeckej armáde presunúť značné sily na východ a z niekoľkotýždňovej vojny sa stala dlhá a krvavá vojna, ktorá zasiahla aj územie Haliče.⁵

Ruská armáda disponovala určitými vojenskými skúsenosťami, keďže na začiatku 20. storočia bojovala proti Japonsku,⁶ a taktiež ľudským po-

3 KÓNYA, Peter a kol. Dejiny Uhorska. Prešov : Citadella, 2014. s. 612-758. ISBN 978-80-89628-59-9, 11.; GILBERT, Martin. První světová válka. Úplná historie. Praha : BB/art, 2005. s. 27-180. ISBN 80-7341-563-1.

4 WAGNER, Wilhelm. Velký ilustrovaný atlas Rakúsko-Uhorska. Bratislava : Ikar, 2012. 160 s. ISBN 978-80-551-2498-8.

5 HORVÁTH, Jakub. Posledná vojna rakúsko-uhorskej monarchie. Rakúsko-uhorská armáda v rokoch 1914-1918. Banská Bystrica : Jakub Horváth. 2008. 10-66 s. ISBN 978-80-970040-6-4.

6 Rusko-japonská vojna v rokoch 1904 až 1905. Okrem tejto kapitoly vojenských dejín Cárského impéria sa Rusi podieľali na potlačení Boxerského povstania v Číne na začiatku nového storočia. Určité znalosti o vedení vojny získali aj počas rusko-tureckej

tenciálom. Cár zo 164 miliónov obyvateľov mohol do zbrane povolať 3,5 milióna mužov z rôznych kútov ríše. Rakúsky cisár a zároveň aj uhorský kráľ František Jozef I. vydaním manifestu „K mojim národom!“ prinútil 3 milióny mužov opustiť svoje rodiny, obce a mestá.⁷ Na druhej strane je otázne diskutovať o kvalitatívnej stránke oboch armád.⁸

Haličský front na prelome augusta a septembra

Na začiatku augusta prvého roka globálneho konfliktu bolo zrejmé, že Rakúsko-Uhorsko bude viesť vojnu na dvoch frontoch, a to na srbskom a haličskom. Zatiaľ čo porážka Srbska mala byť len krátkou epizódou, vojna s Ruskom sa zdala byť závažnejším problémom. Samozrejme, rakúsko-uhorské vojenské elity podcenili oboch svojich protivníkov. Ruský „parný stroj“⁹ dokázal počas niekoľkých augustových dní zmobilizovať svoju početnú armádu a v druhej polovici augusta v roku 1914 spustili ofenzívnu činnosť.¹⁰

Rakúsko-uhorské hlavné veliteľstvo vyčlenilo na haličský front tri armády. Na severnom úseku frontovej línie operovala 1. armáda generála jazdeckta Viktora Dankla. Po ich pravici pôsobila rakúsko-uhorská 4. armáda pod velením generála pechoty Moritza von Auffenberga a úsek bojovej línie v okolí hlavného mesta Haliče, Ľvova, bol zverený 3. armáde generála jazdeckta Rudolfa von Brudermanna. Keďže cárska armáda nemala žiadne problémy pri mobilizácii a okamžite vpadla na územie dualistickej monarchie, Conrad von Hötzendorf rozhodol o prevelení rakúsko-uhorskej 2. armády zo srbského bojiska na južnú stranu haličského frontu. O zabezpečenie pravého krídla celého bojového zoskupenia sa mal postarať generál jazdeckta Eduard von Böhm-Ermolli. Osobitnými zložkami boli dve vojenské zoskupenia – Skupina Kummer a Skupina Kövess – a nemecká 9. armáda dislokovaná na prelome augusta a septembra roka 1914 v priestore Krakov – Kielce – Noworadomsk.¹¹

Naproti tomu, ruská armáda nasadila na haličský front 8. armádu generála jazdeckta Alexeja Alexejeviča Brusilova postupujúcu z Proskurova.

vojny odohrávajúcej sa v rokoch 1877 až 1878.

7 Údaj pochádza z augusta 1914.

8 JUNG, Peter. The Austro-Hungarian Forces in the World War (1). Oxford : Osprey Publishing, 2003. 48 s. ISBN 1-84176-594-5.

9 S pojmom „ruský parný stroj“ (steam roller) sa stretávame najmä v anglosaskej literatúre.

10 HORVÁTH, Jakub. Boje v Karpatoch 1914-1915. Banská Bystrica : Jakub Horváth. 2014. 7-16 s. ISBN 978-80-971688-0-3.

11 PERNES, Jiří a kol. Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526-1918. Praha : Elka Press, 2003. s. 335-346. ISBN 80-902745-5-2.

Pravú stranu 8. armády zabezpečovala ruská 3. armáda vedená generálom Nikolajom Vladimirovičom Ruzským. Proti 4. rakúsko-uhorskej armáde stála v priestore Komarowa 5. cárska armáda generála Pavla Adamoviča Plehveho¹² a severné krídlo pripadlo 4. ruskej armáde generála Antona von Salzu. Za hlavnými silami sa v priestore Brest-Litovsk zoskupila 9. cárska armáda. Keďže ruská armáda bojovala na fronte tiahnuc sa od Baltského mora až po úpätie Karpát, cár so Stavkou pre lepšiu kooperáciu a organizáciu rozčlenili jednotlivé armády do dvoch frontov – Severozápadný front a Juhozápadný front, pričom práve prv spomínaný zahŕňal bojové operácie v Haliči.¹³

Hlavným cieľom rakúsko-uhorských síl bolo v čo najkratšom možnom čase vpadnúť na územie Ruského Poľska z priestoru medzi riekami Visla a Bug v smere na severovýchod a vyradiť tak ruské sily z boja ešte skôr než sa rozvinú do bojových zoskupení. Armáda Habsburskej monarchie mala veľmi úzko kooperovať s nemeckými jednotkami vo Východnom Prusku a spoločnými silami mali obkľúčiť cárske vojská a prinútiť ich k ústupu do vnútrozemia.¹⁴

Prvé bojové strety medzi rakúsko-uhorskou a cárskou armádou v Haliči začali ešte v čase mobilizácie mužov z monarchie, ktorá trvala približne 3 týždne. Na začiatku augusta boli vysielané najmä jazdecké jednotky s cieľom zistiť rozostavenie a možnosť rezistencie nepriateľských vojsk. Až po dokončení všeobecnej mobilizácie a príchodu vojsk na vlakové stanice v Haliči sa do pohybu dostala najprv rakúsko-uhorská 1. armáda proti ktorej sa postavila cárska 4. armáda. Práve medzi nimi došlo k prvému stretu v Haliči v dňoch od 23. augusta do 25. augusta 1914 pri Krašniku. Generál Viktor Dankl dosiahol prvé grandiózne víťazstvo dunajskej monarchie na haličskom fronte a prinútil tak nepriateľa k ústupu smerom na mesto Lublin, kde sa obe armády zakopali a vydržali v postavení okolo mesta 2 až 3 týždne.¹⁵

Na úspech generála Viktora Dankla, čo malo pozitívny dopad nielen na vojakov bojujúcich v zákopoch, ale aj domáce obyvateľstvo, sa snažil nadviazať aj generál Moritz von Auffenberg so svojou 4. armádou proti ktorej

sa zhromaždila 5. cárska armáda. Obe armády zvíadli ťažké boje pri mestách Komarów a Zamość na prelome augusta a septembra prvého roka Veľkej vojny. Moskali sa obávali obkľúčenia a možného rozpadu frontu, tak sa radšej nútene stiahli k mestám Chelm a Kovel.¹⁶

Obe víťazstvá síce mali výrazný dopad na celkovú morálku vojska, ale prehnané sebavedomie náčelníka generálneho štábu Conrada von Hötzendorfa a takmer žiadna sebareflexia vo vojenskom štábe, mali v neskoršom vývoji katastrofálny dopad. Hötzendorf hnal svoje jednotky bezhlavo do ďalších bojových akcií proti ruskej armáde, ktorá bola považovaná za zle organizovanú so slabou technikou a neschopnosťou bojovať. Entuziazmus a počiatkové úspechy sa nepretavili do celkového vývoja na haličskom fronte.¹⁷

Situácia sa komplikovala na južnom úseku frontu, kde proti 3. armáde dualistickej monarchie stáli dve ruské armády. AOK síce počítalo s presúvaním sa 2. rakúsko-uhorskou armádou zo srbského bojiska, ale tá kvôli kolapsu železničnej siete vo vnútrozemí krajiny, nedokázala prisunúť svoje jednotky včas. Obe ruské armády Juhozápadného frontu, ktorému velil generál delostrelectva Nikolaj Judovič Ivanov, spustili ofenzívu v smere na mesto Ľvov. Rakúsko-uhorské velenie podcenilo ofenzívu nepriateľa a časť 3. armády Habsburskej monarchie sa zúčastnila bojov o mesto Komarów spolu so 4. armádou generála Auffenberga. To okamžite využila ruská strana a donútila Rakúsko-Uhorsko k boju pri meste Zloczów počas 26. a 27. augusta. Ruský cár Mikuláš II. mohol byť s týmto krokom svojich podriadených spokojný, keďže armáda mnohonárodnostnej monarchie padla a tým sa uvoľnila cesta k hlavnému mestu Haliče, ktoré zostalo bez vojenskej ochrany a na začiatku septembra ruské jednotky vstúpili do opusteného mesta. Generál Brudermann aj so svojou armádou sa síce ešte raz postavili Moskaľom v bitke na Gnilej Lipe 29. a 30. augusta, ale neprinieslo to žiaden zásadný zvrát a východná časť Haliče zostala v rukách cára.¹⁸

Pre ruskú stranu sa na tomto úseku frontovej línie situácia vyvíjala pozitívne, na čo reagoval aj generál Alexej Alexejevič Brusilov a vydal rozkaz na pochod smerom k Ľvovu a Karpatom, kde operovala iba Skupina Kövess, ktorá mala zabrániť prípadnému prelomeniu fronty a taktiež umožniť bezpečné vysadenie 2. rakúsko-uhorskej armády na železničných sta-

12 Osobnosť generála Pavla Adamoviča Plehveho je zaujímavá z pohľadu etnicity, keďže bol nemeckého pôvodu.

13 GOLOVIN, Nicholas. The Russian Campaign of 1914. The Beginning of the War and Operations in East Prussia. Fort Leavenworth : The Command and General Staff School Press, 1933. s. 3-100.

14 Ref. 4

15 Österreich-Ungarns Letzter Krieg 1914 – 1918. Erster Band: Das Kriegsjahr, Wien : Verlag der Militarwissenschaftlichen Mitteilungen, 1930. s. 190 – 229

16 Ref. 14 s. 190-290

17 DANGL, Vojtech – SEGEŠ, Vladimír. Vojvodcovia. 111 osobností vojenských dejín Slovenska. Praha : Ottovo nakladatelství, 2012. s.428-431. ISBN 978-80-7360-986-3.

18 Ref. 14 s. 229-312.

niciach či na území Uhorska alebo Haliče.¹⁹

AOK muselo promptne reagovať na vzniknutý stav a rozhodlo, že 4. armáda bude odklonená od pôvodného plánu a jej cieľom bude zaútočiť na ruské jednotky v okolí Ľvova. Lenže aj ruská armáda sa hodlala obkľúčiť 4. armádu a vpadnúť jej priamo do tyla. Obe strany nevykonali dostatočný prieskum a ich bojové plány neboli precízne, čo vyústilo do náhodného boja pri Rawe Ruskej 6. septembra. V ten istý čas sa na južnom úseku frontu stretli 8. ruská armáda a 3. rakúsko-uhorská armáda spolu s ešte nie úplne kompletnou 2. armádou, prichádzajúcou zo srbského bojiska. AOK vytýčilo obom armádam jasný cieľ. Poraziť všetky ruské jednotky v priestore a odblokovať tak časť síl, ktoré by boli následne presunuté na severné bojisko. Táto epizóda v okolí Ľvova sa do histórie zapísala ako druhá bitka o Ľvov, pričom nepriniesla žiaden výrazný zlom na haličskom bojisku.²⁰

Túžbou rakúsko-uhorské velenia bolo zdecimovať svojho nepriateľa za každých okolností, ale zabúdali pritom na základné strategické a taktické aspekty. Medzi 1. a 4. rakúsko-uhorskou armádou vznikol nebezpečný manévrovací priestor, ktorý síce mala strážiť Skupina arcivojvodu Jozefa Ferdinanda, ale pri pohľade na početný stav tohto zoskupenia, nebolo v jej silách zabrániť vpádu 5. ruskej armády do vzniknutej medzery. Stavka využila moment prekvapenia a taktiež nepozornosť svojich protivníkov, keďže na severnom krídle 1. armáda čelila presile v podobe ruskej 9. armády prisunutej z oblasti Ivangorodu. Ani na južnej strane frontovej línie nebola schopná rakúsko-uhorská armáda čeliť presile a 10. septembra z obáv radšej ustúpila. AOK bolo v tejto chvíli bezradné a jedinou možnosťou bol všeobecný ústup zo svojich pozícií, ktorý začal 12. septembra 1914. Najväčšiu zodpovednosť pri ústupe vojsk rakúskeho cisára a uhorského kráľa niesla na svojich pleciach 1. armáda, ktorá úspešne zdržiavala ruské vojská na severe. Conrad von Hötzendorf vopred určil novú bojovú líniu. 2. armáda sa mala zhromaždiť na úpätí Karpát a úlohou ostatných armád bolo ustúpiť na riekou San. Keďže bojová činnosť na prelome augusta a septembra bola vyčerpávajúca pre obe armády, či už po ľudskej, technickej alebo zásobovacej stránke, ruská armáda neprenasledovala svojho nepriateľa do vnútrozemia Haliče. Samozrejme, boli tu aj obavy Stavky, že rakúsko-uhorská generalita pripravila plán možného vlákania cárskych vojsk a následne rýchlym obchvatom by zajala väčšinu armády.²¹

¹⁹ Ref. 14. s. 229-312.

²⁰ GOLOVIN, Nikolai. The Great Battle of Galicia (1914): A Study in Strategy. In: The Slavonic Review. s. 25-47.

²¹ BATOR, Juliusz. Wojna Galicyjska. Krakov : Wydawnictwo EGIS Sp. z o.o, 2008. 505 s.

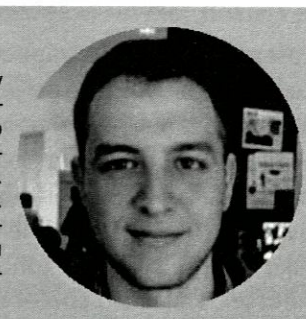
Výsledok bojovej činnosti v Haliči počas prvej fázy konfliktu

Boje v Haliči od prvého veľkého stretu z 23. augusta pri Krasniku až po 11. september si vyžiadali na oboch stranách značné straty. Pri pohľade na straty oboch armád, môžeme konštatovať, že ani jedna strana nebola pripravená na takýto scenár. Vojenská generalita Rakúsko-Uhorska vyznávala konzervatívny, čiže tradičný, spôsob boja sa od vojny v roku 1866 nezapojila do väčších konfliktov, čo sa aj odzrkadlilo následne v prvých mesiacoch Veľkej vojny. Len počas vyššie spomínaného obdobia prelomu augusta a septembra padlo na haličskom fronte 324 000 mužov spoločnej rakúsko-uhorskej armády a ďalších 130 000 sa dostalo do zajatia. Okrem toho si musíme uvedomiť, že množstvo vojakov bolo zo zdravotných dôvodov vyradených na istý čas, ak nie doživotne, z bojového nasadenia. Naproti tomu ruská strana stratila 225 000 chlapov a ďalších 40 000 ich padlo do rúk nepriateľa, pričom je dôležité poznamenať fakt, že cárska armáda disponovala väčšou mužskou silou.²²

Rakúsko-Uhorsko a Rusko, ktorí ešte v predchádzajúcom storočí boli spojencami na európskom kontinente, sa stretli v Haliči, pričom prvých pár týždňov naznačilo, že vojenský konflikt nebude iba krátkou epizódou. Síce nedošlo k zákopovej vojne ako na západnom fronte, ale haličský front priniesol veľké straty na ľudských životoch, množstvo ľudí muselo nútenne opustiť svoje domovy z dôvodu približujúceho sa frontu či prenasledovania pre rusofilstvo či antimonarchistické myšlienky. Vojna mala širokospektrálny dopad na spoločnosť a bojujúce strany, keďže ani Cárske impérium a ani Habsburská monarchia, vojnu neprežila a na troskách Rakúsko-Uhorska vznikli nástupnícke štáty, medzi ktorými bola aj 1. Československá republika.

Matúš Burda

Študujem v 3. ročníku na Filozofickej fakulte Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave učiteľský odbor história – výchova k občianstvu. Som šéfredaktorom študentského časopisu Via Historiae, ktorý vychádza na Katedre historických vied a stredoeurópskych štúdií FF UCM v Trnave. Taktiež som členom Klubu vojenskej histórie Beskydy. Zameriavam sa na pôsobenie Slovákov v plukoch rakúsko-uhorskej armády. Druhou oblasťou môjho záujmu sú národné dejiny od roku 1867 do 1918. Vo svojom voľnom čase hrávam volejbal a čítam.

Vztah člověka k zápachu v každodenním životě.

Od středověku do současnosti

Jan Koumar

Úvod

Zápach je pro současnou západní společnost výrazný problém. Představy o osobní hygieně se dnes zdají být natolik důležité, že malé děti si už nadávají: „jsi blbec“, jak to dělávaly před třiceti lety, ale: „ty smrdíš“. Tělesné pachy jsou v naší společnosti chápány jako cosi ponižujícího, kultura těla je zaměřená na jejich odstraňování či alespoň popírání. Alain Corbin v předmluvě své práce *Narcis a Miazma* říká, že „pronikavý čich se vyvíjí v obráceném poměru k inteligenci“¹, což znamená, že čich je v hierarchii smyslů na posledním místě a že silně vyvinutý čich ukazuje na silnější animalitu a slabší inteligenci. To by mohlo vést k jednoduchému tvrzení, že společnost, která se k pachům staví tak jako ta naše, je společností vysoce inteligentní a že důraz kladený na idealizovanou nepřítomnost pachů je dokladem růstu společenské inteligence. Je tomu skutečně tak?

Pachy jako součást mravů

Vzhledem k výše vznesené otázce je třeba si uvědomit, že snaha po odstranění zápachů z každodennosti člověka neznamena odstranění čichových vjemů jako takových, ale daleko častěji jejich nahrazení tím, co se společensky považuje za vůně. Zatímco se tedy okolo osob v městské hromadné dopravě v ideálním případě nemá šířit odér potu, nikdo nebude namítat, bude-li se okolo nich šířit odér drahého parfému nebo vůně pomerančů. Nezvyšuje se tedy práh citlivosti na čichové vjemy, co se mění, je způsob, jakým společnost hodnotí, co je vůně a co zápach.

Kategorizace vůní a zápachů může sice být individuálně odlišná, jsou ale čichové vjemy, které se jako zápach hodnotí téměř obecně. Vnímání zápachů přitom vychází ze sociálního učení: malé dítě si při přebalování se svými výkaly hraje bez problémů do doby, než si všimne, že přiběhla maminka, začala krčit nos a hlasitě projevoval nesouhlas s tím, co že to dítě bere do ruky. Chápání některých čichových vjemů jako zápachů a jiných jako vůní je součástí toho, co Jan Sokol nazývá společným mravem.² V něm jde vlastně o společensky vymáhanou konformitu, nutnou pro fun-

gování každodenních kontaktů mezi lidmi, mrav je místně a časově proměnlivý a nemá žádné rozumné odůvodnění: jednoduše „se dělá“, aniž by se příliš uvažovalo o tom, proč a kdo s tím začal – odůvodňování, že „je přirozené smrdět“, nemá proto v oblasti mravu nejmenší váhu. Mrav je podle Sokola především zásadně odlišný od morálky, vyjádřeně individuálními příkazy typu: „Nezabiješ!“ a od etiky, která se zabývá hledáním toho nejlepšího života: „ze směřování těchto tří rovin pak plynou i poměrně vážná nedorozumění s nebezpečnými společenskými důsledky“.³ Mravní normy podléhají proměnám: zatímco některé se uvolňují (v posledních letech například v oblasti sexuality), jiné se naopak utužují (například právě v oblasti zápachů).

Pachy a civilizační proces

Jak se pohled na vnímání pachů v dějinách vyvíjel? Ubohá úroveň hygieny ve středověku sice znamenala, že lidé zřejmě výrazně páchli, to však neznamena, že páchli rádi. V křesťanství nacházíme touhu po čistotě, symbolizovanou křtem a omytím křestní vodou: šlo však spíše o čistotu duchovní než tělesnou. Přes opakovaná tvrzení o páchnoucím středověku lze po celou dobu jeho trvání doložit existenci lázní: Virginia Smith mluví o diplomatických lázních i o tradici koupání v horkých pramenech.⁴ Představy o zapáchajícím středověku je třeba brát spíše jako pověru, vždyť i světci ve středověkých legendách často vydávají vůni, ať již za života jako sv. Dominik,⁵ nebo po smrti. Zápach je i ve středověku spojován s vyloučenými skupinami lidí, Le Goff píše, že puch je jedním z projevů zkaženosti těla: Židům je proto typicky přičítán pach kozla.⁶ Britský profesor kulturních a společenských dějin Mark Jenner tvrdí, že co se zapáchajícího středověku týče, jde o mýtus: „Vše je totiž založeno na zvyku. Člověk v minulosti reagoval na zápach velice podobně jako člověk dnešní. A s rozvojem hygieny rámec tolerovaných pachů rapidně klesá.“⁷

Zvětšování odstupů od vlastních tělesných afektů a funkcí sleduje v prvním díle své práce *O procesu civilizace* Norbert Elias. Mimo jiné podrobuje rozboru proměny postoju člověka k přirozeným potřebám a postupný

3 Tamtéž, str. 69.

4 SMITH, V. Clean: A History of Personal Hygiene and Purity. Oxford: Oxford University Press, 2007, str. 174–178.

5 Student, jehož trápí hříšné tělo, ucítí s Dominikovy ruky vůni, která je tak omamná, že jej z tělesných neřestí vyléčí. (DE VORAGINE, J. Legenda Aurea. Praha: Vyšehrad, 2012, str. 206).

6 LE GOFF, J.; SCHMITT, J., C. Encyklopedie středověku. Praha: Vyšehrad, 2014, str. 350.

7 WAGNER, M. „Středověk páchnul, ale dnešek není výjimkou,“ tvrdí Mark Jenner. Online.

1 CORBIN, A. *Narcis a Miazma*. Praha: Argo, 2004, str. 14.

2 SOKOL, J. *Etika a život*. Praha: Vyšehrad, 2010, str. 66–73.

vývoj chování při vykonávání těchto potřeb. Ten se skládá ze dvou interdependentních procesů: psychogeneze – vývoje ovládání vlastních pudových afektů, která jde ruku v ruce se sociogenezí – vývojem státu a společenského uspořádání. Zatímco ve středověku bylo vykonávání tělesných potřeb veřejné a nezátížené pocitu studu a trapnosti, později se tyto úkony ze společenského života vytěsňují jako cosi, o čem se nemluví. „*Pouhá připomínka toho, že mají co do činění s těmito nutnostmi, vzbuzuje v lidech v přítomnosti ne zcela blízkých osob pocitu trapnosti, a ve společenské konverzaci se proto vyhýbají všemu, co by mohlo i jen vzdáleně, jen asociativně připomínat tělesné potřeby a s nimi spojené úkony.*“⁸ To samo o tělesných potřebách neříká nic špatného, proces civilizace nemá nikde cíl, k němuž by špěla, větší civilizovanost tedy podle Eliase nelze označit za lepší. Jak však proces civilizace postupuje, mění se přístup k některým praktikám denního života, jedny se stávají jeho běžnou součástí (například dvorné chování), zatímco jiné jsou odsouvány do zákulisí.

Hygiena, dezodorizace a voňavkářský průmysl

Že každému živému tvorů je určitý pach přirozený, prohlásil v roce 1756 Withof. Tvrdí, že všechny orgány do svého okolí šíří pach, který je jejich nedílnou součástí.⁹ Míra tolerance zápachu je v té době v porovnání se současností neuvěřitelně vysoká: na konci 18. století se „*na hřbitově Neviňátek mladé dívky procházejí a švitoří pronásledovány pachem mrtvol; uprostřed smrdutého zápachu se nakupují šaty.*“¹⁰ Běžnost zápachu ve městech, kde je koncentrováno na malé ploše velké množství lidí, se ale proměňuje v době osvícenství. V 19. století jsou pachy obviněny ze škodlivého vlivu na organismus. Likvidují se hřbitovy uvnitř měst a špína s pachem se stále více spojuje s infekcí a nebezpečím úmrtí. Mění se i hygienické podmínky věznic a nemocnic, zavádí se nutnost tyto prostory větrat, lépe se promýšlí odvod splašků z latrín.

Nastává éra voňavkářského průmyslu, součástí parfémů jsou však přísady, které by dnes zákazníka odradily. „*Pišmová vůně*“ lidských exkrementů byla například součástí vonné esence v Eau de Mille Fleurs, „*a to zejména tehdy, pokud byl použit výkal jedince zcela zdravého a fyzicky zdatného.*“¹¹ Napoleonova manželka, císařovna Josefína, si sice nechávala posílat drahé parfémy z Martiniku, z její intimní korespondence ale

vysvítá, že v jejím sexuálním životě hrály důležitou roli tělesné pachy.¹² Součástí typicky mužského pachu je v té době vůně doutníků a cigaret. Pomalu se prosazuje zvyk umývání a koupání, který do té doby odporuje ideálu mramorově bílé pokožky s modrými žilkami – taková pokožka se nejlépe utvářela pod nánosem špíny. Eliasovo tvrzení o směru šíření odstupů k afektům z vyšších vrstev dolů je viditelné na situaci na vesnici, kde ještě dlouho přetrvává víra v archaické léčebné metody a tradice. „*Lidové moudrosti radí nezadržovat ani říhnutí, natož pšouky, všímají si řetězové reakce při močení, spřádají síť zákazů spojených s koupelí.*“¹³ Společné močení mužů je zde považováno za znak sociability a venkovští kněží často odporně zapáchají, čímž zpřítomňují ideál tělem pohrdajících světců ze Zlaté legendy.

Nová citlivost k zápachům

I na venkov však všechny hygienické návyky pomalu pronikají a s nimi se západní společnost mění na společnost, která nepříjemné podráždění čichových orgánů těžce snáší. Proces odstupů od tělesných pachů je stále výraznější v posledních letech. V knize Scent and Scent-sibilities popisuje K. Low svůj etnometodologický výzkum, v němž respondentům kladl otázky ohledně pachů. Někteří z nich považovali v protikladu ke Corbinově názoru čich přímo za hlavní smysl a tělesný pach za „*sociální násilí*“. Jeden z respondentů tvrdil, že: „*máme pět smyslů a čich je z nich ten nejhlavnější, (...) pach těla každého okamžitě odradí. Takže vůně patří k základní zdvořilosti.*“¹⁴ Na základě tělesných zápachů také účastníci stejného výzkumu odlišovali rasy. Jeden z účastníků jmenovaného výzkumu říká: „*Rozhodně bych nechtěl smrdět jako Ind. Dobře. No ... prostě se s tím smíříte, že smrdí no a tím to končí.*“¹⁵ Někteří účastníci dále na základě pachů rozlišují třídu pracujících, výše postavených a chudiny.

Jak ukazuje Corbin, v případě hnutí za dezodorizaci společnosti šlo především o odvrácení hrozeb epidemií nakažlivých chorob. Spolu s Eliaselem lze však říci, že pro současný odstup od tělesných pachů se hygienické zdůvodnění používá spíše jako druhotné: nejprve se podle něj mění „*afektové rozpoložení, citlivost a chování lidí, sice s mnoha výkyvy, ale přesto zcela určitým směrem. Potom se v určitém bodě zjistí, že toto chování je, hygienicky správné, tj., ospravedlní se prostřednictvím jasnějšího vhledu*

12 Tamtéž, str. 183.

13 Tamtéž, str. 201.

14 LOW, K., E., Y. Scent and Scent-sibilities: Smell and Everyday Life Experiences. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2009, str. 44.

15 Tamtéž, str. 91.

do kauzálních souvislostí, a tím (...) se toto chování dále upevní.“¹⁶Všechny páchnoucí věci a úkony jsou z běžného života odsouvány na okraj, umírající i mrtvá těla již nejsou nedílnou součástí života, ale jsou „antisepticky“ umístěna do nemocnic a krematorií.

Zde lze zmínit i v průběhu historie periodicky se objevující zálibu v epilaci a depilaci. Současné reklamní prostředky na zákaznicky útočí snahou po odsouzení chování nekorelujícího s módními trendy: v reklamní kampani Nivea jsou tak zarostlý hrudník a intimní partie odsouzeny do éry jeskynního muže¹⁷, „nemilosrdný boj“¹⁸ je vyhlášen už ne jen zápachu, ale obecně pocení! V ideálu muže vyholeného nejen na tváři tak lze spatřovat podřízenost všeobecnému strachu z tělesných zápachů a jejich prevenci dříve, než vůbec mohou vzniknout.

Závěr

Moderní společnost sama sebe ráda vidí jako hygienickou, a tudíž vyspělou. Hodnocení čichových vjemů jako pachy, či vůně je však součástí mravů, které se v průběhu procesu civilizace vyvíjejí. Protože Eliasův civilizační proces ještě neskončil – nemá totiž cílovou metu, k níž by bylo možné směřovat – ošklivost, která některé pachy provází, nic neříká o skutečné povaze čichového vjemu: ten je společenskou záležitostí. Zatímco středověký světec měl pohrdat hygienou a tělem obecně, dnešní kult těla by jej označil za septické monstrum. Jaký bude v oblasti vůní a pachů další vývoj, je tedy hádankou, jejíž řešení záleží na vývoji celé společnosti a jejích mravů.

Dostupné online <http://www.afo.cz/novinky/stredovek-pachnul-ale-dnesek-ne-ni-vyjimkou-tvrdi-mark-jenner-77/> [cit. 2017-02-14].

Jan Koumar

Vystudoval jsem magisterský obor Historická sociologie na Fakultě humanitních studií, v současné době na stejné fakultě pokračuji v doktorském studiu oboru Aplikovaná etika. Věnuji se především tématu etiky každodenních situací a jejím proměnám v průběhu dějin, svou diplomovou práci jsem napsal na téma „Etické souvislosti sexuality“. E-mail: jan.koumar@gmail.com.

16 ELIAS, N. O procesu civilizace I. Praha: Argo, 2007, str. 187.

17 NIVEA MEN. Zapomeňte na Yettiho! Průvodce úspěšného muže. Online.

18 NIVEA.MEN. Potní žlázy. Průvodce úspěšného muže. Online.

Arménská genocida: Pokus o rekapitulaci

Marek Jandák

Úvod

Tématem arménské genocidy jsem se začal zabývat intenzivněji již před sedmi nebo osmi lety. Tehdy, ještě na střední škole, mě poháněl pocit, že studium tohoto popíraného zločinu minulosti je věcí, která je hodna úsilí. Zejména mne zarážela paralela s holocaustem: Představ si, milá čtenářko či milý čtenáři, že by nacisté vyhráli druhou světovou válku a my bychom se dnes potýkali s ospravedlňováním jejich zločinů nejen z prostředí krajní pravice, ale příběh se směsící zlehčování, omlouvání a popírání by nám vyprávěl celý náš vzdělávací aparát! Analogickou představu jsem měl já jako střapatý gymnazista o situaci v Turecku. Jak tomu bývá v dospívání, můj černobílý obraz se rozpil znatelně více do odstínů šedé, ale ne tak jako se barva rozmazává do neurčita; já mám naopak pocit, že jsem se naučil rozeznávat odstíny, které mi dříve nebyly patrné.

Nyní, když do vydání mé knihy o „velké pohromě“ chybí pouze několik málo měsíců, chtěl bych se s vámi podělit o některá svá hlavní zjištění a v neposlední řadě také pochyby. Předešlu, že jsem přehodnotil zejména svou víru v potřebu často až naturalistického vzpomínání na osudy obětí, které dá publiku pocítit naléhavou realnost genocidy. V současnosti bych před mnoha podobami vzpomínání dal přednost zapomnění, protože i upřímné vcítění se do obětí v nás může probouzet demony.

Historické kořeny, modernizace a demografie

Jednou z hlavních tezí mé knihy je, že genocida osmanských Arménů během první světové války byla moderním fenoménem. Kořeny této historické události nespátřuji v „odlišné mentalitě“ nebo náboženském fanatismu, ale v novém nastupujícím řádu národních států s demokratickými aspiracemi.

Arménské osídlení na přelomu 19. a 20. století bylo rozprostřeno na území ruského Zakavkazska a osmanské východní Malé Asie. Zde, v horách Arménské vysočiny, tvořili arménští křesťané zhruba jednu třetinu obyvatelstva. Kromě nich na východě Osmanské říše žili Kurdové, Turci, Řekové či Asyřané. Ruské Zakavkazsko pak sdíleli Arméni s „Tatary“ (Ázerbájdžánci), Gruzíny nebo Rusy. Arménská populace tvořila početní většinu pouze v několika nevelkých oblastech jako v Osmanské říši v oblasti města Muš či v okolí jezera Van nebo v Ruském impériu v přilehlých oblastech měst

Alexandropol (Gjumri) a Ečmiadzin, pak také na Náhorním Karabachu. Arménskými kulturními centry byly na západě Istanbul a na východě Tbilisi, tudíž nikoliv dnešní hlavní město Arménské republiky Jerevan. Současný arménský stát je malým, etnicky homogenním celkem, kde na rozdíl od 19. století nežijí žádní Ázerbájdžánci. Arménské komunity dnes již netvoří součást kdysi více rozmanitého osídlení východních provincií Turecké republiky ani Ázerbájdžánu.¹

Tradiční struktura arménského osídlení jako výrazné minority na velké ploše se výrazně lišila od současného geopolitického a zejména demografického uspořádání ve formě národních států. Nové státní celky vznikaly během 20. století a ustavovaly se na základě demokratických, ale také etnických principů. Starou dynastickou legitimitu panství nad určitým teritoriem v národních státech nahradila legitimita panství odvozená od zdejší etnické většiny. Menšiny v tomto novém systému jen velmi špatně nalézaly své místo.² Stojí za povšimnutí, že všechny skupiny obětí tří kanonických případů genocidy ve 20. století, tedy osmanští Arméni, evropští Židé a Hutuové ve Rwandě, tvořily zranitelné menšinové populace rozptýlené mezi ostatními etniky, které nezapadaly do nového světa národních států.

Počátky výrazné modernizace podle západních vzorů značila krvavá likvidace janičářů sultánem Mahmudem II. Ta byla spojená s odstavením konzervativní duchovní třídy ulamá od moci. Po celé 19. století přejímala zejména osmanská armáda, byrokracie a medicína západní vzory, aby říše dokázala přežít v dynamicky se rozvíjejícím světě agresivních evropských impérií, která pro sultanát představovala trvalou vojenskou hrozbu. Do konce i za vlády posledního absolutisticky panujícího sultána Abdülhamida II., který se vracel k islámu jako základní ideji upadajícího impéria, pokračovala technokratická modernizace a pozápadnění dále.³

Arménský millet, osmanská správní jednotka, na základě náboženství sdružoval všechny sultánovy arménské poddané a poskytoval jim jistou

1 PANOSIAN, Ramzik, *The Armenians: From Kings and Priests to Merchants and Commissars*, London 2006; DE WAAL, Thomas, *Černá zahrada: Arménie a Ázerbájdžán v míru a za války*, Praha 2012.

2 Srov. MANN, Michael, *The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing*, New York 2006. ÜNGÖR, Uğur Ümit, *The Making of Modern Turkey: Nation and State in Eastern Anatolia, 1913–1950*, Oxford 2012.

3 HANIOĞLU, M. Şükrü, *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, New Jersey 2008. FREELY, John, *Tajemství paláců: Soukromý život sultánů v Istanbulu*, Praha 2004. PALMER, Alan, *Úpadek a pád Osmanské říše*, Praha 1996. ZÜRCHER, Erik J., *Turkey: A Modern History*, New York 2004.

míru autonomie, zejména ve věcech kultu a vzdělávání. Milletu tradičně dominoval vysoký klér a aristokratická vrstva amirů z Istanbulu. Tyto věkovité elity vystřídali po roce 1844 arménští liberálové, kteří spolupracovali s osvíceneckými reformátory z řad osmanské byrokracie v období tanzímátu. Státní bankrot, rusko-turecká válka (1877–1878) a neúspěšný pokus zavést v říši ústavní režim s voleným parlamentem skončil právě ustavením absolutistické a represivní vlády sultána Abdülhamida II. Kombinací dozrávajícího národního uvědomění mezi ruskými i osmanskými Armény a nástupem reakční vlády Abdülhamida II. vzniklo arménské revoluční hnutí, jehož cílem bylo střídavě buď revolucí dosáhnout decentralizace a demokratizace Osmanské říše, nebo na jejím soudobém území přímo zřídit arménský národní stát. Zástupci dvou nejvýznamnějších frakcí, dašnaci a hunčakovci, měli socialistický program a ideově vycházeli z ruského revolučního hnutí.⁴

Střet mezi sultánem a arménským revolučním hnutím v Susunu, kde působili hunčakovci, vznikl patrně také kvůli jejich agitaci. Místní Arméni odmítli platit daně zároveň sultánově vládě a Kurdům. Spor vyústil v masakr několika tisíc Arménů a diplomatickou krizi mezi Osmanskou říší a evropskými mocnostmi. Rok nato, 1895, nechal sultán po hunčakovské demonstraci v Istanbulu rozpoutat rozsáhlé pogromy, jejichž primárním cílem byli arménští muži. „Hamídijské masakry“ byly organizovány téměř ve všech městech Malé Asie a též na venkově, trvaly den či několik málo dnů. Za obětí jim padlo přibližně 100 až 200 lidí.⁵

Povstání vedené mladými armádními důstojníky na jaře 1908 svrhlo „Krvavého sultána“. Osmanští Arméni byli v ulicích a jásali nad obnovou třicet let pozastavené ústavy z roku 1878. Dašnaci, kteří se stali dominantní silou arménské politiky, utvořili koalici s Výborem pro jednotu a pokrok, hlavní silou, jež stála za převratem. Idyla však netrvala dlouho. Následující jaro se sultán Abdülhamid II. pokusil znovu získat reálnou moc. Kontrarevoluce byla potlačena, ale došlo během ní k rozsáhlým pogromům na arménské obyvatelstvo města Adany a okolí. Osmanská říše byla následně

4 HOVANNISIAN, Richard G. (ed.), *The Armenian People from Ancient to Modern Times: Foreign Dominion to Statehood: The Fifteenth Century to the Twentieth Century*, Volume II, New York 1997. DASNABEDIAN, Hratch, *History of Armenian Revolutionary Federation: Dashnaksutiun: 1890/1924*, Milan 1990. LIBARIDIAN, Gerald J., *Modern Armenia: People, Nation, State*, New Brunswick 2004. NALBANDIAN, Louise, *The Armenian Revolutionary Movement: The Development of Armenian Political Parties through the Nineteenth Century*, Berkley 1963.

5 DADRIAN, Vahagn N., *The History of the Armenian Genocide: Ethnic Conflict from the Balkans to Anatolia to the Caucasus*, Providence 1997.

vystavena nevyprovokované agresi ze strany Itálie v Tripolsku a Srbska, Černé hory, Řecka a Bulharska v Albánii, Makedonii a Thrákii. Impérium ztratilo téměř veškerá reálně držená území v Africe a Evropě. Istanbul zaplavily statisíce uprchlíků. Unionisté (tedy členové Výboru pro jednotu a pokrok) byli v roce 1912 pod hrozbou síly po zmanipulovaných volbách odstavení od moci. V té době se také rozpadla jejich koalice s dašnaky. Unionisté v lednu 1913 podnikli puč a znovu zemi vládli až do roku 1918 jako diktátoři.

V předvečer první světové války si arménské politické elity odcizily unionisty, když si za asistence evropské diplomacie vymohli reformu, která mimo jiné zřizovala dvě nové autonomní provincie na území historické Arménie. Unionisté po jasných historických zkušenostech viděli autonomii jen jako předstupeň samostatnosti a arménskou snahu využít vlivu evropské diplomacie vnímali jako zradu v nejzranitelnější okamžik.⁶

Stručná historie genocidy

Na přelomu října a listopadu 1914 zatáhl Osmanskou říši do první světové války ministr války Enver Paša po námořním incidentu s Ruskem, a to proti vůli většiny členů kabinetu. Optimistické vyhlídky na rychlé vítězství a expanzi do etnicky turkického Ázerbájdžánu na ruském Kavkaze rychle vystřídal strach ze smrtelné zkázy po drtivé porážce osmanských sil na kavkazské frontě v zimním tažení a po jarní invazi loďstev Velké Británie a Francie na poloostrov Gallipoli, která bezprostředně ohrožovala Istanbul. Právě v této atmosféře začaly deportace arménskému obyvatelstvu. Do osmanské armády sice narukovalo přibližně 100 tisíc arménských vojáků a důstojníků, ale daleko větší publicita byla dopřávána dobrovolnickým praporům o síle asi 5 tisíc bojujících na ruské straně za vytvoření nezávislého arménskému státu.⁷

Genocida arménskému obyvatelstvu v Osmanské říši se odehrála v rámci širšího záměru ministra vnitra Taláta Paši a jeho spolupracovníků na etnickou homogenizaci Malé Asie, která znamenala poturčení tamější demografické skladby. Turecký nacionalismus byl poslední obrannou linií umírající říše, protože osmanismus, tedy inkluzivní idea vlastenectví všech poddaných osmanského domu, i panislamismus oslovující většinu

obyvatel říše jako muslimy, selhaly. První pokusy s vyháněním osmanských Řeků ze západní Malé Asie za pomoci tajně řízených paramilitárních jednotek tzv. Zvláštní organizace podnikla osmanská vláda již v roce 1913 během dohry balkánských válek. Etnické čištění řeckého obyvatelstva, čítajícího dva miliony lidí, bylo v severní Malé Asii opět rozpoutáno na přelomu let 1916 a 1917, kdy dosahovalo genocidních rozměrů. Vyhánění muslimů z Řecka a Řeků z Turecka bylo dovršeno během řecko-turecké války (1919–1922) a formalizovala jej výměna obyvatelstva mezi oběma státy.

Paralelně s deportacemi a vyhlazováním arménskému obyvatelstvu v roce 1915 byli vyháněni a vražděni také Asyřané, kteří patřili k několika různým křesťanským denominacím a obývali jihovýchod Malé Asie. Asyřané, kterých v Osmanské říši žilo přibližně půl milionu, tuto tragédii nazývají sejfo. Rovněž kurdští a turečtí váleční uprchlíci podléhali zvláštnímu zacházení, osmanští sociální inženýři z ministerstva vnitra usazovali Kurdy do převážně tureckých oblastí, aby se asimilovali, kdežto turečtí uprchlíci si měli naopak svou identitu zachovat a posílit turecké menšiny, kde to bylo zapotřebí.⁸

Genocidu Arménů předznačilo v únoru 1915 přeražení arménských vojáků a důstojníků z bojových jednotek do pracovních praporů, kde sloužili jako nosiči nebo cestáři. Příslušníci těchto bataliónů byli buď upracováni k smrti, nebo povražděni nejpozději do jara 1916. V dubnu 1915 začalo napříč Osmanskou říší zatýkání místních arménských předáků, kteří byli vyslýcháni a často mučeni v souvislosti s přípravou údajného povstání. Arméni byli také vyzváni k odevzdání všech zbraní a posléze následovaly domovní prohlídky. Tato opatření měla za následek paralyzaci arménských komunit a zároveň ztrátu důvěry v doposud spíše nadprůměrně dobré vztahy mezi arménským a muslimským obyvatelstvem. Podezření ze spiknutí bylo dále přizíváno tím, že Arméni ve městě Van na východě říše odmítli vydat zbraně a 20. dubna 1915 se začali bránit uvnitř své městské čtvrti. V noci z 24. na 25. dubna byli zatčeni představitelé arménské politické a kulturní elity v Istanbulu; tato událost je každoročně připomínána jako výročí počátku genocidy.

První všeobecné deportace začaly být prováděny v polovině května v Erzerumu a pokračovaly celé léto. Odchod deportovaných přinesl obrovské

⁶ AHMAD, Feroz, *The Young Turks: The Committee of Union and Progress in Turkish Politics 1908–1914*, Oxford 1969. KALIGIAN, Dikram M., *Armenian Organization and Ideology under Ottoman Rule 1908–1914*, New Brunswick 2010.

⁷ FROMKIN, David, *A Peace to End All Peace: The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Middle East*, New York 2001. ERICKSON, Edward J., *Ordered to Die: A History of the Ottoman Army in the First World War*, London 2001.

⁸ AKÇAM, Taner, *The Young Turks' Crime Against Humanity: The Armenian Genocide and Ethnic Cleansing in the Ottoman Empire*, Princeton 2012. TRAVIS, Hannibal, "Native Christians Massacred": *The Ottoman Genocide of the Assyrians Turkey: 2012 Progress Report*, European Commission, SWD(2012) 336 final, Brussels 2012.

přesuny od tradičně majetnějších Arménů do rukou osmanské vlády i jejich muslimských sousedů, když se budoucí vyhnanci snažili na poslední chvíli zpeněžit nemovitý majetek za zlomek jeho hodnoty. Muži a starší chlapci byli ve většině případů již před odchodem nebo krátce po něm separováni do transportů a zmasakrováni. Ženy a děti čekala strastiplná cesta pod spalujícím letním sluncem; šly celé týdny do stovky kilometrů vzdálené Syrské pouště, kam měly být „přesídleny“. Jejich cestu provázelo sexuální násilí, ztráty rodinných příslušníků a okrádání ze strany eskort. Smrt mužů byla zpravidla rychlá, ženy a děti však umíraly celé týdny v agónii hladu, žízně a vyčerpání. Děti obojího pohlaví a mladé arménské ženy byly řady viděny jako vhodné k asimilaci do nové společnosti a část z nich byla skutečně islamizována, což byl však pouhý předpoklad k tomu, aby se z nich staly Turkyně a Turci.⁹

Některé karavany, zvláště na východě Malé Asie, byly celé zmasakrovány paramilitárními jednotkami. Zvláštní organizace, jiné dorazily až na místo určení. Zde došlo k omezeným pokusům usídlit přeživší. Osmanské ministerstvo vnitra totiž sledovalo politiku rozptýlení arménského obyvatelstva tak, aby nikdy nepřesahovalo podíl 5–10 %. Podstatou této politiky bylo za pomoci sociálního inženýrství odstranit hrozbu arménského separatismu zdecimováním arménské demografické základny. V rámci tohoto genocidního procesu docházelo vedle fyzické likvidace „nadbytečných“ osob v omezené míře k přesídlování. Deportace se dotkly více než 1,5

9 AKÇAM, Taner, *A Shameful Act: The Armenian Genocide and the Question of Turkish Responsibility*, New York 2006. BALAKIAN, Peter, *The Burning Tigris: The Armenian Genocide and America's Response*, New York 2004. BJØRNLUND, Matthias, " 'A Fate Worse Than Dying': Sexual Violence during the Armenian Genocide", in: Dagmar Herzog (ed.), *Brutality and Desire: War and Sexuality in Europe's Twentieth Century*, New York 2009, s. 16–58. BLOXHAM, Donald, *The Great Game of Genocide: Imperialism, Nationalism, and the Destruction of the Ottoman Armenians*, New York 2005. KÉVORKIAN, Raymond, *The Armenian Genocide: A Complete History*, New York 2011. MILLER, Donald E. – MILLER, Lorna T., *Survivors: An Oral History of the Armenian Genocide*, Los Angeles 1993. BRYCE, James (preface by) – TOYNBEE, Arnold J. (ed.), *The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire, 1915–1916: Documents Presented to Viscount Grey of Fallodon by Viscount Bryce, with a Preface by Viscount Bryce*, London 1916. DAVIS, Leslie A., *The Slaughterhouse Province: An American Diplomat's Report on the Armenian Genocide, 1915–1917*, Athens 1989. DE NOGALES, Rafael, *Four Years beneath the Crescent*, London 2003. JACOBSEN, Maria, *Diaries of a Danish Missionary: Harpoot, 1907–1919*, Reading 2001. MORGENTHAU, Henry, *Ambassador Morgenthau's Story*, New York 1919. PARMELEE, Ruth A., *A Pioneer in the Euphrates Valley*, Reading 2002. RIGGS, Henry H., *Days of Tragedy in Armenia: Personal Experiences in Harpoot 1915–1917*, Ann Arbor (Michigan) 1997. Atd.

milionu osob. V největším koncentračním táboře Der Zor živořilo ještě na jaře 1916 přibližně 300 tisíc lidí. Zdálo se, že se zde přeživší budou moci usadit, avšak následující léto změnilo ministerstvo vnitra znovu svůj přístup k těmto lidem, nyní téměř výhradně ženám a dětem, a nechal je vyhladit. Pouze v částech Levanty pod kontrolou generála Džemala Paši přežil výraznější počet deportovaných. Většina Arménů z Istanbulu a Smyrny (Izmir) deportována nebyla. Několik set tisíc lidí bylo asimilováno, přežilo za pomoci muslimských přátel nebo se jim podařilo uprchnout do ciziny.¹⁰

Závěr

Spolek studentů historie se mile chopil iniciativy a pozval mě, abych 1. prosince 2016 přednesl příspěvek o „velké pohromě“. Na tuto akci se dostavila přibližně polovina na první pohled středoevropsky a polovina středomořsky vyhlížejících lidí. Asi v polovině sešlosti se ukázalo, že tato druhá skupina je rozmanitější, než jsem si myslel. Byli v ní Arméni, Turci, ale také Ázerbájdžánci, a to včetně delegací z ambasád. Český výklad rázem ustal a nahradila jej debata v angličtině.

Jedna věc byla všem stranám podobná. V prvé řadě je zajímaly křivdy, jichž se dopustili ostatní na „jejich národě“, a o těch chtěli mluvit. Tu reční zástupci vzpomínali na muslimské vyhnance z Kavkazu a používali alespoň mně důvěrně známé argumenty pro popírání. Například k legitimizaci „deportací“ zmínili povstání ve městě Van z 20. dubna 1915 nebo údajné zjištění tureckého diplomata a historika Kamurana Gürüna, že osmanské vojenské soudy za zločiny proti Arménům odsoudily 1397 lidí, avšak nebrali na zřetel pozdější zjištění tureckého historika Tanera Akčama, že dokumenty, na něž se Gürün odvolával, nehovořily o odsouzených za zločiny proti arménským lidem, ale o rozsudcích za rozkrádání jejich majetku, který chtěla vláda pro sebe.¹¹ Ázerbájdžánci chtěli hovořit o arménské okupaci Náhorního Karabachu. A Arméni si přišli poslechnout důvěrně známý příběh o „svém“ utrpení, který se pokoušeli zdůraznit, aniž by se snažili reflektovat, že Arménie je v mnoha ohledech kavkazským Izraelem – na území dřívější Jerevanské gubernie žilo ještě v roce 1897 38 % Tatarů (Ázerbájdžánců), kteří byli v sérii konfliktů vyhnáni ze svých domovů, stejně jako Arméni z Ázerbájdžánu.

Nikoho z přítomných nebylo do očí, že problémem je sám nacionalismus.

10 AKÇAM, T., *The Young Turks' Crime...*

11 GÜRÜN, Kamuran, *The Armenian File: The Myth of Innocence Exposed*, Nicosia 2001, s. 214. AKÇAM, T., *The Young Turks' Crime...*, s. 383–395. Srov. HANIOĞLU, M. Şükrü, *Realities Behind Relocation*, in: ATAÖV, T. (ed.), *The Armenians*, s. 121.

Všichni za problém považovali nacionalismus „těch druhých“. Nelze nezpomenout na Noama Chomského a jeden z jeho morálních truismů, který zdůrazňuje, že máme soustředit svou pozornost na „vlastní“ zločiny, za něž jsme zodpovědní a máme sílu s nimi či jejich následky něco udělat. Místnost, v níž jsem přednášel, byla svědkem pravého opaku. Diskutující byli výborně zpraveni o zločinech „těch druhých“, a nevěděli o vlastních, nebo je alespoň bagatelizovali. Někdo z přítomných to v jistém bodě nazval „politikou“, já bych to ovšem pojmenoval jako nekompetentní a krátkozrakou politiku. Pokud jednotliví zástupci ve sporu nebudou znát a respektovat základní fakta o událostech, za něž nesou jejich komunity historickou odpovědnost, nebude možná dohoda. V dubnu nás o tom přesvědčila krátká válka mezi Ázerbájdžánem a arménskými silami na Náhorním Karabachu.

Zapomnění se v tomto kontextu může zdát jako vysvobození. Nevinná oběť genocidy či jiného masového násilí totiž v těchto sporech není vnímána jako tragická ztráta pro lidstvo všeobecně, jež volá po zastavení nepřátelství a nenávisti, které prolily její krev. Namísto toho si různé nacionalismy cení „vlastních“ obětí a ospravedlňují jimi své nároky na ostatní, zatímco zpochybňují škody, jež napáchaly samy. Přesto jsem svůj rukopis nezahodil do stoky; jsme odsouzeni žít s minulostí a snažit se s ní vypořádat, jak nejlépe umíme.

Marek Jandák

Narodil se v roce 1991 v Radovesnicích I u Kolína. Vystudoval historii na FF UK se zaměřením na sociální dějiny. Působí jako doktorand na Ústavu hospodářských a sociálních dějin rovněž na FF UK a v současnosti pracuje na disertační práci, jejímž tématem je vznik etnický homogenních státních celků na území Československa, Jugoslávie a Turecka. V současnosti dokončuje knihu na téma genocidy Arménů v Osmanské říši.

Christiane Brenner

Mezi východem a západem: české politické diskurzy 1945–1948

Argo, 2015. 520 s.

V české společnosti je dnes patrné silné přesvědčení, že jazyk, kterým se mluví na veřejnosti, nespoluutváří realitu okolo nás. Dle tohoto přesvědčení ji jazyk snad může jediné zatemnit tak, jak to činí ona bájná politická korektnost, která nám, asi pod vlivem diktátu z Bruselu, brání popsat, jak to s těma cikánáma či migrantama vlastně je. Podle Petra Robejška a dalších je tak v České republice mnohem větší svoboda než v zemích na západ od našich hranic, neboť zde můžeme problémy svobodně pojmenovávat. Je tu ale malé povědomí o tom, nakolik je může podoba veřejných debat zveličovat, či přímo vytvářet, jak může ovlivňovat naše jednání. Thomasův teorém, podle kterého to, co lidé považují za realitu, se stává realitou ve svých důsledcích, tito experti a komentátoři neznají nebo přehlížejí.

Naopak práce německé historičky Christiane Brenner „Mezi východem a západem. České politické diskurzy 1945–1948“ přisuzuje jazyku důležitější roli. Je jedním z příkladů těch zahraničních prací, které díky teoretické vybavenosti i nadhledu autorů dokáží přinést mnoho nového do historiografie českých zemí. Autorka se zajímá o debaty českých intelektuálů a politiků třetí republiky, chce „rekonstruovat a analyzovat jejich hlediska, očekávání, naděje a obavy“. Zdůrazňuje, že zatímco dnes se může jevit převzetí moci komunisty v únoru 1948 a vytvoření mocenských bloků jako lineární a předem dané, pro samotné aktéry se vše jevílo velmi otevřené. O minulost, současnost i budoucnost vedli četné spory, na mnohém se shodli a o mnohém nemluvili.

Autorce však nejde jen o to představit tehdejší názory a vize ve společnosti, ale pomocí historické diskurzivní analýzy „rekonstruovat vzory, podle nichž se veřejné diskuze odvíjely“. Samotný diskurz chápe jako „spleť textových vyjádření se vzájemným vztahem, která vytvářejí jeden celek“. Tato „spleť“ však není vnitřně homogenní, občas se rozpadá na menší jednotky. Zároveň jde o „hierarchicky uspořádaný, ve stálé proměně se nacházející systém“, který „vytváří spojovací prvek mezi řečí, společenskými strukturami a jednáním“. Důležité jsou pro ni „kolektivní symboly“. Ty umožňují tmelit diskurz a urovnávat vnitřní rozpory. Jde o místa zahuštění, která zná každý a která implicitně vyprávějí ideologicky zabarvený příběh, mohou však být dostatečně vágní. V případě československé třetí republiky jde například o Mnichov, T. G. Masaryka, případně

hesla jako Východ a Západ. Autorka nechápe veřejné projevy jen jako odraz politických konceptů a bojů o moc. Ptá se naopak, jak se „po světové válce vzájemně podmiňovaly diskurz a události“, nakolik měl dobový diskurz vlastní dynamiku, která ovlivňovala prostory jednání.

Asi nejdůležitějším pojmem třetí republiky je koncept tzv. lidové demokracie. Ve společnosti byla shoda, že je potřeba navázat na revoluci roku 1918, ale zároveň ji dokončit, poučit se z chyb liberální první republiky, které vedly k Mnichovu. Ta totiž byla založena jednak na škodlivém politikaření, jednak na obrovských sociálních nerovnostech. Poválečná republika tak měla směřovat k socialismu, který nebyl vnímán jako import z Ruska. Souhlasili s tím v základních obrysech všichni – včetně třeba Milady Horákové. Základní kámen lidové demokracie tvořila Národní fronta, uzavřené sdružení povolených stran, díky čemuž neexistovala opozice ani „politikaření“. Tyto strany budovaly nový stát společně. Národ se měl očistit nejen od továrníků a zkorumpovaných politiků, ale hlavně od zrádců a Němců. Ty bylo potřeba „vylikvidovat“ tak, aby nezbylo nic německého, aby se vyřešil „tisíciroční problém“. Podobně jako za války se etnicita spojila s občanstvím, byla snaha co nejvíce homogenizovat českou společnost. Zejména v tomto ohledu se společnost třetí republiky vracela k narativům tradičního českého nacionalismu 19. století.

V těchto postojích, které můžeme v základních obrysech najít v souboru Benešových esejů „Demokracie dnes a zítra“ a v Košickém vládním programu, byla podle autorky shoda a jejich překročení znamenalo vyloučení z veřejného prostoru, respektive z celého národa. Shoda však byla spíše iluzorní a pojmy vágní. Uvnitř takto vykolíkováného pole se vedly četné spory o to, jak ho naplnit. Jinými slovy jaký konkrétní (národní) socialismus se prosadí. Naprosto v duchu dobových diskuzí bylo například poukazování sociální demokracie na to, že komunisté nepředstavují nejlepší záruku zářné budoucnosti – protože Marx byl Němec. Naopak komunisté se nebáli odvolávat na Masaryka. Zdání konsenzu však panovalo poměrně krátkou dobu a v průběhu roku 1947 se začínají objevovat četnější rozpory, jež vedly až k únorovému převratu. KSČ neměla žádný plán, jež by dokonale naplnila, spíše reagovala na vývoj situace. Neshody způsobovala hlavně otázka, jestli květnem 1945 revoluce končí, jak to spíše požadovali národní socialisté a lidovci, nebo jestli má očista české společnosti pokračovat, jak si mysleli komunisté. Podle Christiane Brenner byl protiněmecký nacionalismus katalyzátorem dalších politických, společenských a hospodářských změn. Argumentovat pak po přijmutí vyhrčeného nacionalistického diskurzu umírněností bylo velmi složité.

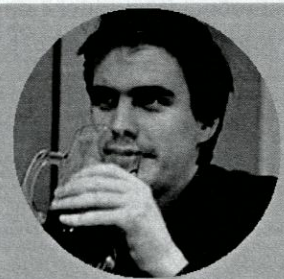
Hranice diskurzu podle ní tvořily i hranice jednání. Beneš nemohl reagovat na únor 1948 jinak než v logice Národní fronty a celého poválečného vývoje a demisi ministrů přijmout. Systémové faktory, které vedly k únoru, se podle autorky nedají plně oddělit od těch diskurzivních.

Na knize najdeme zejména jasné a přiznané limity. Již z názvu je zřejmé, že jde o příspěvek primárně k dějinám českým, nikoliv československým, a slovenská témata jsou spíše okrajová. Kniha se také primárně zabývá obdobím ohraničeným dvěma tradičními předěly, na jiných autorech nyní je sledovat možná ne úplně zřejmé kontinuity. Jednu z cest nastiňuje například sociolog Miloš Havelka, podle něhož lze léta 1938–1956 vnímat také jako jeden celek, během kterého prošly české země obrovskými sociálními, kulturními i hospodářskými proměnami.

Kniha však především nabízí přesvědčivý a na české poměry teoreticky inovativní příspěvek k poválečným dějinám, jež stále představují sporné a často politizované místo české historiografie. Christiane Brenner v lecčems navazuje na slavnou i kontroverzní esej slovenského historika Jána Mlynárika ze šedesátých let, podle něž třetí republika nebyla heroickým bojem demokratů s komunisty, vysídlení českých Němců bylo naopak předpokladem nástupu komunistické diktatury. Mnohé pravicové politiky by jistě i překvapil fakt, jak velká míra shody panovala v otázce znárodňování a cesty k socialismu obecně. V dnešní České republice by však mělo být nejvíce znepokojující, jaký vliv může diskurz mít, jaké hranice jednání může tvořit. Současná česká společnost se radikalizuje, etnický nacionalismus je na vzestupu a hranice toho, co je možné vyslovit, se posouvají. Politici se tomu buď přizpůsobují, nebo marně hledají odpověď. Novým kolektivním symbolem je tak místo Masaryka třeba právě ona vágní politická korektnost.

Jakub Vrba

Dokončuji své studium na Semináři sociálních dějin ÚHSD, kde se ve své magisterské práci věnuji německým komunistům v meziválečném Československu. Dlouhodobě se zajímám nejen o moderní dějiny českých zemí, ale i o jejich reflexi v současné společnosti.

Počátkem roku se na pultech obchodů objevila kolektivní monografie věnující se tzv. poděbradskému období českých dějin. Kniha a příspěvky v ní obsažené vychází z konference konané ve dnech 25. – 27. listopadu 2015 v Poděbradech. Publikace je po krátkém úvodu a stati Petra Čorneje s názvem Poděbradská éra: pojmenování, výměr, problémy (s. 8–20) rozdělena do šesti částí: I. Král a jeho doba (s. 21–66), II. Ekonomika poděbradské éry (s. 67–92), III. Náboženská situace a duchovní klima (s. 93–108), IV. Právní stát (s. 109–150), V. Konec klidných časů (s. 151–182) a VI. Zahraniční vztahy (s. 183–197). V rámci každé této části jsou pak obsaženy dvě až čtyři studie jednotlivých autorů. Zbytek knihy pak zaujímají poznámky (s. 199–283), resumé, seznamy literatury, vyobrazení a zkratky, rejstříky a obsah (s. 284–340). Rozdělení knihy do šesti částí je zvoleno poměrně vhodně, neboť dobře pokrývá hlavní směry bádání o této době, tedy zaměření na osobu panovníka, hospodářství, náboženskou situaci, právní stav a mezinárodní situaci – pouze poněkud nesourodě zde působí část Konec klidných časů, která sleduje vybrané problémy zlomu v poděbradské éře.

V úvodním textu se Petr Čornej ohlíží za tím, jak byla poděbradská éra vnímána a vymezována českými historiky od pol. 18. století do současnosti, a sám ji následně zařazuje do let 1438–1490. Současně je zde prezentováno šest tezí k jedinečnosti husitství, které chápe jako východisko pro poděbradské období. Poté již následuje první část Král a jeho doba, kde je věnován prostor Ladislavu Pohrobkovi, sídlům Jiříkova rodu, panovníkovu vztahu s moravskými královskými městy a šlechtě pobývajících na Jiříkově dvoře. U posledně zmíněného příspěvku se autor, Robert Novotný, neomezuje pouze na složení královského dvora, nýbrž skládá i „ideální profil politicky aktivního Jiříkova dvořana“ (s. 63) a analyzuje skutečnosti vedoucí k posílení pravomocí do té doby méně významného komorního soudu (s. 61).

Druhou část, věnující se ekonomice, otevírá příspěvek o Antoniu Marinim, úředníku, rádcí a diplomatu ve službách krále Jiřího. Analýza zachovaných spisů napsaných pro českého panovníka se jeví jako velice cenná (jakkoli jsou spisy známy již delší dobu a věnovalo se jim větší množství historiků), bohužel však zůstává pouze u samotných textů, a to bez větší vazby na panovníka či jeho období. V tomto ohledu se naopak daří Viktoru Pohan-

kovi v kapitole o kutnohorském důlním revíru zakomponovat téma do sledovaného období a současně jej napojit i přímo na osobu panovníka. Obdobně Jaroslav Čechura v poslední kapitole této části analyzuje sekularizaci církevních majetků a jejich nabývání šlechtickými rody, především pak Smiřickými, a propojuje toto téma s politikou „husitského krále“.

Ve třetí části, která se zabývá náboženskou situací, jsou obsaženy tři, v rámci knihy spíše kratší, příspěvky ke konkrétním aspektům poděbradské éry. Nalézá se zde noticka, třístránková kapitola o diecézních statutech z roku 1461, spor katolíků Hilaria Litoměřického a Václava Křižanovského s Janem Rokycanou z roku 1465 a kapitola o českém mesianismu. Druhé jmenované téma je pak poněkud širší, než by se mohlo zdát. Blanka Zilynská ve své studii analyzuje jeden z hlavních náboženských sporů zkoumaného období, a to spor o kompaktata, pojem církve a další (s. 100). Historický kontext, průběh sporu i jeho (nejednoznačný) význam jsou představeny srozumitelným a čtivým, autorce vlastním jazykem.

Právní rovina, načrtnutá ve čtvrté části publikace, tvoří jednu z nejlepších pasáží knihy. V jejím úvodu Petr Kreuz jasně a přehledně rozebírá zemské policejní předpisy na přelomu 15. a 16. století, kdy srovnává vývoj a obsah policejních ustanovení vydávaných zemskými sněmy či stavovskými shromážděními. Sonda je to neobyčejně cenná, neboť těmto pramenům bývá věnována spíše menší pozornost navzdory jejich výpovědní hodnotě; autor se v problému navíc bezpečně orientuje. Obdobně celistvá je i studie Jiřího Juruka věnující se proměnám zemského soudu, v níž autor sleduje zhruba stoleté období existence této instituce. Zajímavá je rovněž sonda do fungování moravského zemského soudu Dalibora Janíše, a to od počátku 14. století do konce století 15. Příspěvky v této části mají společné mimo jiné i to, že témata v nich představená jsou dlouhodobě v zorném poli jejich autorů. Díky tomu pak vznikly texty, které mohou být zařazeny do kontextu studovaného období, přičemž se současně detailně věnují zkoumané problematice.

Do obecné koncepce zdánlivě nezapadá část Konec klidných časů, jelikož se nevěnuje žádnému z obecných témat. Zde je však naopak nutno vyzdvihnout skutečnost, že tvůrci nezůstali jen u dělení do obecných kategorií a přidali i jednu vlastní oblast. Pátá část knihy se zabývá krizovými událostmi poděbradské éry – sporům Jiřího z Poděbrad uvnitř země i mimo ni. Ať už jde o vztahy krále s osobou Jana II. z Rožmberka, jeho cestu do Vratislavi či vystoupení Zelenohorské jednoty proti panovníkovi, jedná se o zásadní momenty Poděbradovy vlády, které silně ovlivnily vývoj v zemi, a to především oslabením pozic panovníka. V poslední části

se příspěvky zaměřují na vztahy s Polskem pohledem polského kronikáře a na kulturněhistorický pohled na války s Matyášem Korvínem, což do knihy vnáší mezinárodní rozměr.

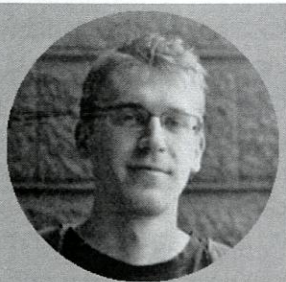
Jako nedostatek lze vnímat poněkud zkratkovitý úvod (v rozsahu necelých dvou stran textu), který je však možno nahradit úvodní studií Petra Čorneje. Co však knize chybí zcela, je jakýkoliv závěr či jiný prostor, který by shrnul výsledky či zjištění, ke kterým konference, respektive příspěvky na ní přednesené a zde publikované dospěly. Jako pozitivní jev je naopak třeba vnímat skutečnost, že se autoři ve svých příspěvcích neomezují na osobu panovníka a vybírají si dílčí problémy poděbradské éry – ať je to již zmíněná studie Petra Kreuze o policejních řádech nebo studie Martina Šandery o Zelenohorské jednotě. Detailní rozbor jednotlivých témat tak umožňuje, aby se z knihy stal rozmanitý přehled zkoumaného období. Rozsah kapitol se může jevit jako spíše kratší (v průměru méně než deset stran na jednu), v tomto ohledu je nutné vzít v potaz, že se jednalo o konferenční příspěvky, které byly ve své délce limitovány. Přesto by však dle mého mínění nemělo docházet k tak disproporčním situacím, kdy samostatnou kapitolu tvoří třístránkový (!) text, kterému předchází patnáctistránková studie.

Navzdory uvedeným výtkám se jedná o vynikající počín, který si zaslouží uznání. Díky své tematické rozmanitosti představuje kniha vhodný materiál ke studiu konkrétních jevů či problémů poděbradského období, a lze ji tak vřele doporučit studentům historie či obecně odborné veřejnosti. Velmi cenný je rovněž seznam literatury a pramenů, čítající stovky položek, z něhož lze bezpečně vycházet při snaze o prohloubení znalostí o druhé polovině 15. století (nejen) v zemích České koruny.

Knihy obsahuje černobílé ilustrace a je vsazena do pevné vazby s přebalem.

Josef Vacek

Absolvent bakalářského studia Historie na Filozofické fakultě UK a Soudobé dějiny na Fakultě sociálních věd UK, v současné době student Právnické fakulty UK. Zajímá se o dějiny každodennosti a kriminality v pozdním středověku a raném novověku, současně se zaměřuje na právní historii v širším měřítku. e-mail: jose.vacek@gmail.com

Kunst

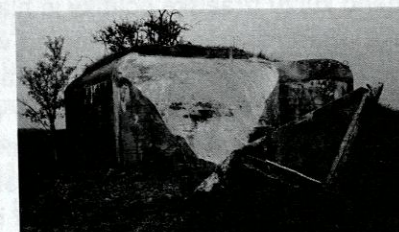
Bunker Kunst, nebo Bunker Ruin? Mezi uměním a vandalismem.

Jan K. Černý

Jakou úlohu by měly sehrávat nefunkční historické objekty? Je možné do nich výrazně zasahovat? Jak například naložit s řopíky? K čemu pohraniční bunkry odkazují a jaké hodnoty si s nimi současná společnost spojuje? Vybavuje se nám v souvislosti s nimi spíše válečné násilí, nebo hodnoty vlastenectví a hrdinství? Je Bunker Kunst angažovaným uměním, či pouhopouhým vandalismem?

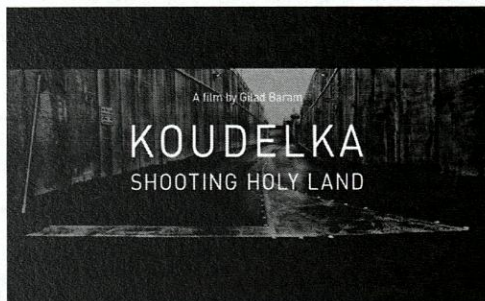
Nejen historici, ale i umělci zásadně vstupují do veřejného prostoru a dokážou vyvolat vášnivé diskuze. Naposledy je vyvolal student Fakulty výtvarných umění v Brně Ondřej Bělíca, který ve Vratěnině odřízl část bunkru nacházejícího se na hranicích nedaleko Znojma. Co vedlo mladého umělce k činu? Podle autora jsou bunkry němým muzeem autoritářské agrese a strachu a svou intervencí vnímá jako akt, jenž má deaktivovat válečné poslání bunkru a povýšit ho na sochařský/ environmentální objekt. Za stěžejní prvek své performance považuje vpuštění denního světla dovnitř betonového úkrytu a vizuální spojení s opodál stojícími božími muky. Silným tématem projektu je také konfrontace bunkr – tělo a bunkr – stroj.

Hlavním záměrem jeho konání však bylo otevřít diskuzi nad předválečnými bunkry, které mnohdy přetékají odpadky a jsou hromaděny skupovány soukromými vlastníky. Jak tedy naložit s dědictvím řopíků pro současnou a budoucí generaci?

Koudelka fotografuje Svatou zemi

Jiří Smlsal

Dokumentární film *Koudelka fotografuje Svatou zemi* nabízí unikátní pohled na nejslavnějšího českého fotografa Josefa Koudelku i na podoby palestinsko-izraelského konfliktu. Zachycuje Koudelku při čtyřleté práci na knize *Wall: Israeli and Palestinian Landscape, 2008–2012* v Izraeli a na Západním břehu.

Základním objektem fotografova zájmu je zeď. Segregační bariéra, která odděluje Izrael a jím okupovaná území tzv. Západního břehu. Zeď, tvořenou osmimetrovými betonovými bloky či valy z ostnatého drátu, začal Izrael budovat v roce 2002, v době druhé intifády – povstání Palestinců na okupovaných územích. Bariéra měla posloužit jako obrana před teroristickými útoky, její účinnost je však přinejmenším sporná. Podle kritiků tvrdého kurzu izraelské politiky je hlavní účel bariéry jiný: rozdělit palestinské území, zabránit případnému vzniku samostatného palestinského státu a legitimizovat výstavbu nelegálních židovských osad na Západním břehu. Zeď totiž zasahuje hluboko do palestinského území, rozděluje pole, infrastrukturu i vesnické komunity. Obkružuje nelegální osady (dle rozsahu spíše města) a fakticky tak zabírá palestinskou půdu ve prospěch Izraele. Výstavbu zdi odsoudila OSN i bývalý americký prezident Barack Obama, Mezinárodní soudní dvůr označil její stavbu za nelegální.

Síla Koudelkových panoramatických fotografií spočívá v tom, že zeď (a s ní i páchané bezpráví) prostě ukáží v její velikosti a rozsahu, ve vizuálně čistém, tichém, ale neúprosném obraze. Samotný pohled někdy postačí. Skrze hledáček kamery tak byl i Koudelkův průvodce a režisér snímku Gilad Baram pobídnut ke změně perspektivy: „*Byl jsem konfrontován s realitou zapovězených a opuštěných „dvorků“ mé rodné země, jež jsem jako většina Izraelců nikdy předtím neviděl*“¹

¹ bit.ly/2yyadNF (web ČT))

Režisér Gilad Baram byl původně Koudelkovi přidělen jako asistent, když však zjistil, že fotograf s ničím asistovat nepotřebuje, rozhodl se zachytit způsob jeho tvorby. Baram v sobě nezapřel absolventa fotografie. Jeho záběry jsou precizně komponované, statické a tiché. Film nedoprovází žádná hudba, nepočítáme-li vítr a cvakání závěrky. Snímek je úsporný a pozoruhodně málomluvný. Většinu prostoru zabírá Koudelka: plazí se po zemi, navíjí film, hledá nejlepší kompozici a čeká na světlo. Je otázka, jestli film docení i diváci, kteří sami nefotografují. Pro toho, kdo se už podíval na svět skrze hledáček, je to však skvělá podívaná. Velký prostor dostávají Koudelkovy fotografie, pozorovat fotografa při práci a následně si na velkém plátně prohlédnout výsledný záběr je fascinující. Kromě toho je poučné sledovat i klíčový proces výběru jednoho snímku z mnoha možných variant, dokument totiž vedle finálních fotografií ukazuje i kontakty. V Koudelkově novější tvorbě lidi nenajdete. Tématem monografií *Invaze* i *Cikáni* byli lidé a jejich vzdor, v *Exilech* začaly postavy postupně ustupovat plejádě podivných předmětů a krajín. V *Černém trojúhelníku*, knize panoramatických fotografií ze zdevastovaných Krušných hor, byli lidé přítomni jen v důsledcích své činnosti. Také Koudelkova Svatá země je liduprázdná. Spíše než samotná zeď zdůrazňují odlidštěnost celé situace fotografie podivných atrap lidského života. Arabské město, ve kterém nikdy nikdo nežil a které vzniklo pro potřeby armádních cvičení, hrobka zalitá v betonovém tubusu ozdobeném obrázkem původní podoby stavby, útočící armáda vojáků-terčů. Izrael poskytl Koudelkovi příležitost zachytit v koncentrované podobě všechna typická témata jeho fotografií: samotu a odcizení, absurditu, devastaci krajiny, brutalitu moci i důstojnost odporu. Také v Baramově filmu projevuje Koudelka vůči lidem (a to včetně režiséra) zdvořilý, ale zřetelný odstup. Osamocený fotograf spíše čeká, až mu zmizí ze záběru. Z míry ho nevyvádějí ani houfy zvědavých palestinských kluků, ani vojáci a řev z ampliánu, který zakazuje fotografování armádních objektů. Zákazy, stráže a hromady sutí Koudelka překračuje v masce trickstera, šibala, zdánlivého poplety, podivínského starce. Místní lidé jsou nechápajícími diváky jeho snažení, Koudelka nevysvětluje, mluví jen málo a nespouští oči z hledáčku. Kolem lidí prochází, zajímá ho zeď a jí zdevastovaná krajina.

K nenávratnému ničení krajiny se málomluvný Koudelka vyjadřuje asi nejčastěji. Lidé mají, podle jeho slov, přinejmenším iluzi, že se mohou bránit, krajina je však zcela bezbranná. Přesto by bylo chybou, jak činily mnohé české recenze, považovat film jen za výpověď o ničení přírody v důsledku nevyhnutelného konfliktu. Násilí na přírodě jen odráží a zdůrazňuje násilí

na lidech.

O historii, příčinách a důsledcích palestinsko-izraelského konfliktu se ve filmu nedozvíme nic. Ani Koudelka se k němu příliš nevyjadřuje. Může se zdát, že Koudelka je vůči situaci Palestinců lhostejný. Skutečně, místních lidí se nevyptává, nevyhledává konflikt, nepídí se po detailech násilí a nespravedlnosti. V jeho postoji však není cyničnost člověka, který už viděl příliš utrpení na to, aby ho ještě něco dokázalo rozrušit, nýbrž tiché porozumění. Koudelka nevystupuje jako další rozhořčený novinář, ale člověk, který má vlastní zkušenost s životem za zdí. Jeho zdi se říkalo železná opona a měla ho chránit před německým revanšismem. Hněv a vzdor Palestinců přirovnává k situaci Čechoslováků po sovětské invazi. Za Koudelkovým stoickým vystupováním se skrývá hluboký cit pro spravedlnost, sílu k další práci mu dává schopnost „zachovat si zdravý hněv“. Historickými úvahami se však nezdržuje a raději se věnuje dalšímu snímku. Koneckonců, ve fotografii leží jeho možnost jednat, jak sám vyjádřil, jako jedinec moc nezmuže, ale může „ukázat lidem to, co vidím“. Víra v humanistický potenciál fotografie, v schopnost obrazu probouzet v divákovi solidaritu a porozumění, prostupuje celým snímkem.

V době násilí v přímém přenosu a otupění z drastických záběrů považuji zvolený přístup dokumentu za citlivý vůči lidem postiženým stavbou zdi i za vhodný pro nepoučeného diváka. Film divákem nemanipuluje, nesnaží se ho ohromit, rozčítit, ani šokovat. Myslím, že samotný pohled na fotografie monstrózní zdi přesvědčí diváky o pravdivosti nápisu, který Koudelka zahlédl kdesi na vnější straně zdi: „Jedna zeď, dvě vězení“.

Jiří Smlsal

Studuje v magisterském cyklu na Ústavu hospodářských a sociálních dějin FF UK a na Katedře obecné antropologie FHS UK. Odborně se zabývá dějinami holokaustu, holokaustem Romů a meziválečným trampinkem. Zajímá se o fotografii.

Historici na Erasmu

Klára Šárovcová

Obecně:

Proč ses rozhodla právě pro Paříž?

Ve Francii jsem strávila rok po maturitě a věděla jsem, že se tam chci na nějaký čas ještě vrátit. Paříž jsem předtím navštívila několikrát a už tenkrát jsem si ji zamilovala. No a když jsem se pak rozhodovala kam na Erasmus, volba byla jasná. Navíc jsem se v bakalářské práci do velké míry zabývala právě pařížskou univerzitou, takže jsem byla přímo tam, kde jsem potřebovala být.

Jak ses na zahraniční pobyt připravovala?

Nejtěžší bylo vyřídit všechny administrativní záležitosti. Jinak se žádné dlouhé přípravy nekonaly.

Studium a studentský život:

Jak se studium historie v Paříži liší od studia historie na FF UK?

Musím říct, že mě překvapil poměrně velký rozdíl ve výuce a při zkouškách na obou univerzitách. Také francouzské univerzity mají rozdělený předmět na přednášky a semináře. V seminářích se zásadně provádějí rozboru pramenů, které jsou nejčastěji prezentovány jednotlivými studenty formou referátů. Na každém semináři tak student za semestr odprezentuje jeden až dva referáty. Na rozdíl od nás neprobíhá diskuze nad texty (tedy alespoň podle toho, co jsem zažila já). Na seminářích je také mnohem více studentů než u nás, na přednáškách je pak přetlak takový, že se často sedí i na zemi (důsledek toho, že se ve Francii nedělají přijímací zkoušky na univerzity). V Paříži jsem se tak aspoň naučila chodit včas. Zkoušky jsou téměř výhradně písemné, píše se několikahodinová práce, kdy si student vybírá mezi esejí na dané téma a rozbořem ukázky pramene. Já jsem si vyžádala jedno ústní zkoušení. To pak zkouší dva vyučující, každý zvlášť, přičemž každému zodpovíte dvě otázky. Musíte mluvit přesně 20 minut a zkoušející zapisuje do protokolu podrobně průběh celého vašeho projevu. Vše je zkrátka velmi formální. Ve Francii navíc probíhají menší zkoušky i v půlce semestru, takže máte nakonec mnohem více domácí přípravy než u nás. Za všechny tři roky bakalářského studia na FF UK jsem nenapsala tolik prací, jako v Paříži za jediný semestr. Na druhou stranu jsem zde nebyla nucená přečíst jedinou celou knížku. Vypadá to,

Klára Šárovcová: Historici na Erasmu

že Francouzi raději píší, než čtou.

Jaké univerzitní spolky tam fungují a čím se zabývají?

Jeden semestr na Erasmu je opravdu krátká doba, takže jste rádi, když jakž takž poznáte chod univerzity a dokáže najít svoji učebnu. Proto jsem se k žádným studentským spolkům ani nedostala.

Jak jsou studenti na Erasmu integrováni do výuky a dění (například spolků, různých akcí) na místní univerzitě?

Byla jsem překvapená, jak dobře funguje začleňování studentů Erasmu do chodu univerzity. Každý student dostal „svého“ místního studenta (tuteur) ze stejného oboru, který mu měl pomoci zorientovat se na škole a při výuce. Přišlo mi skvělé, kolik místních studentů má zájem o setkání s „erasmáky“, někdy jich bylo na společných akcích dokonce více než nás. Poměrně často se také vedle pravidelných setkání pořádaly společné prohlídky v muzeích a galeriích. Určitě mohu říct, že místní studenti byli velmi vstřícní, nejednou mě sami oslovili, když viděli, že nestíhám zapisovat přednášku, a zápis mi poslali.

S jakými jazykovými znalostmi jsi odjížděla a jak ses vypořádala s případnou jazykovou bariérou?

Před odjezdem jsem složila zkoušku B2 z francouzštiny, což byl také požadavek pařížské univerzity. Vzhledem k mým předchozím zkušenostem jsem neměla větší problémy s konverzací. Nejtěžší pro mě bylo psaní esejí – nešlo jen o to, zvládnout gramatiku, ale také jejich formu. Vyučující byli, co se týče jazyka, většinou opravdu vstřícní, myslím, že jsou na cizince zvyklí. Je ale dobré dopředu počítat s tím, že všemu rozumět prostě nejde. Vynechané části zápisu se v sešitě sice postupem času zmenšovaly, nikdy ale nezmizely úplně. Do Francie jsem nikdy nejela primárně kvůli jazyku, moje znalosti francouzštiny tak jistě nejsou ideální, důležité ale bylo umět se domluvit. Angličtinu jsem moc nevyužila.

Život v Paříži:

Kde jsi v Paříži bydlela?

Paříž je známá tím, že se zde špatně shání ubytování. To jsem si také vyzkoušela. Podcenila jsem přihlašování na koleje, takže jsem místo už nezískala. Využila jsem proto možnost spolubydlení, které je v Paříži velmi rozšířené, a tak jsem první měsíc bydlela u jedné starší paní. Poté se mi podařilo najít místo ve foyer, což je ale spíše internát než kolej, takže zde byl přísnější režim. Na druhou stranu jsem měla výbornou polohu – by-

dlela jsem kousek od Eiffelovky. Na pokoji jsme byly čtyři, což bylo sice občas náročné, na druhou stranu jsem měla skvělou spolubydlící z Japonska, Tchaj-wanu a Itálie.

Jak moc je studium v Paříži finančně náročné?

Francie, a Paříž zvláště, jsou pro nás opravdu drahé, proto je s tím potřeba počítat. Při určitém uskomnění se dá vyjít se 700 eury na měsíc. Záleží především na ceně ubytování. Připravte se ale na to, že za pivo dáte 5 až 7 eur.

Jak jsi v Paříži trávila volný čas?

Snažila jsem se využít možnosti setkávání s ostatními studenty, jak s místními, tak s těmi ze zahraničí. Díky tomu jsem objevila několik zapadlých studentských kaváren bez turistů. Zajímaly mě debaty Francouzů o politice a umění. Zkrátka jsem už tak moc neběhala po všech muzeích, protože to jsem si odbyla už při minulých návštěvách města. Užívala jsem si studentský život a vše, co k němu patří.

Jaká byla tvá nejoblíbenější místa v Paříži?

Určitě Montmartre, který doporučuji zažít při východu slunce. No a také Latinská čtvrť, což je tradiční studentské místo v centru města s několika starými školami včetně Sorbonny a dalšími důležitými institucemi. Je zde také kostel svatého Severína – bývalý kostel pařížských studentů, který jsem si zamilovala pro jeho úžasnou atmosféru.

Celkové dojmy:

Jaké jsou výhody či nevýhody studia v Paříži?

Paříž je město se spoustou univerzit, s úžasnou kulturou a historií. Je to opravdu živé město s otevřenými parky a neuvěřitelným množstvím kaváren. Je zde tolik knihoven, že v nich najdete snad opravdu úplně všechno, včetně české literatury. Na druhou stranu to je velkoměsto, takže se člověk neustále potýká s přecpaným metrem a s davy turistů, kteří jsou beznadějně všude.

Co ti tvá zahraniční zkušenost dala, případně vzala?

Díky Erasmu jsem získala nový rozhled a zjistila jsem, že výuka může probíhat také jinak, než jsme zvyklí u nás. Je to příležitost poznat jinou školu a jinou zemi. Také jsem se setkala se studenty z téměř celého světa. Získala jsem tak první zkušenost s islámem, zjistila, co si myslí na Tchaj-wanu o Číně a naučila jsem se dělat pravé italské tiramisú.

A nebýt Erasmu, jen těžko bych napsala svou bakalářskou práci. V paříž-

ských knihovnách jsem našla všechny knížky a edice, které jsem potřebovala.

Co bys doporučila či poradila ostatním studentům, kteří plánují jet na Erasmus do Paříže?

Určitě je dobré nepodcenit ubytování, mohu potvrdit, že stěhovat se během Erasmu není úplně příjemná záležitost.

Pro ty, kteří si nejsou úplně jisti v jazyce, nebo jsou v cizině poprvé a ještě se ve všem nevyznají, doporučuji zúčastnit se týdenního předprogramu, který univerzity obvykle pořádají. Je to čas vyhrazený pro výuku jazyka, seznámí vás ale i s chodem školy a také např. s pravidly psaní esejí, kterým se ve Francii určitě nevyhnete. Je to příležitost zařídit si důležité dokumenty, jako je bankovní účet nebo karta na metro.

Co se týče muzeí a historických památek, vstup je obvykle pro členy EU do 26 let zdarma. Tak toho nezapomeňte využít.

Klára Šárovcová

Jsem studentkou 1. ročníku NMgr. historie obecných dějin na FF UK. Zaměřuji se na středověké církevní dějiny ve Francii, a to především na otázku konciliarismu a okolností papežského schismatu na přelomu 14. a 15. století. Vedle toho se zajímám také o dějiny 19. a 20. století. Zimní semestr 2015 jsem v rámci Erasmu strávila na univerzitě Paris 1 Panthéon-Sorbonne. Volný čas trávím ráda s dětmi na různých táborech a víkendovkách, a když zbyde čas na krásnou literaturu, ráda si přečtu třeba nějakou knížku od Bohumila Hrabala.

Válka s příchutí vodíku:

Cesta k nasazení vzducholodí Zeppelin v první Světové válce

Otmar Beneš

Úvod

Na vzducholodě je dnes pohlíženo spíše jako na zastaralý koncept prostředku osobní a obchodní přepravy, jenž se dnes nanejvýše snaží vzkřísit pár nadšenců se skromnými ekonomickými ambicemi. To, že se však od prvopočátku v případě tohoto vynálezu počítalo především s jeho vojenským využitím, dnes není příliš známý fakt. Jedná se přitom o podivný paradox, protože vzducholodě bezesporu dosáhly zenitu svého významu právě na válečném poli, konkrétně v první světové válce. Nikdy předtím ani potom nebyly produkovány v tak ohromných počtech a na tak vysoké technické úrovni, která se (z delší perspektivy) marně snažila udržet krok se stroji těžšími než vzduch. Zaměřil jsem se proto v předložené práci na méně známé období vzduchoplavby před rokem 1918.

Na počátku byl balon

Výše zmíněná teze o brzkém využití létajících vynálezů ve válce platí i o balonu, bezprostředním předchůdci vzducholodě. Produkt bratří Montgolfiérů se zaskvěl v řadách armády revoluční Francie po roce 1789 a záhy byl vylepšován. Tzv. montgolfiéra (nadnášená horkým vzduchem) se vyvinula v charliéru (nadnášenou vodíkem). Brzký pokus z roku 1785 oba způsoby zkombinovat nebyl korunován úspěchem¹ – balon nadnášený ohříváním vodíkem vybuchl a zřítíl se.² Po zbytek 18. století byl balon Francouzi hojně vojensky využíván, hl. jako pozorovací prostředek (bitva u Maubeuge – 1794),³ ale i pro transport depeší (to už s méně uspokojivými výsledky). Za napoleonských válek jeho role překvapivě opadla – Napoleon Bonaparte na balony údajně zanevřel nejen z důvodu jejich ztrát v bitvě u Abukiru, ale i po své korunovaci roku 1804, kdy se v Paříži údajně jeden slavnostně vyzdobený utrhl a skončil až na Neronově hrobce u Říma, čímž zavalil mnohým předzvěstem.⁴

1 NĚMEČEK, Václav. Vojenská letadla 1. Praha 1974, s. 9.

2 Je zajímavé, že stejný princip ohřívání vodíku použil Jules Verne ve svém románu Pět neděl v balóně vydaném roku 1863, tedy 78 let po tomto neštěstí. Pokud se mnoho z Verneových románových prostředků později opravdu vyvinulo a upotřebilo, popsal v tomto případě autor naopak již dávno překonanou tezi.

3 NĚMEČEK, Václav. Vojenská, c.d., s. 11.

4 Tamtéž, s. 12.

V 19. století se stále více ve vzduchoplavbě naráželo na základní handicap balonu, kterým byla jeho neřiditelnost v případě volného letu. Naplno se to ukázalo např. při bombardování obležených Benátek rakouskými balony r. 1849 – jednoduše se otočil vítr a nálože padaly do jejich vlastních řad.⁵ Poslední událostí na evropském kontinentě, při níž se balón stal významným činitelem válečné operace, bylo obléhání Paříže za prusko-francouzské války. Strategická neúnosnost neřiditelnosti tohoto vynálezu zde vyhržela v plné šíři – z obleženého města vzduchem prchali lidé, pošta i náklad, bohužel však jen jedním směrem. Město nedokázalo vycvičovat dostatek posádek a vyrábět tolik balonů, které byly vždy „na jedno použití“ – balony vystoupaly, za město je odnesl vítr a mimo dosah nepřátelského vojska zase klesly. Vypuštěno bylo celkem 66 strojů,⁶ drtivá většina uspěla.

Idea vzducholodě a její vývoj

Díky balonu se člověk sice mohl pohybovat ve vzduchu, ne však zcela dle své vůle. Při volném letu ovládal balon směr větru. Posádka mohla pouze upouštět zátěž nebo plyn a dostat se tak do jiné vzdušné hladiny, kde se daly předpokládat jiné větrné proudy, které při troše štěstí mířily kýženým směrem.

Tento problém se snažilo vyřešit množství vynálezců. Myšlenky pohonu za pomoci lopatek, vesel či dokonce přivázaných holubů (patentováno v Německu ještě roku 1899)⁷ nebyly úspěšné. Řešení přinesl až vývoj parního stroje, který se prvně pod balon podařilo zavěsit Henrimu Giffardovi ve Francii roku 1852.⁸ Jeho ojedinělý pokus byl však dotažen do konce až roku 1884, kdy se vzducholodí La France poháněnou elektromotorem vzlétli nad Paříž Charles Renard a Arthur Krebs.⁹ O dva roky později vytvořil Gottlieb Daimler první lehký spalovací motor, čímž umožnil plný rozvoj říditelné vzduchoplavby.

hrabě Ferdinand Von Zeppelin

⁵ Tamtéž, s. 13.

⁶ [https://en.wikipedia.org/wiki/Siege_of_Paris_\(1870%E2%80%939371\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Siege_of_Paris_(1870%E2%80%939371))

⁷ NĚMEČEK, Václav. Vojenská letadla 1. Praha 1974, s. 28.

⁸ ARCHBOLD, Rick. Luftschiff Hindenburg und die grosse Zeit der Zeppeline. München 2005, s. 5.

⁹ NĚMEČEK, Václav. Vojenská, c.d., s. 30.

Toto období se však již plně kryje s vývojem idejí hraběte Zeppelina, k němuž je nutné se nyní obrátit. Ferdinand, hrabě von Zeppelin se narodil 8. července 1838 v Kostnici na Bodamském jezeře v rodině württemberského ministra a maršálka. Po vstupu do armády a zisku hodnosti poručíka dostal povolení studovat inženýrství a chemii v Tübingenu.¹⁰ Již roku 1860 však musel po dvou semestrech studium přerušit a kvůli nestabilní politické situaci v Evropě se vrátit do služby. Rok 1863 se pro něj stal klíčovým – jako württemberský pozorovatel se vmísil do války Severu proti Jihu; 19. srpna 1863 mu Unie umožnila poprvé vystoupat s balonem do vzduchu.¹¹ Idea létání ho pak neopustila ani po návratu. Po prusko-francouzské válce, jíž se též účastnil, byly v jeho deníku z roku 1874 k vidění první náčrtý vzducholodí. Uvědomil si v nich několik zásadních faktů – je absurdní pohánět vzducholod' lidskou silou a k možnosti její větší využitelnosti pro náklad a přepravu osob není vhodná neztužená¹² ani poloztužená konstrukce.¹³ Na potřebný spalovací motor si však musel se svou intuicí počkat až do zmíněného roku 1886. Ani potom mu však nepřálo štěstí – pro svou povahu snílka se znelíbil svým armádním nadřízeným, kteří odmítali jeho nepodložený koncept ztužené vzducholodě.¹⁴ Roku 1890 byl předčasně penzionován. V této skutečnosti lze vidět jeden z důvodů jeho následně ještě fanatičtějšího zápalu pro vzduchoplavbu, neboť ho později rehabilitovala.¹⁵

Zásadní posun v jeho soukromém úsilí přinesla až vzducholod' Davida Schwarze. Tento obchodník dřevem a nadšenec vystavěl vlastní vzducholod' pevné konstrukce z hliníku, která byla potažena fólií stejného materiálu. Sám zemřel dříve, než ji stihl dokončit, jeho schopná žena však naštěstí dovedla projekt do konce. První vzlet 3. listopadu 1897 dopadl pro nemotorně vypadající stroj okamžitým zničením. To však nevadilo konkurenci – hraběti Zeppelinovi – který patent na hliníkem ztuženou kostru vzducholodě podle některých pramenů odkoupil,¹⁶ podle jiných rovnou zcizil.¹⁷ Rok na to založil společnost *Gesellschaft zur Förderung der*

¹⁰ HAKVOORT, Emmerich. Válka gigantů. Praha 2011, s. 7.

¹¹ ARCHBOLD, Rick. Luftschiff, c.d., s. 10.

¹² Gondola s posádkou byla k balonu připevněna nosnými lany zašitými do potahu.

¹³ Balon byl připevněn na tuhý rám gondoly na bříše; na rámu byl motor y a ocasní plochy.

¹⁴ Balony ve tvaru plynových oddílů byly za sebou poskládány do kostry z dřevěných či hliníkových profilů.

¹⁵ ARCHBOLD, Rick. Luftschiff Hindenburg und die grosse Zeit der Zeppeline. München 2005, s. 17.

¹⁶ HAKVOORT, Emmerich. Válka gigantů. Praha 2011, s. 9.

¹⁷ ARCHBOLD, Rick. Luftschiff, c.d., s. 19.

*Luftschiffahrt*¹⁸ a společně s bývalým Schwarzovým spolupracovníkem – hliníkovým magnátem Carlem Bergem – vedl svůj projekt ke zdárnému konci.

Zeppelinova vzduchoplavba a vznik DELAGu

Po dvou letech usilovné práce byl 2. července 1900 připraven prototyp LZ 1 k prvnímu letu.¹⁹ Dosud největší létající těleso o délce 128 metrů nemělo štěstí – kvůli problémům s motory přistálo záhy na hladině a jeho ztužená konstrukce se prohnula kvůli špatně koncipovaným nosníkům (do tvaru písmene T – všechny následující Zeppelinovy měly trojúhelníkové). Jako iluzorní se ukázal i pokus se závažím, které bylo připevněno na obou koncích stroje lanem. Po vytažení zadního konce lana měla příd' stoupnout a využít tak sílu protivětru k letu do vyšší hladiny, při přistání se mělo postupovat opačně. Sledováno tím bylo obejití problému odhazování záteže známého již u balonů. Bylo odmontováno jako nepoužitelné.²⁰ Ani zbývající dva lety nad Bodamským jezerem ze 17. a 20. října 1900 nikoho nenadchly. Ve svých článcích si na neobratnost LZ 1 stěžoval i novinář Hugo Eckener,²¹ který se později s Zeppelinem dalece spřátelil, vybuduje celý mediální obraz Zeppelinovy vzduchoplavby a stane se hlavním dědicem celého jeho podniku. Zájem neprojevila ani armáda, od níž to hrabě očekával. Dostal se do úpadku, a kdyby nebylo württemberského krále a jeho finanční loterie, stejně jako majetku hraběte, který se ocitl zčásti v zástavbě, zůstalo by asi pouze u LZ 1.²² Takto se ale v letech 1905 a 1906 podařilo postavit další dva stroje – LZ 2 a 3. Když v září 1907 setrvala LZ 3 celých 8 hodin ve vzduchu, nemohla už odolat ani armáda – 24 hodin ve vzduchu na vzdálenost 700 km – tak zněl její nový požadavek.²³

2. července 1908 prvně vzlétla LZ 4, snad nejosudovější vzducholoď Zeppelinova závodu. Během srpnového letu za účelem splnění výše popsaných požadavků armády musela bohužel několikrát nouzově přistát a při opravě 5. srpna se u města Echterdingen utrhla z kotvení a vzplála. Pro Zeppelinův podnik by se jednalo jistě o likvidační skutečnost, nebýt solidarity přihlížejících zvědavců neštěstí, kterých bylo prý až 40 000.²⁴ Nikdo nebyl jako zázrakem při nehodě zraněn či zabit. Německo pravděpodobně před válkou nezažilo větší solidární lavinu – zanedlouho se na Zeppeli-

18 LUSCHNATH, Hans. Zeppelin-Weltfahrten I. Buch. Dresden 1933, s. 1.

19 Tamtéž.

20 NĚMEČEK, Václav. Vojenská letadla 1. Praha 1974, s. 32.

21 ARCHBOLD, Rick. Luftschiff, c.d., s. 21.

22 Tamtéž, s. 24.

23 NĚMEČEK, Václav. Vojenská, c.d., s. 57.

24 FRANK, Saskia. Zeppelin-Ereignisse. Marburg 2008, s. 145.

nově účtu sešlo více jak 6 000 000 Marek ze všech koutů společenského spektra – od horentních částek státních institucí a milionářských klubů až po šunku, buřty či víno od těch méně majetných.²⁵ V září 1908 tak mohla vzniknout společnost Luftschiffbau Zeppelin G.m.b.H., která existuje dodnes, i když od roku 1940 již nevlastní žádnou ztuženou vzducholoď. Rozkvět společnosti znamenal také vznik dceřiných firem, které dodávaly té mateřské veškeré vybavení. Mezi nimi jmenujme:²⁶

Maybach Motorenbau G.m.b.H. ve Friedrichshafenu – výroba leteckých motorů

Ballonhüllen – Gesellschaft G.m.b.H. v Berlíně (Tempelhof) – výroba balonových textilií

Zeppelin-Hallenbau G.m.b.H. v Berlíně – výroba hangárů a hal

Zeppelin Wasserstoffwerke A.G. ve Staaken – výroba vodíku

Aluminium-Giesserei ve Friedrichshafenu – výroba hliníkových a duralových slitin

Zahnradfabrik A.G. ve Friedrichshafenu – výroba obráběných dílů pro motory a zařízení.

Ředitelem *Luftschiffbau Zeppelin G.m.b.H.* se stal Alfred Colsmann, zeť Carla Berga.²⁷ Jedna z prvních věcí, kterou ve své funkci udělal, bylo dosazení Hugo Eckenera na pozici vedoucího nového tiskového oddělení společnosti. To mělo rapidní dopad na výše dotčený mediální obraz. Společnost začala chrlít množství předmětů od pohlednic až po malé modely. Další vzducholoď byla LZ 5, která 1. dubna 1909 prodělala kuriózní nehodu, při níž u města Göppingen čelně narazila do třešně.²⁸ Celá příd' se zhroutila. Posádka však nelenila a s pomocí místních vybudovala novou z chmelových tyčí. LZ 5 dokázala vlastní silou doletět do Friedrichshafenu. Colsmannovou zásluhou vznikl také roku 1909 v té době naprostý světový unikát – DELAG. Název je zkratkou z *Deutsche Luftschiffahrt A.G.*,²⁹ což byla první letecká společnost pro přepravu cestujících na světě. Colsmann si totiž prozíravě uvědomil, že pokud má Luftschiffbau Zeppelin G.m.b.H. přežít, musí si na svůj provoz sama vydělat. Sídlo DELAGu bylo vytvořeno ve Frankfurtu nad Mohanem a jeho ředitelem se nestal nikdo jiný, než Hugo Eckener. Samotný Zeppelin považoval vznik DELAGu za znevažování

25 ARCHBOLD, Rick. Luftschiff Hindenburg und die grosse Zeit der Zeppeline. München 2005, s. 32.

26 NĚMEČEK, Václav. Vojenská letadla 1. Praha 1974, s. 58.

27 ARCHBOLD, Rick. Luftschiff, c.d., s. 32.

28 LUSCHNATH, Hans. Zeppelin, c.d., s. 3.

29 NĚMEČEK, Václav. Vojenská, c.d., s. 58.

jeho vynálezu, jak se o tom později zmínil Colsman.³⁰

Vzducholoď konstruoval pro armádní využití, ne pro civilní lety. Je nutné vzít v úvahu, že žádný jiný stát, ani výrobce uvnitř Německa v té době neměl natolik vyvinutou technologii, aby mohl na podobný podnik vůbec pomyslet. Letadla byla teprve na začátku svého vývoje, a tudíž mohl Zeppelin považovat za nedůstojné, že jeho vynález je jako jediný s „kúží na trhu“. Jednou Graf Zeppelin řekl: „*Pokud budou moje vzducholodi schopny Německu poskytnout jenom trochu síly proti jeho nepřítelům, potom nebylo mé životní dílo marné.*“³¹

Pro civilní provoz vznikly na mnoha místech hangáry. V Düsseldorfu, Frankfurtu nad Mohanem, Hamburku a Drážďanech. Je nutné říci, že až do začátku první světové války nepokročil systém dopravy DELAGu tak daleko, aby mohl začít s pravidelným provozem na určitých trasách. V předválečném období zůstalo u vyhlídkových letů. Před první světovou válkou přepravil DELAG se sedmi vzducholoďmi celkem 37 250 osob a uskutečnil kolem 1600 letů.³² Je taky nutno zmínit, že se před válkou v souvislosti s žádným z mnoha neštěstí civilních Zeppelinů, při nichž byly některé doslova zničeny, neztratil jediný lidský život.³³ To je s ohledem na prototypový charakter těchto plavidel pozoruhodný fakt. Zeppelinova doprava se stala u majetných vrstev nesmírně populární a byla brána za zcela bezpečnou. Konec DELAGu nastává s výbuchem první světové války, zbývající vzducholoď byly předány armádě a námořnictvu, kde sloužily jako školní a výcvikové vzducholoď. Právě z DELAGu se též rekrutovaly první posádky a velitelé válečných vzducholodí.³⁴

Zrození armádní a námořní vzduchoplavby

Hned z kraje je nutné uvést jistý paradox, který spočívá v tom, že byla v době před první světovou válkou mnohem větším odběratelem Zeppelinových vzducholodí německá armáda nežli námořnictvo, které se teprve se zpožděním stalo jejich hlavním provozovatelem. V jeho službách též došlo k nejslavnějším nasazením této zbraně.

Armáda si výše zmíněnou LZ 3 převzala již v roce 1908 a přejmenovala na Z. I; v tomto označení bude řada armádních vzducholodí pokračovat až do

30 ARCHBOLD, Rick. Luftschiff, c.d., s. 33.

31 Die Grosse Zeit der Zeppeline [dokumentární film]. Režie Heinz URBAN, Ralf SCHNEIDER. Německo, 2004.

32 NĚMEČEK, Václav. Vojenská letadla 1. Praha 1974, s. 58.

33 FRANK, Saskia. Zeppelin-Ereignisse. Marburg 2008, s. 47.

34 Stejná situace nestala i ve 30. letech, kdy se do mládežnické Luftwaffe rekrutovalo mnoho pilotů z civilní Lufthansy, která tak suplovala pilotní výcvik.

svého zrušení v roce 1917. Oproti tomu námořnictvo s pořízováním vzducholodí nespíchalo, hlavní zodpovědnost za tento konzervatismus nesl admirál Tirpitz, jenž těžiště výzbroje viděl především v těžkých bitevních lodích. Názorovou protiváhou mu byl Fregattenkapitän Peter Strasser, jenž ho nakonec k pořízení prvního stroje přiměl roku 1911³⁵ a se svými argumenty nepolevil ani poté, co první dvě vzducholoď – L.1 a L.2, jak znělo námořní označení, zašly při nehodách i s posádkami během roku 1913. Posádky se z větší části rekrutovaly přímo z hladinového mužstva, což mělo za následek nejen průnik hodnostního žebříčku námořnictva do vzduchu, nýbrž to poznamenalo názvosloví vzducholodí dodnes. V případě vzducholodě se mluví o plavbě, nikoli letu; řídí ji kormidelník, nikoli pilot apod. Jak říká Petr Cenker ve své knize Zeppelinův útočí: „*Bylo by jistě škoda nahrazovat tyto výrazy nějakou moderní soudobou terminologií a snad by to ani nebylo dostatečně výstižné.*“³⁶

Od roku 1909 rostla Zeppelinovi konkurence snažící se též zaujmout vojenskou poptávku ztuženou konstrukcí. Prof. Schütte a velkopřemyslník Lanz vypracovali novou aerodynamiku a konstrukci, na kterou místo hliníku použili dřevo a lepené nosníky. Vznikla společnost Schütte-Lanz v Mannheimu.³⁷ První vzducholoď s označením SL.1 vzletla v říjnu 1911. Byla pomalá a křehká. Proto vznikla SL.2, která byla v únoru 1914 předána armádě. Výrobce Schütte-Lanz nikdy nepřekonal výrobní kapacity Luftschiffbau Zeppelin G.m.B.H., ale osvědčil se a donutil ji k inovacím. Peter Strasser jim však nedůvěřoval a „překližkového bratra“ Zeppelinů během války do námořní vzduchoplavby zařazoval jen vzácně. Na druhou stranu se nechalo několik posádek slyšet, že jsou pro ně vzducholoď Schütte-Lanz pohodlnější, protože v nich mají větší prostor pro práci.

Pokud srovnáme Zeppelinův úspěch ztužené konstrukce v období let 1900-1914 se zahraničními výrobci na straně Dohody, nenajdeme jeho adekvátní obdobu. Pomineme-li menší balonové, neztužené a poloztužené konstrukce, jejichž samostatné využití mimo hlídkování v protivzdušné obraně a baráži bylo takřka nemyslitelné, existovalo jen několik pokusů dohnat německý náskok. Mezi takové patřila jistě britská ztužená konstrukce R-1 Mayfly vytvořená iniciativou Royal Navy. Bohužel nikdy nevzlétla – při vytahování z plovoucího hangáru se 24. září 1911 přelomila na hladině v Irském moři.³⁸ Další vývoj ztužených vzducholodí byl posléze

35 NĚMEČEK, Václav. Vojenská, c.d., s. 59.

36 MARBEN, Rolf. Zeppelinův útočí. Plzeň 1995, s. 6.

37 NĚMEČEK, Václav. Vojenská letadla 1. Praha 1974, s. 86.

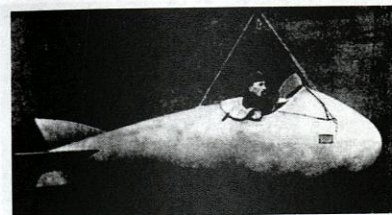
38 https://en.wikipedia.org/wiki/HMA_No._1

ve Velké Británii stimulován až během války skrze kopírování Zeppelinů sestřelených nad Anglií. Francouzským pokusem dohnat Němce byl koncept alsaského konstruktéra Spiesse, který roku 1913 dokončil vzducholod' ztuženou překližkovými trubkami a pojmenovanou *Zodiac-Spiess*.³⁹ Ten sice vzlétl, ani po přestavbě z roku 1914 na délku účtyhodných 140 m však nebyl francouzskou armádou pro nízké výkony přijat. Ta během války podobné pokusy již nepodpořila. V žádné další evropské zemi, ani v USA se podobné projekty v daném období nevyskytly.

Počáteční fáze nasazení Zeppelinů v první světové válce

S rostoucí militarizací německé společnosti před první světovou válkou přišel i příkaz císaře Viléma II. produkovat vzducholodě ve velkých počtech pro válečné nasazení. Nadšení k nasazení nové zbraně mělo jistě i psychologický podtext. Saskie Franková rozebírá tuto skutečnost ve své knize: *„Obyvatelstvo císařského Německa shlíželo na vzducholod' jako na naplnění svého snu o všemohoucnosti. [...] Stavbou Zeppelinů si císařské Německo chtělo zajistit nadvládu ve vzduchu a potažmo nad celým světem. Uchvácení oblohy bylo zároveň uchvácení moci nad světem.“*⁴⁰ Hugo Eckener dostal krátce po zrušení DELAGu nové místo jako hlavní instruktor oddělení námořní vzduchoplavby. Charakterově byl velmi opatrným člověkem, který se nehnal do žádného zbytečného rizika. Jeho přímý nadřízený, Fregattenkapitän Peter Strasser, byl jeho pravým opakem. Byl temperamentní a vzduchoplavbou posedlý. V povaze měl silné podceňování nepřítele a věřil, že vzducholodě dokážou vyhrát válku. U svých mužů byl mimořádně oblíbený a tím zajišťoval vysokou morálku i za časů velkých ztrát a potíží.

Na samém počátku války to s námořní vzduchoplavbou nevypadalo nijak růžově. Měla jednu vzducholod' (L.3), jednu základnu (Nordholz) a nejasnou úlohu. L.3 nebyla nijak odlišná od slabých předválečných Zeppelinů DELAGu a mohla tak vykonávat jen průzkumné lety nad mořem. Tyto hlídkové lety měly ale značný význam, neboť letící loď mohla kontrolovat až 30 čtverečních námořních mil. Jeden britský důstojník se vyjádřil v tom smyslu, že „jeden Zeppelin měl v této službě hodnotu pěti až šesti křižníků.“⁴¹ Armáda měla ve výbavě v r. 1914 celkem 12 Zeppelinů a několik základen. Stejně jako v případě námořnictva se však jednalo o zastaralé a v boji nepoužitelné lodě. To se potvrdilo v následujících týdnech. Již 6. srpna 1914 bombardoval armádní Z.VI Lutych. Byl zasažen šrapnelem a

Vynález zvaný Spähhkorb

následně zničen při nouzovém přistání. Stejný osud čekal v krátké době i na Z.VII, Z.VIII a Z.V.⁴² Důvodem těchto ztrát byla chybná taktika, která dovolovala bombardovat cíle ve dne. V budoucnu bylo takové jednání zapovězeno jak armádním, tak námořním lodím. Noční lety měly být pokud mož-

no bezměsíčné a dlouhé. Proto se v létě pozdější nálety na Anglii většinou neprovázely. Ve dne zůstalo možno pouze hlídkování nad mořem. Armáda a námořnictvo byly nejprve donuceny spolupracovat. Námořnictvo hlídkovalo nad mořem a armáda bombardovala průmyslové a dopravní oblasti nepřítele. V říjnu 1914 bombardovala armádní Z.XII Antverpy. Jednalo se o první modernější loď, která měla místo hliníku konstrukci z duraluminia, to bylo pevnější a lehčí. Všechny pozdější Zeppeliny budou postaveny právě z něho.

Začátkem konfliktu se také změnila samotná *Luftschiffbau Zeppelin G.m.b.H.* Do jejích řad přišly nové osobnosti, jako Dr. Paul Jaray, který upravil tvar trupu nebo Dr. Karl Arnstein, který vyvinul první zatěžkávací zkoušky.⁴³ Zároveň s rozšiřováním koncernu slábla moc hraběte Zeppelina. Nadále se stal spíše symbolem, než opravdovým vedoucím činitelem svého koncernu, v němž získal monopolní vliv stát a armáda. Stavěly se nové výrobní kapacity, jako např. v Postupimi. Mezi lety 1915 a 1917 dosáhla výroba Zeppelinů vrcholu, když tehdy byly produkovány dva stroje měsíčně.

Na samém počátku roku 1915 dostal Peter Strasser, který měl své velitelství na základně Nordholz, rozkaz od samotného císaře Viléma II. - bombardovat cíle v Anglii. Odráželo to náladu tehdejší německé společnosti, která považovala intervenci „proradného Albionu“ v údajně čistě kontinentální válce za jakýsi akt zrady. Povoleno útočit však nebylo zdaleka na vše. Vilém II. zakázal bombardovat civilní oblasti, bomby směly padat jen na vojenské cíle. To však bylo vzhledem k primitivní zaměřovací technice nemožné splnit. Bomby padaly i na městské čtvrti a vojensky bezcenná místa. Útoky, které v zahraničí Zeppelinům propůjčovaly punc démonických strojů na „zabíjení dětí“⁴⁴ se v Německu naopak projeví nadšením pro novou zbraň. Po staletí nedostupná a nedotknutelná Británie byla ná-

42 Tamtéž, s. 61.

43 ARCHBOLD, Rick. *Luftschiff Hindenburg und die grosse Zeit der Zeppeline*. München 2005, s. 40.

44 HAKVOORT, Emmerich. *Válka gigantů*. Praha 2011, s. 71.

hle prostřednictvím Zeppelinů na dosah ruky. Jejich popularita rostla. Jako příklad si lze uvést básničku, která se na počátku války šířila mezi dětmi školou povinnými:⁴⁵

„Zeppelin, flieg,
Hilf uns im Krieg,
Fliege nach England,
England wird abgebrannt,
Zeppelin, flieg.“

Zeppelin nad Británií

V noci 19. ledna 1915 se vydaly lodě námořnictva (L3, L4 a L6) poprvé nad Anglii. L6 (na které byl i Peter Strasser) se musela vrátit kvůli poruše. Tento osud stihl téměř každý let, na kterém se Strasser chtěl podílet. Stejně jako při každém následujícím útoku, měli muži problém cíl vůbec najít. Anglie byla zatemněná, i když z počátku jen ledabyle. Jediné vodítko byla bílá čára pěnícího příboje, která lemovala břeh.⁴⁶ L4 ztratila orientaci a bombardovala na venkově. L3 také zadaný cíl nenašla, bombardovala alespoň neidentifikovaný přístav. Obrana nebyla ze začátku účinná a letadla RFC⁴⁷ a RNAS⁴⁸ neměla dostatečný výkon, aby lodě stíhala. Po tomto náletu nastala odluka až do jara 1915, neboť nepřízeň počasí nedovolovala takovou akci opakovat. Císař mezitím obměnil pravidla náletů. V Londýně tak bylo umožněno bombardovat čtvrtě na východ od Toweru. Ze seznamu byly vyškrtнутy obytné čtvrtě, památky a Buckinghamský palác.⁴⁹ Dne 21. března 1915 bombardovaly armádní stroje Z.V, LZ 35 a SL.2 poprvé Paříž. Vrátila se však pouze LZ 35, neboť v cestě jim stála palebně přehlcená fronta.⁵⁰ Tento neduh stíhal armádní vzduchoplavbu až do jejího zrušení.

Rok 1915 přinesl také první zajímavé inovace, které měly eliminovat některé palčivé problémy. Jedním z nich byla navigace, která zatím nebyla při nočních plavbách nijak oslnivá. Nastalý problém měla vyřešit soustava radiogoniometrického určování polohy, použita byla poprvé v dubnu 1915. Na pobřeží Severního moře byly rozestavěny 4 vysílací stanice - List, Ton-

45 ARCHBOLD, Rick. Luftschiff Hindenburg und die grosse Zeit der Zeppeline. München 2005, s. 37.

46 MARBEN, Rolf. Zeppelinův útočí. Plzeň 1995, s. 64.

47 Armádní letectvo Royal Flying Corps

48 Námořní letectvo Royal Navy Air Service

49 ARCHBOLD, Rick. Luftschiff Hindenburg und die grosse Zeit der Zeppeline. München 2005, s. 44.

50 NĚMEČEK, Václav. Vojenská letadla 1. Praha 1974, s. 63.

Zeppelin nad Londýnem

dern, Nordholz a Bruggy. Plující vzducholoď mohla zkontaktovat stanici signálem. Ta ho zpracovala a odeslala jí informaci o úhlu, který vůči ní loď zaujímá. Průsečíkem takových dvou zaměření (ze dvou stanic) dostalo plavidlo své souřadnice.⁵¹ Britové na tento systém odpověděli rušičkami, které však nebyly, podobně jako samotné stanice, příliš úspěšné. Při náletech se tak občas schýlilo k „bitvě v éteru“, protože stanice byly velmi pomalé a nálet vykonávalo až 16 vzducholodí, které chtěly vědět svou polohu za každou cenu. Další ze zvláštních inovací byl tzv. Spähkorb, který vynalezl velitel armádní Z.XII, Ernst Lehmann. Byl to malý koš později opatřený směrovkami pro částečné řízení letu. Spähkorb se vypouštěl z mateřské lodi, která plula nad oblačností. „Špeh“ v koši sestoupil o několik set metrů níže pod mraky a referoval pomocí telefonu o pohybu nad cílem. Na jeho povel byly shazovány bomby a mateřská loď tak vykonala nálet bez toho, aby byla spatřena a ohrožena protivzdušnou obranou. V praxi se příliš neosvědčil. Muži, kteří takovouto zkušeností prošli, často mluvili o jedinečném pocitu, který se jim při osamělém letu, hluboko pod mraky a ještě ke všemu v noci, naskýtal.⁵²

Brzy přišly první sestřely nepřátelskými letadly. Poprvé sestřelilo dohodo-
vové letadlo vzducholoď 17. července 1915. Jistý Reginald Warnerford

51 MARBEN, Rolf. Zeppelinův útočí. Plzeň 1995, s. 132.

52 Tamtéž, s. 16-17.

shodil šest drobných bomb na armádní LZ 37 vracející se z náletu na Calais. Loď klesla níže, protože její kapitán věřil, že se nepřítel neodváží vletět do německé protiletadlové palby. Ztratil tak jedinou výhodu nad letadlem - výšku. LZ 37 se zřítila do blízkosti Gentu, přesněji na ženský klášter. Tato okolnost zachránila život jednomu členu její posádky. Ten proletěl střechou a spadl do postele v dormitáři.⁵³ Jednalo se o denní sestřel, noční přišel až v březnu 1916. Munice se začala vlastnostem vodíku uvnitř Zeppelinů přizpůsobovat. Roku 1916 v Británii vznikly trhavé střely Buckingham a fosforové střely Pomeroy.⁵⁴ Pro Zeppelininy znamenaly smrtelné nebezpečí, neboť nové střelivo nehrozilo jen proděravěním plynových oddílů, jako dříve, ale i jejich vznícením.

I když byl Londýn okrajově bombardován již na jaře 1915 (LZ 38), střed města dostal první šrámy až v noci z 8. na 9. září. Byl to Leutnant Heinrich Mathy se svou L.13, který Londýňanům poprvé předvedl nebezpečí náletů.⁵⁵ Škoda ze zásahů bomb dosáhla 500 000 Liber. Obrana se ukázala jako naprosto neefektivní. Letadla byla vyslána tři, ale žádné L.13 nedostihlo a jedno dokonce havarovalo. Jako protiletadlová byla vybrána řadová artillerie, která se nevzmohla k zásahu. Za rok 1915 bylo na Anglii provedeno 20 náletů 37 loděmi. Vrchol bombardovací kampaně přišel o rok později. Jedním z důvodů nárůstu počtu náletů byl nový velitel německého námořnictva admirál Scheer, který nařídil jejich zintenzivňování.

Jednou z nejtragičtějších plaveb námořní vzduchoplavby se stal let L.19. Dne 1. února 1916 startovalo k útoku na Londýn velké množství námořních lodí, přesněji řečeno všechny lodě od L.11 po L.21. Loď L.19 byla zasažena a ztrácela nosný plyn. Byla nucena přistát na hladině Severního moře, kde havarovala.⁵⁶ 2. února ji zpozorovala britská rybářská loď King Stephen, která odmítla její posádku vzít na palubu. Posádka L.19 byla vydána na pospas osudu a i s vrakem lodi zmizela. O této události napsal sám kapitán L.19 Loewe zprávu do láhve, která se našla o několik týdnů později u švédského Göteborgu.⁵⁷ King Stephen byl prý později potopen Kriegsmarine a posádka internována. Celá záležitost byla medializována na obou stranách konfliktu; ve spojeneckém tisku ji vnímali jako spravedlivý trest za zločinné nálety, v Německu jako údajný příklad britské bezcitnosti. Na motiv události tam ještě za války vznikl i film *L19 und 'King Stephen'* a

dokonce pamětní medaile.⁵⁸

Po zlepšení počasí pokračovaly nálety v březnu 1916. 29. května se naposledy vzducholoď proletěl hrabě Zeppelin. Byl čestným hostem na palubě L.30, která letěla z výroby ve Friedrichshafenu ke své jednotce v Nordholz.⁵⁹ V průběhu války se dokonce vrchnímu vele- ní znelíbil, protože se ve svých 78 letech neustále energicky hlásil k znovuzavedení do aktivní služby.⁶⁰ Drobnou úlohu sehrály námořní Zeppelininy v bitvě u Jutska na přelomu května a června.⁶¹ V září 1916 zintenzivnil Strasser nálety svých vzducholoď na maximum. Chtěl tak vedení dokázat jejich potřebu.

Jeden z největších útoků přišel 2. září, kdy se nad Londýn dostalo 13 lodí. Císař Vilém II. opět pozměnil direktivy a dovolil bombardovat vše kromě královského paláce a památek. Při té příležitosti byla sestřelena i Schütte-Lanz SL.11, která dala vzniknout pozdějším britským vzducholoďím ztu- ženým dřevem. V této bitvě byly poprvé použity i fosforové střely. Štěstí se postupem času začalo otáčet ke vzducholoďím zády. Dostup a rychlost britských letadel se začaly vyrovnávat s Zeppelininy, morálka Britů nebyla zlomena. Situaci nepomohly zvrátit ani hromadné útoky, které se od roku 1916 provozovaly pravidelně. Bylo nutné vynalézt novou taktiku.

Karta se obrací

Vrchní velitel Peter Strasser se po nepříliš zdařených skupinových úto- cích z podzimu 1916 snažil najít nové řešení. Tím se staly tzv. výškové lodě, upravené Zeppelininy, které mohly bez větších problémů operovat ve výškách nad 5000 m. Byl to jediný způsob, jak eliminovat nebezpečí nepřátelských letadel a protivzdušné obrany. První takovéto odlehčené Zeppelininy přišly do nasazení již začátkem války. Jejich motory ale v ta-

Zkáza L. 19 ve francouzském tisku

58 [https://en.wikipedia.org/wiki/LZ_54_\(L_19\)#cite_note-31](https://en.wikipedia.org/wiki/LZ_54_(L_19)#cite_note-31)

59 LUSCHNATH, Hans. Zeppelin-Weltfahrten I. Buch. Dresden 1933, s. 7.

60 ARCHBOLD, Rick. Luftschiff Hindenburg und die grosse Zeit der Zeppeline. München 2005, s. 50.

61 MARBEN, Rolf. Zeppelininy, c.d., s. 47.

53 Tamtéž, s. 31.

54 NĚMEČEK, Václav. Vojenská letadla 1. Praha 1974, s. 65.

55 ARCHBOLD, Rick. Luftschiff Hindenburg und die grosse Zeit der Zeppeline. München 2005, s. 37.

56 MARBEN, Rolf. Zeppelininy útočí. Plzeň 1995, s. 32.

57 HAKVOORT, Emmerich. Válka gigantů. Praha 2011, s. 78.

kových výškách zamrzaly, posádky trpěly nedostatkem kyslíku a malátností.⁶² Nejprve bylo tedy nutné upravit motory a přidělit plynové masky. Řadu těchto lodí započal námořní L.42 (výr. č. LZ 91) v únoru 1917.⁶³ Jak se ale ukázalo, bylo jejich nasazení velmi problematické. Ve stratosféře vanuly extrémně silné větry, které lodě unášely pryč. Docházelo k omrzlinám a cíl nebylo možno téměř ani zpozorovat, natož zasáhnout.

Jednou z prvních ran roku 1917 byla smrt hraběte Zeppelina. V únoru onemocněl a po neodkladné střevní operaci dostal zápal plic. Zemřel 8. března 1917. Během pohřbu přeletěly nad Stuttgartem černě natřené vzducholodě a shazovaly květiny na rakev spouštějící se do země.⁶⁴

Dne 16. února 1917 byl proveden poslední armádní nálet LZ 107 na Boulogne. Výrobní závody nedokázaly nahrazovat ztráty námořní a armádní vzduchoplavby zároveň.⁶⁵ Protože měla armáda k dispozici již poměrně silná letadla, jako např. bombardéry Gotha, ztratila o vzducholodě zájem. Dekret o zrušení armádní vzduchoplavby podepsal v srpnu 1917 Vilém II. Starší stroje byly sešrotovány a akceschopné převedeny na námořnictvo. To se tak stalo jediným provozovatelem vzducholodí v Německu.

Snad nejdiskutovanější nálet celé první světové války se odehrál na podzim 1917. Dne 19. října odstartovalo 11 výškových vzducholodí (L.41, L.44, L.45, L.46, L.47, L.49, L.50, L.52, L.53, L.54 a L.55) k náletu nad Anglií. Útok však skončil naprostým fiaskem kvůli počasí, které Zeppelinům nepřálo.⁶⁶ Z počtu 11 byly 4 lodě ztraceny a zahnány hluboko do Francie. L.49 se dokonce nepoškozená vzdala Francouzům, kteří se tak mohli seznámit s novou technologií. Jediným úspěchem, kterým se vyznamenala L. 45, bylo přímé bombardování Piccadilly Cirkus v Londýně, což bylo z výšky 6500 metrů jistě pozoruhodné. Britové propadali panice. Ze 73 britských pilotů nedokázal ani jeden vzducholodí dosáhnout. Závratná výška pro ně byla jednoduše nedostupná a letadla slabá.⁶⁷ Francouzská letadla nedokázala dokonce dohnat ani letící vrak L.50, která předtím narazila na zem a se čtyřmi příslušníky posádky zmizela nad Středozemním mořem. Problémem okamžitě požadujícím řešení byla nevykonnost motorů vzducholodí. Nakonec byl vyvinut nový výškový motor Maybach Mb. IVa, který v závratných výškách nekolaboval.

62 ARCHBOLD, Rick. Luftschiff Hindenburg und die grosse Zeit der Zeppeline. München 2005, s. 54.

63 NĚMEČEK, Václav. Vojenská letadla 1. Praha 1974, s. 68.

64 ARCHBOLD, Rick. Luftschiff, c.d., s. 54.

65 NĚMEČEK, Václav. Vojenská, c.d., s. 69.

66 MARBEN, Rolf. Zeppelin, c.d., s. 118-119.

67 NĚMEČEK, Václav. Vojenská, c.d., s. 70.

Operace Čína

Přísně tajná operace s krycím názvem „Čína“ se uskutečnila mezi 16. a 25. listopadem 1917. Úkolem námořního Zeppelinu L.57 bylo dopravit potřebné zásoby pro Lettow-Vorbeckovu armádu, kterou decimovaly nemoci v Německé východní Africe. Operace byla plánována již delší dobu a pro její provedení byla vybrána námořní L.57, která prošla přestavbou, aby přečkala let přes půl afrického kontinentu. Její trup byl prodloužen ze 196 na 225 metrů. Pár dní před odletem do bulharského Jambolu, odkud se měla loď vydat do Afriky, nad ní byla nešťastně při manipulaci u hangáru v německém Jüteborgu ztracená kontrola. Ve snaze udržet loď na zemi ztrátou plynu do ní jeden voják vystřelil a L.57 shořela. Na její místo nastoupila L.59, která byla upravena stejným způsobem za pouhých 16 dní.⁶⁸ V plánu bylo, že se vzducholod' v Africe rozebere a její materiál bude dále využit. Neměla se tedy vracet. Její obal byl např. zhotoven z mušlíny, který se dal využít jako ob vazivo. Plynové oddíly byly vodotěsné a plánované jako spací pytle a duralová konstrukce měla sloužit k výrobě nosítek. Pro přistání bylo vybráno pohoří Makonde v Německé východní Africe. Mezi Jambolem a pohořím Makonde musela L.59 překonat 6757 km. Velmi obtížná byla předpověď počasí, která nebyla na trase zjistitelná a musela se složitě vypočítávat. Kvůli nepřízní počasí se musela L. 59 dvakrát vracet, než 16. listopadu 1917 vzlétla ke konečné plavbě. Na palubě měla 50 tun nejrůznějšího proviantu. Náboje, pušky, kulomety, obvazy, léky, benzín, olej i pitnou vodu. L.59 plula přes Středozemní moře, Egypt a Súdán. Náhle přišla zpráva: „*Nevala, poslední opěrný bod Lettow-Vorbeckovy armády, padla. Celé pohoří Makonde je v rukou Angličanů. Část Lettow-Vorbeckových sborů padla do zajetí, zbytek ustupuje na sever pod silným tlakem Angličanů. Okamžitě se vraťte!*“⁶⁹ Kapitán Bockholt se tedy obrátil s těžkým srdcem zpět k Jambolu, kde L.59 přistála 25. listopadu za údivu všech přihlížejících. Zpráva o návratu je záhada dodnes. Jejím autorem byla nejspíše britská tajná služba, která o letu dobře věděla. Angličané však neměli v této oblasti dostatek sil k zastavení L.59 a proto nejspíše použili tuto lest. Existuje však ještě další teorie, která za odesílatele považuje německou admiraltu, která podvrženou informaci zpracovala a sama odeslala.⁷⁰ Tento neúspěch však nemění nic na tom, že L.59 překonala vzdálenost, která je delší než trasa Hamburk - New York.⁷¹ Její rekord

68 NĚMEČEK, Václav. Vojenská letadla 1. Praha 1974, s. 68.

69 MARBEN, Rolf. Zeppelinův útok. Plzeň 1995, s. 137-138.

70 LUSCHNATH, Hans. Zeppelin-Weltfahrten I. Buch. Dresden 1933, s. 8.

71 Tamtéž.

byl ojedinělý a překonán byl až roku 1923. Celá posádka i s L.59 zahynula při pozdějším náletu na Maltu 7. dubna 1918, když byla sestřelena nad Otranskou úžinou.⁷²

Konec námořní vzduchoplavby a reparace

První vážnější katastrofa námořní vzduchoplavby nastala 5. ledna 1918 na základně Ahlhorn.⁷³ Za dosud nevyjasněných okolností tam při opravě explodovala loď L.51. Následující ohnivá smršť pohltila i další blízké vzducholodě (L.46, L.47, L.58 a SL.20). Při výbuchu zahynulo mnoho mužů a členů posádek. Veškeré vybavení a hangáry základny Ahlhorn se obrátily v trosky.⁷⁴ Zprvu se dokonce počítalo se sabotáží, což bylo však později vyvráceno. Jednalo se o citelnou ztrátu, kterou ještě umocňoval nedostatek surovin, paliva i vycvičených posádek. Nové výškové stroje donutily Brity vzducholodě bombardovat na základnách a v nízkém letu nad mořem. Množily se akce letadlových lodí Royal Navy a plovoucích vzletových ploch.⁷⁵ Jedním z nejúspěšnějších náletů byl ten z 19. července 1918, kdy dvě britské stíhačky 2F.1 Camel bombardovaly Tondern, kde zničily L.54 a L.60.

Po pětiměsíční pauze byl proveden poslední nálet na Londýn. V čelní lodi L.70 velel útoku osobně Peter Strasser. V plavbě je doprovázely L.53, L.56, L.63 a L.65. Nedaleko pobřeží Norfolku byla L.70 napadena letounem De Havilland D.H.4, který ji zapálil. Jako první letoun dokázal dosáhnout výšky 7000 m. L.70 se s celou posádkou ztratila ve vlnách Severního moře. Zbytek lodí v náletu nepokračoval.⁷⁶ Tato událost těžce poznamenala celou námořní vzduchoplavbu, která tak přišla o své nejvyšší vedení. Je zajímavé, že let L.70 byl snad jediným, na kterém Strasser doletěl až k pobřeží Anglie, neboť jak již bylo řečeno, na každém letu, kterého se chtěl zúčastnit, se buď přihodil nějaký defekt, nebo nastalo špatné počasí.

Jedním z projektů, které již námořní vzduchoplavba nedokázala dokončit, byla loď L.100. Rozpracována byla dosud v září 1918.⁷⁷ Její dostup měl být až 8600 metrů a motorickou sílu jí mělo dávat 10 motorů Maybach. V těchto parametrech by byla pro britskou obranu opět na čas nedosažitelná. Ještě 13. října byla plánována ofenziva námořnictva za vzdušné podpory Zeppelinů. Avšak zmařila ji vzpoura námořníků.⁷⁸ 11. listopadu 1918

72 MARBEN, Rolf. Zeppelin, c.d., s. 144-145.

73 NĚMEČEK, Václav. Vojenská, c.d., s. 71-74.

74 MARBEN, Rolf. Zeppelin, c.d., s. 146.

75 MARBEN, Rolf. Zeppelin útočí. Plzeň 1995, s. 155-158.

76 Tamtéž, 161.

77 NĚMEČEK, Václav. Vojenská letadla 1. Praha 1974, s. 75.

78 Tamtéž.

Německo kapitulovalo. Námořnictvo oficiálně ukončilo válečnou činnost o 10 dní později, 21. listopadu, a veškeré válečné plánování bylo zastaveno. Za první světovou válku vykonaly Zeppelin, celkem 5000 bojových letů, nalétaly 26 000 hod. a 2 000 000 km. Zhruba polovina nasazených vzducholodí byla ztracena v boji.⁷⁹

Po kapitulaci se v armádě rozmohly bouře, ale většina posádek vzducholodí se k revoluci nepřipojila. Budoucnost však nebyla jistá. Strasser, hrabě Zeppelin a mnoho schopných posádek bylo po smrti. Hugo Eckener opustil své stanoviště v Nordholz a odjel domů.⁸⁰ Jak pokračovala jednání ve Versailles, bylo čím dál tím více patrné, že budou vzducholodě odevzdány vítězným mocnostem. Posádky se tedy v létě 1919 rozhodly, že se zachovají stejně, jako kolegové ve Scapa Flow. Lodě byly v hangárech pověšeny za lana, neboť byly momentálně bez plynu. Ta byla podřezána a lodě s rachotem spadly na zem. Takový osud stihl celkem 7 plavidel.⁸¹ Zbývajících lodě byly rozděleny mezi mocnosti, avšak jednalo se jen o zbylých 7 kusů. Přepsány byly Francii, Velké Británii, Itálii, Belgii a jedna dokonce Japonsku. Většina z nich byla sešrotována bezprostředně po převzetí, nebo byly zničeny krátce po zahájení služby v cizině.

Závěr

Válečný úspěch vzducholodí je sporný. Na jednu stranu nedokázaly zasadit nepříteli větší ránu, protože to nedovolovalo malé množství převážných bomb. Posádky často umíraly ve smršti granátů, zápalných střel a záři světlometů, nebo se ztrácely a nouzově přistávaly na moři či na území nepřítelů. Na druhou stranu je nutné si uvědomit, že nálety měly pozitivní dopad na vojenskou morálku Německa. Po staletí nedotknutelná Anglie musela náhle čelit nečekanému nepříteli ze vzduchu. Navíc se na útočící Zeppelin, vázalo značné množství vojenského materiálu a lidských zdrojů, které by jinak byly potřebné na frontě. Stejná situace nastala o čtvrtinu století později, kdy musela být více než polovina bojových jednotek Luftwaffe vázána doma kvůli náletům USAAF a RAF, místo toho, aby podporovala frontový boj. Efektivnost Zeppelinů jako zbraně v takovém případě nemusela za první světové války hrát prvořadou roli. Stejně jako ve druhé světové válce se nálety na Britech podepsaly spíše rozohněním nenávisti, než zlomením morálky, které předpokládalo německé velení. Hořkým soustem byly hlavně mrtvé ženy a děti, které umíraly kvůli nedo-

79 LUSCHNATH, Hans. Zeppelin-Weltfahrten I. Buch. Dresden 1933, s. 10.

80 ARCHBOLD, Rick. Luftschiff Hindenburg und die grosse Zeit der Zeppeline. München 2005, s. 55.

81 MARBEN, Rolf. Zeppelin, c.d., s. 165-166.

konalosti tehdejších zaměřovačů.

I přes všechna úskalí byla služba u vzduchoplavby dobrovolná a nikdy neměla nedostatek zájemců. Vojáky do jejích řad lákala kvalitní péče na základně, navíc dostávali v období války luxusní výživu. Ani za letu nechyběla káva, uzeniny, čokoláda ani brandy. Na palubě byly dokonce speciální konzervy, které se po otevření prohrály chemickou reakcí (na palubě se nesmělo vařit).⁸² Pro muže bylo rozhodně výhodnější riskovat život jednou týdně nad Anglií, než se celé měsíce skrývat v bahnitých zákopech. S koncem první světové války bylo zřejmé, že je vzducholod' jako zbraň vyřizena. Nadále se po meziválečnou éru udržela jako zajímavý koncept obchodní přepravy, jenž nakonec historicky takřka zcela zastínil své předchozí kořeny. Proto jsem se svou prací snažil zaměřit právě na ně a poukázat na lichost takové tendence.

Otmar Beneš

Na FF UK studuji první ročník navazujícího magisterského studia historie, konkrétně na Ústavu českých dějin. Ač se snažím nebýt zaujatý vůči žádnému dějinnému období, nejvíce se věnuji moderním dějinám a konkrétně jejich česko-německému kontextu. Velkou roli v mém zaměření jistě sehrálo dětství strávené v Německu a mé koníčky, jejichž až nezdravý rozptýl sahá od numismatiky přes amatérskou filmařinu a fotografii až po modelářství. A právě to mě dovedlo k tématu tohoto článku. E-mail: otmarbenes@seznam.cz

